

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Інститут журналістики

На правах рукопису

ШВЕЦЬ В'ЯЧЕСЛАВ МИХАЙЛОВИЧ

УДК 007:304:070.484:323.15(=163.2)](477) «1986/2015»

**ПРЕСА БОЛГАРСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ МЕНШИНИ В УКРАЇНІ
(1986–2015): СТАНОВЛЕННЯ, РОЗВИТОК, ПРОБЛЕМАТИКА**

Спеціальність 27.00.04 – теорія та історія журналістики

Дисертація
на здобуття наукового ступеня
кандидата наук із соціальних комунікацій

Науковий керівник
Сидоренко Наталія Миколаївна,
доктор філологічних наук, професор

Київ – 2016

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛА ДО ВИВЧЕННЯ ПРЕСИ БОЛГАРСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ МЕНШИНИ.....	11
РОЗДІЛ 2. СТАНОВЛЕННЯ Й РОЗВИТОК ПРЕСИ БОЛГАРСЬКОЇ МЕНШИНИ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ	30
2.1. Традиції видавничої діяльності болгарської громади.....	30
2.2. Особливості функціонування газети «Роден край» як всеукраїнського видання.....	38
2.3. Специфіка виходу періодичних видань болгарських національно-культурних товариств: програмні завдання, тематичне спрямування, мовна політика	46
2.4. Болгарськомовна преса на захисті етнічної ідентичності та в утвердженні української громадянської свідомості	86
2.5. Тенденції та перспективи розвитку періодичних видань болгарської громади в Україні.....	97
Висновки до розділу 2	102
РОЗДІЛ 3. ТЕМАТИКА Й ПРОБЛЕМАТИКА ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ БОЛГАРСЬКОЇ МЕНШИНИ В УКРАЇНІ	104
3.1. Діяльність національно-культурних товариств на сторінках болгарськомовних ЗМІ	104
3.2. Історична тематика болгарської етнічної преси в Україні.....	117
3.3. Соціально-економічна проблематика на сторінках видань болгарської меншини	128
3.4. Матеріали культурологічного спрямування та літературно-художній компонент болгарськомовних ЗМІ.....	147
3.5. Матеріали для дітей та молоді в інформаційному наповненні етнічної преси.....	159
Висновки до розділу 3.	168

ВИСНОВКИ	170
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	181
ДОДАТКИ.....	212
Додаток А.....	212
Додаток Б.....	213
Додаток В.....	214
Додаток Д.....	215

ВСТУП

Актуальність теми. Зумовлені процесом перебудови зміни національної політики СРСР у другій половині 80-х рр. ХХ ст. створили необхідні передумови для відродження національної ідентичності, що мало значний вплив на розвиток етнічної преси. Наприкінці століття функції болгарськомовних видань було значно розширено: вони не лише фіксували події суспільно-політичного, соціально-економічного та культурно-освітнього характеру в житті громади, сприяючи в такий спосіб піднесенню національної свідомості, а й у важких умовах економічного занепаду першої половини 90-х рр. долучилися до формування української громадянської свідомості серед представників діаспори.

Увага до особливостей функціонування преси етнічних меншин в Україні останнім часом значно посилилася, проте її болгарськомовний сегмент залишається одним з найменш досліджених. Певний інтерес науковці виявляють до проблемно-тематичного кола публікацій газети «Роден край», натомість інші засоби масової комунікації меншини, представлені газетно-журнальним типом видань, взагалі не потрапили до сфери наукового аналізу. Невивченою залишається роль редакційних колективів болгарськомовної преси у формуванні української громадянської свідомості серед читачів видань, що відбувалося на тлі висвітлення глибинних процесів відродження болгарської ідентичності. У вітчизняному журналістикознавстві дотепер немає жодного комплексного й об'єктивного дослідження зі становлення, розвитку та особливостей функціонування періодики болгарської національної меншини.

Зв'язок роботи з науковими проблемами і темами. Тема дисертації безпосередньо пов'язана з пріоритетними напрямками наукових досліджень викладачів Інституту журналістики. Дисертаційна робота виконана в рамках наукової теми Інституту журналістики КНУ імені Тараса Шевченка на 2011–

2015 рр. «Український медійний контент у соціальному вимірі» (номер державної реєстрації № 11БФ045-01).

Мета дослідження полягає у виявленні закономірностей й основних тенденцій розвитку періодики болгарської громади в Україні, аналізі змісту видань, вивченні проблемно-тематичних аспектів, визначенні ролі етнічної преси у формуванні української громадянської свідомості й утвердженні болгарської ідентичності. Для реалізації поставленої мети слід розв'язати такі завдання:

- проаналізувати стан дослідження проблеми у вітчизняній та зарубіжній історіографії;
- відтворити в хронологічній послідовності формування корпусу періодичних видань болгарської громади упродовж досліджуваного періоду;
- окреслити основні етапи розвитку преси, особливості періодичності її виходу, джерела фінансування та специфіку передплатних кампаній;
- вивчити вплив болгарських національно-культурних товариств на розвиток етнічної преси;
- проаналізувати структуру й змістове наповнення періодичних видань, їхнє проблемно-тематичне спрямування;
- висвітлити роль очільників видань у формуванні редакційної політики, її взаємозв'язок з настановами й моральними імперативами дописувачів та читачів;
- аргументувати можливості впливу етнічної преси болгарської громади в Україні на суспільно-політичну активність меншини та її інтеграцію в українське суспільство;
- з'ясувати роль мовної політики редакцій болгарськомовних видань в утвердженні національної ідентичності.

Об'єктом дисертаційної роботи стали періодичні видання болгарської національної меншини в Україні (а також «болгарські сторінки» в районній та обласній періодиці), процес їхнього розвитку та функціонування.

Предметом дослідження є особливості становлення і функціонування в місцях компактного проживання болгар в Україні національних періодичних видань, специфіка їхнього проблемно-тематичного спрямування.

Джерельна база. За даними Державного реєстру друкованих засобів масової інформації та інформаційних агентств як суб'єктів інформаційної діяльності, упродовж 1991–2015 рр. в Україні було зареєстровано 79 видань, що виходили болгарською мовою (до цього переліку увійшли й збірники наукових та освітніх закладів Києва, Одеси, Запоріжжя, Чернівців та деяких інших міст країни). Основою дисертаційної роботи став аналіз періодичних видань болгарської національної меншини в Україні: газет «Роден край», «Камбана», «Славянско сльнчице», «Извор», «Родолубие», «Украина: българско обозрение», «Българите: вчера, днес, утре», журналів «Болгары в Украине и в странах СНГ», «Болгары в диаспорах». Крім того, об'єктом пильної уваги автора стали болгарськомовні сторінки у районних та обласних виданнях Одеської та Запорізької областей (у газетах «Комсомольська іскра» (Одеса), «Запорізька правда» (Запоріжжя), «Дружба» (Болград), «Ленинская искра» (Арциз), «Ленинский путь» / «Придунайские вести» (Ізмаїл), «Новий день» (Мелітополь), «Приморская степь» (Приморськ), а також бюлетені та газети болгарської меншини, що не пройшли державну реєстрацію: «Светлина», «Българин», «Роднина», «Възраждане».

Завдяки пошуковій роботі студенток Інституту журналістики А. Вовк, Т. Морозової, А. Бачуріної, В. Черних (а також допомозі співробітників болгарського інформаційного центру «Извор» (Сімферополь)) вдалося віднайти відсутні в газетному фонді Кримської республіканської універсальної наукової бібліотеки імені Івана Франка примірники газети «Извор» і передати їх на зберігання. Аналогічну колекцію автор передав до

відділу газетної періодики Центральної наукової бібліотеки імені Володимира Вернадського, у якому «Извор» до цього не був представлений.

Цінні факти з історії становлення болгарської національної преси в незалежній Україні вдалося отримати під час інтерв'ю, взятих у головних редакторів видань та співробітників редакцій.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період 1986–2015 рр. Ініційований партійною номенклатурою і підтриманий болгарською громадою вихід тематичних (переважно літературних) національних сторінок у районних виданнях дозволив згуртувати журналістські кадри діаспори, розробити мовностилістичні стандарти подачі матеріалів. З 29 березня 1986 р. у районній газеті «Дружба» (Болград) зусиллями відомого бессарабського поета і громадського діяча Н. Стоянова починає виходити літературна сторінка болгарською мовою «Другар».

Методи дослідження. Методологічне забезпечення дослідження ґрунтувалося на принципах історизму, об'єктивності, критичного підходу до аналізу матеріалу. Для розв'язання окреслених завдань було застосовано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів, серед яких: бібліографічно-описовий (в оцінці актуальності дослідження), проблемно-тематичний (в окресленні кола поставлених автором завдань), порівняльно-історичний (у зіставленні й систематизації фактів з урахуванням складних суспільно-політичних процесів кінця 80-х – початку 90-х рр. ХХ ст.), системно-хронологічний (у розташуванні в послідовному часовому зв'язку окремих фактів, подій та явищ, аналізованих у роботі), метод контент-аналізу.

Теоретико-методологічну базу дослідження становлять праці вітчизняних учених О. Богуславського [15], А. Бойко [16], С. Горевалова [35], О. Гояна [36], Н. Зелінської [62], В. Іванова [65], В. Корнеєва [82], С. Кравченко [90], І. Крупського [93], І. Паримського [139], О. Пономарева [147], В. Різуна [156], К. Серажим [161], Н. Сидоренко [162], Л. Снісарчук [165], В. Теремка [178], І. Хоменка [200], О. Чекмишева [203], В. Шкляра

[221], у яких подано основні теоретичні засади масовоінформаційної діяльності.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вона є першою комплексною спробою дослідження історії виникнення й розвитку друкованих видань болгарської національної меншини в незалежній Україні. У науковий обіг введено низку маловідомих або не відомих в українському журналістикознавстві (з огляду на мовний бар'єр) газет та журналів. Встановлено закономірності розвитку періодичних видань болгарської меншини (літературна сторінка – орган культурно-просвітнього товариства – загальнонаціональне видання) на етапі розпаду СРСР й здобуття Україною незалежності, з'ясовано зміни проблемно-тематичної структури видань на різних етапах їх становлення й розвитку. Виявлено модель, використовувану редакційними колективами для виховання української громадянської свідомості й відродження етнічної ідентичності (пробудження національної болгарської самосвідомості). Уточнено вихідні дані окремих видань, виявлено помилки у валовій нумерації, написанні прізвищ дописувачів та журналістів.

Наукове та практичне значення роботи визначається актуальністю, науковістю, новизною в інтерпретації та в постановці проблем.

Здійснений аналіз дозволяє скласти цілісне уявлення про функціонування болгарськомовних ЗМІ в Україні, принципи редакційної політики, проблемно-тематичне наповнення та тенденції розвитку видань. Матеріали дисертації та друковані праці дисертанта можуть слугувати методологічною базою для подальших досліджень преси етнічних меншин. Робота ґрунтується на значному фактологічному матеріалі і може становити інтерес для журналістів-практиків, істориків, етнологів, культурологів, представників дипломатичних служб, для яких інформація ЗМІ є предметом щоденного моніторингу.

Матеріали дослідження можуть використовуватися для подальшої розробки поставлених у роботі питань, стати основою при складанні

навчальних і методичних посібників, зокрема для розробки лекцій та семінарських занять із курсу «Історія української журналістики», «Теорія твору і тексту». Також робота може зацікавити студентів спеціальності «видавнича справа та редагування».

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є результатом самостійного дослідження автора, у якому репрезентовано власні ідеї й напрацювання. Основні ідеї, положення та висновки, оприлюднені у вітчизняних та зарубіжних публікаціях, належать авторові. Ідеї, положення та припущення інших науковців використано виключно для підтвердження власних ідей здобувача й мають відповідні посилання.

Апробація результатів дисертації. Результати дослідження, викладені в дисертації, апробовані під час конференцій в Києві, Запоріжжі, Ужгороді, зокрема:

міжнародних в Україні: Міжнародній науково-практичній конференції «Соціальні комунікації сучасного світу» (Інститут журналістики і масової комунікації Класичного приватного університету, Запоріжжя, 29–30 березня 2012 р.), XVIII міжнародній науково-практичній конференції з проблем функціонування і розвитку української мови «Мова. Суспільство. Журналістика» (Інститут журналістики КНУ, 6 квітня 2012 р.), Міжнародній науковій конференції «Традиції слов'янської писемності і культури: трансформації в XXI столітті» (Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського, 24–25 травня 2012 р.), XIX міжнародній науково-практичній конференції з проблем функціонування і розвитку української мови «Мова. Суспільство. Журналістика» (Інститут журналістики КНУ, 12 квітня 2013 р.), XX (ювілейній) міжнародній науково-практичній конференції з питань мовної політики в Україні, проблем функціонування і розвитку української мови «Мова. Суспільство. Журналістика» (Інститут журналістики КНУ, 11 квітня 2014 р.), Міжнародній науковій конференції «Українські медіа в європейському інформаційно-комунікаційному просторі: історія, стан, перспективи» (Ужгород, 16–17 жовтня 2014 р.), XXI

міжнародній науково-практичній конференції з проблем функціонування і розвитку української мови «Мова. Суспільство. Журналістика» (Інститут журналістики КНУ, 3 квітня 2015 р.), XXII міжнародній науково-практичній конференції з проблем функціонування і розвитку української мови «Мова. Суспільство. Журналістика» (Інститут журналістики КНУ, 8 квітня 2016 р.); всеукраїнських: Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні дослідження українських наукових шкіл у галузі соціальних комунікацій» (Інститут журналістики КНУ, 11 квітня 2013 р.).

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 8 наукових праць загальним обсягом 5,0 д.а. – 7 наукових статей (4,9 д.а.), у тому числі 5 у фахових виданнях і 2 – в іноземних наукових виданнях, та 1 тези доповідей на наукових конференціях.

Структура дисертації: робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (226 позицій) та додатків. Загальний обсяг дослідження – 215 сторінок, обсяг основного тексту – 180 сторінок.

РОЗДІЛ 1.

ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛА ДО ВИВЧЕННЯ ПРЕСИ БОЛГАРСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ МЕНШИНИ

Незважаючи на широке коло проблем, досліджуваних вітчизняними журналістикознавцями, преса болгарської національної меншини і досі перебуває на периферії уваги науковців. Актуальним залишається і укладення загальної бібліографії періодики болгарської громади в Україні.

Приміром, щорічне видання Книжкової палати України «Друк України», що містить основні кількісні та якісні показники випуску видавничої продукції, зокрема періодики, не завжди коректно подає інформацію, що стосується видань болгарської меншини. Статистичний збірник за 2004 р. серед 3014 найменувань газет (з додатками) згадує лише одне видання з болгарською мовою виходу. Крім того, зазначено, що протягом року побачив світ лише один номер газети (відповідно, разовий тираж у 4,3 тис. примірників дорівнює річному) [52, с. 140]. Припускаємо, що, як і зазначили укладачі збірника, на ступінь повноти й достовірності відомостей впливають надходження безплатних обов'язкових примірників видань та своєчасне подання до Книжкової палати державної статистичної звітності з боку видавців.

Важливу статистичну інформацію містить ще одне видання, підготовлене Книжковою палатою України, – довідник «Друковані засоби масової інформації». У цьому статистичному збірнику видання газетного типу розміщено в рубриках за територіальною ознакою, причому в межах кожного інформаційного модуля наводяться систематизовані відомості про реєстраційний номер видання, його назву, підзаголовкові дані, мову, засновників, головного редактора, періодичність, разовий тираж тощо. У довіднику за 2004–2006 рр. серед 95 видань газетного типу Одеської області згадуються й газети національних меншин – «Luceafarul» (видання

молдавської громади) та «Роден край», відомості про який містяться у двох інформаційних блоках [53, с. 254]. Згадане джерело значно повніше подає інформацію про періодичні видання України загалом та Одеської області зокрема, ніж довідник «Друковані та електронні засоби масової інформації України» [54], який з-поміж видань болгарської громади Одеської області станом на 1 жовтня 1999 р. зафіксував лише газету Товариства бессарабських болгар «Камбана». Крім прізвища головного редактора видання, останній номер якого побачив світ ще в 1996 р., жодних інших відомостей про газету довідник не наводить.

Розбудова української державності в 90-х рр. ХХ ст., супроводжувана окремими спалахами регіонального сепаратизму в Криму та на Закарпатті, привернула увагу вчених країни до етнонаціональних процесів всередині держави. Цей інтерес значною мірою був зумовлений також міжнаціональними конфліктами в Закавказзі, Середній Азії та передусім у Придністров'ї. Державна політика у сфері захисту прав національних меншин, що спиралася на традиції доби УНР та Української Держави гетьмана П. Скоропадського, розробка нової нормативно-правової бази потребували належної оцінки з боку вітчизняних науковців, з огляду на велику питому вагу представників меншин у складі населення України. Вітчизняні правознавці присвятили дослідження визначенню конституційно-правового статусу корінних народів та національних меншин України, аналізу форм їх самоорганізації та механізмів реалізації культурних, соціальних, економічних прав і свобод. До сфери наукового аналізу потрапили різні аспекти захисту прав національних меншин в Україні, політико-правового забезпечення їх життєдіяльності, комплексний механізм державного регулювання сфери етнонаціональних відносин, конституційно-правові передумови самоорганізації національних меншин, а також політико-правові засади забезпечення їх індивідуальних та колективних прав. Крім того, проаналізовано кодифікації прав національних меншин у міжнародній практиці, проведено їх порівняльний аналіз з положеннями, що діють у

вітчизняному законодавстві, досліджено нормативно-правові джерела України на відповідність міжнародно-правовим стандартам.

Культурно-просвітницька діяльність, притаманна національним товариствам на етапі їх становлення, у середині 90-х рр. зазнала трансформації, проте не була відкинута. З метою активізації мобілізаційних процесів всередині етнічних громад відбувається ініційоване пасіонарними залучення представників меншини до політичних процесів в Україні. Національні меншини як суб'єкт політичного життя держави, передумови підвищення рівня їх політичної свідомості та механізми реалізації політичних інтересів розглянуто в дослідженнях Г. Луцишин [97], Г. Потеряйко [148].

Характерною особливістю згаданих вище досліджень є недостатня увага їхніх авторів до матеріалів національної (і передусім болгарської) преси, що фіксували ставлення представників регіональних еліт до національної політики української влади, а також свідчили про його трансформацію. Ігнорування подібних публікацій, зумовлене мовним бар'єром та недоступністю окремих джерел, не ставить під сумнів остаточних висновків науковців, проте значно звужує аргументацію. Приміром, четвертий розділ дисертаційної роботи "Українсько-болгарські відносини в 90-х рр. ХХ століття» Ю. Тимошенко присвятив аналізу етносоціальних процесів всередині болгарської громади на сучасному етапі [181]. Взявши за основу матеріали досліджень з етносоціології, автор дійшов висновку про високий рівень етнічної самосвідомості болгар і, відповідно, незначний вияв асиміляції. Проте чималий масив публікацій у сучасній періодиці болгарської меншини за підписом громадських активістів, учителів, науковців свідчить, що проблема збереження етносвідомості існує і навіть загрожує існуванню окремих етнографічних груп українських болгар (передусім кримських та таврійських). Висновки Ю. Тимошенка про високий рівень громадянської свідомості болгар України, їх активну участь у державотворчих процесах видаються неповними без належного посилання на матеріали етнічної преси.

Значною мірою це стосується й дисертації В. Тодорова «Болгари українського Придунав'я: етногеографічна характеристика» [184], актуальність якої була, зокрема, зумовлена програмними цілями та завданнями Асоціації болгар України, яка використала результати дослідження для розроблення програм соціально-економічного та культурного розвитку регіону. Низка завдань, що їх перед собою поставив автор (з'ясування ролі болгарської етнонаціональної групи в демографічних процесах у регіоні, аналіз специфіки етнокультурної та етнополітичної ситуації в місцях компактного проживання болгар), потребували додаткового вивчення національної періодики – з огляду на значну увагу, яку приділяли журналісти видань висвітленню згаданих вище процесів.

Значного поширення у вітчизняному науковому дискурсі набули дослідження етнічних (та етноконфесійних) процесів в окремих регіонах держави (Криму, Центральній Україні). У контексті вивчення болгарської національної меншини особливий інтерес становить наукова розвідка «Правове становище національних меншин півдня України у складі Російської імперії наприкінці XVIII – на початку XX ст. (на матеріалах Одеси)» [218], автор якої Я. Шевчук-Бела дослідила практичне застосування нормативно-правових документів у сфері користування рідною мовою, віросповідання, економічної діяльності. Оскільки публікації в газетах «Роден край», «Извор», «Украйна: българско обозрение» цей період в історії болгарської національної меншини висвітлювали некритично (що особливо виразно спостерігається в рефлексіях авторів журналу «Болгары в Украине и в других странах СНГ»), висновки дослідниці можуть бути використані як підстава для порівняльного аналізу.

У монографії І. Зварича «Етнополітика в Україні: регіональний контекст» [61] не лише розкрито сутність концепції регіоналізму, а й розглянуто феномен так званого нового регіоналізму, який в умовах Української держави, з її виразною політизацією регіональних чинників, несе реальні загрози національній безпеці країни. Пропозиції автора щодо

оновлення вітчизняного законодавства у сфері міжрегіональних та міжнаціональних відносин потребують зіставного аналізу з відповідними вимогами активістів болгарського руху, озвученого на сторінках газет «Роден край», «Българин», «Камбана» та «Украйна: българско обозрение».

Період сталінських репресій на Півдні України, спрямованих зокрема і проти представників національних меншин, стали предметом вивчення в роботах М. Шитюка [219]. Поглиблений аналіз цього історичного періоду спостерігаємо в дисертації Т. Іванової «Тоталітарний режим і національні меншини Півдня України (20-30-ті рр. ХХ ст.)» [67]. У дослідженні проаналізовано вплив репресивної політики тоталітарної системи на руйнування традиційного способу життя болгарської та інших національних громад регіону.

Автор дисертаційної роботи «Національні меншини Правобережної України у 20-ті роки ХХ століття: суспільно-політичний та культурний розвиток» О. Жуковський [59] заперечив популярну серед представників сучасної національної інтелігенції тезу про безпрецедентне відродження елементів етнокультури в міжвоєнний період, наголосивши на справжній сутності коренізації (що проявлялася, зокрема, у створенні національних адміністративно-територіальних одиниць) як головного знаряддя політики радянської влади, а отже, подальшої етнічної деградації. Подібних висновків дійшла Л. Гуцало, назвавши кроки радянської влади з розвитку національної культури, освіти та самоврядування тактичним маневром, покликаним приховати наміри партійно-державних органів [45].

З огляду на очевидні аналогії із ситуацією, що склалася після ухвалення Закону «Про мови в Українській РСР», значний інтерес становлять також результати дослідження К. Мануїлової, яка проаналізувала зміни в політичних та культурних орієнтирах етнічних меншин в роки українізації, а також навела маловідомі факти опору представників національних еліт Півдня України процесу українізації [98].

Увага окремих науковців прикута до особливостей функціонування національних меншин на сучасному етапі (в межах певного регіону). Українське Придунав'я (Бессарабія, Буджак) стало предметом дослідження в дисертації О. Чебан [202]. Автор, дослідивши походження місцевих етносів, рівень розвитку етнічної свідомості та характер вияву етноцентричних тенденцій, конкретизувала найбільш значущі сутнісні ознаки етносвідомості в умовах поліетнічного простору Придунав'я.

Після депортації 1944 р. лише незначна частина кримських болгар (за різними підрахунками, ідеться про кілька тисяч осіб) у 90-х рр. скористалася наданою українською владою можливістю повернутися до рідної домівки. Збережені представниками старшого покоління елементи народної культури стали об'єктом глибокого наукового інтересу учених кількох країн, зокрема діалектологів та етнологів з Болгарії, візити яких в Україну детально висвітлювала газета кримських болгар «Извор». Серед відносно невеликого кола українських дослідників варто назвати ім'я І. Андрющенко, чії історико-етнографічні експедиції, здійснені упродовж 1998–2004 рр., допомогли зібрати унікальні матеріали з історії та культури народу, що стали емпіричною базою дисертаційної роботи «Концептуалізація етнічної традиції (на матеріалі культури кримських болгар)» [5]. У ній авторка спостерегла, що в середовищі кримських болгар етнічні константи починають відігравати роль зовнішніх атрибутів, що найяскравіше проявляється в поверненні до етнічних свят, які тривалий час перебували на периферії сучасної культури або були майже цілком втрачені. Крім того, на думку авторки, для представників молодшого покоління кримських болгар етнічно маркована атрибутика не так символізує акт залучення індивіда до певного шару етнічної культури, як замінює собою свідомий акт прийняття культурної інформації, внаслідок чого відбувається заміщення глибинного внутрішнього сенсу формальним проявом. Хоч І. Андрющенко і не вдається до аналізу періодики болгарської меншини, її висновки надзвичайно важливі для нас з огляду на факт домінування серед матеріалів газети «Извор» статей

культурологічного характеру, спрямованих на поширення народних традицій та етнічних цінностей. Значна частина цих публікацій популяризує гіперболізовані зовнішні прояви етнічності.

І. Носкова, активіст болгарської громади Криму, популяризатор національної культури, кореспондент газети «Извор» та постійний дописувач газети «Роден край», стала автором дисертаційної роботи «Кримські болгар в ХІХ – на початку ХХ століття: історія та культура» [129]. Предметом аналізу вона обрала соціально-економічний розвиток, культурно-освітню сферу та адміністративно-правовий устрій кримських болгар. Досліджуваний автором період (верхньою хронологічною межею було обрано 1920 р., рік встановлення радянської влади) належить до «золотої доби» в історії розвитку болгарської меншини півострова (після депортації 1944 р. присутність болгар у регіоні стала мінімальною) і широко представлений на сторінках видання Республіканського товариства імені Паїсія Хілендарського як у матеріалах самої І. Носкової, так і в публікаціях її колег. Результати дослідження дозволили авторці виокремити кримських болгар як особливу, відмінну від болгар бессарабських, групу болгарського етносу, що значною мірою пояснює брак сталого інтересу журналістів газети «Извор» до життя всієї болгарської громади України.

Одним з перших комплексних досліджень друкованих видань етнічних спільнот незалежної України стала дисертація Ю. Колісника «Преса національних меншин України як засіб їх самоствердження в умовах становлення української державності (1992–1999 рр.)» [77], на основі якої згодом автор видав монографію [76]. Серед поставлених дослідником завдань – простеження взаємозв'язку між розвитком етнічних меншин та активізацією їхньої преси, визначення ідеологічно-виховної ролі періодики національних меншин, виявлення взаємозалежності між друкованим словом та конкретною суспільною практикою, показ практичного поєднання національних та інтернаціональних цінностей. Об'єктом дослідження Ю. Колісник обрав періодику єврейської, німецької та вірменської меншини.

З-поміж видань болгарської громади побіжно згадано лише газету «Роден край».

Знаковою подією в історії українського журналістикознавства стала монографія Н. Яблоновської «Етнічна преса Криму: історія та сучасність» [225]. Авторка розглянула способи та методи відображення на сторінках етнічної періодики процесів національного відродження, визначила основні етапи розвитку кримської етнічної преси у зв'язку з найважливішими суспільно-політичними подіями в історії півострова, проаналізувала тематику, проблематику й особливості функціонування етнічних ЗМІ Криму на різних історичних етапах, ввела до наукового обігу низку маловідомих національних видань, серед яких і видання Кримського республіканського товариства болгар імені П. Хілендарського «Извор». Аналізові сучасного стану етнічної періодики Автономної Республіки Крим у монографії присвячено четвертий, найменший розділ. З цього, зокрема, випливає, що питання функціонування газети «Извор» потребують додаткового вивчення.

Беручи до уваги специфіку суспільно-політичної ситуації, за якої відбувалося відродження видавничої діяльності болгарської громади наприкінці 80-х рр. ХХ ст., у контексті дослідження преси болгарської національної меншини в Україні (з огляду на дотичність порушуваних проблем) важливе значення мають праці вітчизняних науковців, що вивчали українську еміграційну періодику. До проблем національно-духовного самоствердження на сторінках української таборової преси звернулася Н. Сидоренко [162]; національно-патріотичній дискусії, що розгорнулася у пресі міжвоєнної української еміграції, присвятив дослідження О. Богуславський [15]; українську пресу Австралії як чинник збереження національно-духовних цінностей розглянула Т. Моїсеєва [116].

З 1992 р. Університет імені Святих Кирила та Мефодія (РБ) видає багатотомний науковий збірник «Болгари в Північному Причорномор'ї», на сторінках якого учені з Болгарії, України, Молдови та деяких інших країн пострадянського простору публікували дослідження з питань історії,

археології, етнології, етнографії, мовознавства, журналістикознавства. Оскільки територія Бессарабії традиційно розглядалася авторами видання як один з осередків появи болгарської державності та формування нації, в центрі уваги науковців опинилася проблема болгарської етнічної, політичної та культурної присутності в Північному Причорномор'ї, зокрема в межиріччі Дністра та Дунаю.

Важливе значення для дослідників преси національної меншини має вміщена в збірнику стаття Е. Стоянової «Болгарська періодика в Молдові, Україні та Росії (1859–1993)» [171]. Авторка ввела в науковий обіг низку «не досліджуваних істориками болгарської журналістики» видань, що не увійшли до фундаментального тритомного бібліографічного дослідження Д. Іванчева «Болгарська періодика» (Софія). Усього перелік згаданих Е. Стояною видань нараховує 53 позиції (розміщених за абеткою, а також за хронологічним та географічним принципом). Найповніше подано опис газет та журналів болгарської меншини, що видавалися в Україні в роки коренізації. Видання болгарської громади другої половини 80-х – початку 90-х рр. представлено не повністю: згадано лише три видання цього періоду, що містили літературні болгарськомовні сторінки (газети «Дружба», «Запорізька правда» та «Приморская степь»), при цьому потребують уточнення й коригування наведені Е. Стояною дати появи сторінок в регіональній пресі.

У жовтні–листопаді 1991 р. на сторінках газети «Роден край» з'явилася серія публікацій Е. Стоянової під назвою «Періодика болгарської діаспори в Україні у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.». Крім цінного фактажу з історії етнічної преси, увагу привертають спроби автора осмислити причини занепаду болгарської культури в Бессарабії, провести паралелі між етнополітичною ситуацією в 30-х рр. та сучасною ситуацією. З нагоди 100-річчя газети «Българска мисъл» Н. Караіванов опублікував нарис з ґрунтовним аналізом особливостей функціонування газети (РК. – 28.07.2007. – № 31). Як і Е. Стоянова, болгарський учений, знаний своєю принциповою

позицією з питань захисту прав діаспори, актуалізував дослідження, нагадавши читачам, що через імітацію діяльності проблеми болгарської громади залишаються нерозв'язаними.

Періодика болгарської діаспори періоду коренізації побіжно аналізується також у розвідках В. Калоянова «Болгари в Таврії» [70] та О. Бакуменка «Олександр Кетков» [9].

Публікації болгарською мовою в районних виданнях (а також окремих колгоспних багатотиражках) Молдови та Одеської області України стали матеріалом дослідження Т. Тодорової в статті «Щодо деяких форм російського впливу на мову болгарської періодики Бессарабії наприкінці ХХ століття» [189]. У вступній частині автор, крім газети «Дружба», згадує також назви видань Ізмаїльського («Ленинский путь»), Кілійського («Дунайские зори») та Тарутинського («Знамя труда») районів, не уточнюючи часу виходу болгарськомовних сторінок. Власне, судячи із запропонованого в дослідженні ілюстративного матеріалу, Т. Тодорова обмежила коло наукового пошуку газетами «Родно слово» (Кишинів) та «Роден край» (Одеса). Коректорською помилкою слід вважати наведену автором (яка в 1994 р. була членом редколегії й готувала газету до друку) назву видання Болградського культурно-просвітницького товариства («България» замість «Българин»). З цієї ж причини в матеріалі відомого дослідника культурно-просвітницької діяльності таврійських болгар у 20-х-30-х рр. ХХ ст. В. Калоянова орган Центрального болгарського бюро при ЦК КП(б)У «Коллективист» згадано під назвою «Коллективност» [69, с. 185]. З іншого боку, окремі публікації авторів з метрополії, дослідників болгарської національної преси в Україні, містять неперевірену інформацію: приміром, А. Міланов згадує про газету «Роден бряг», яка почала виходити в Приморську на межі 80–90-х рр. ХХ ст. [105, с. 21], що не відповідає істині.

До укладання восьмого тому «Болгар в Північному Причорномор'ї» долучилося Наукове товариство болгаристів (Республіка Молдова), що позначилося на наповненні збірника: з'явився корпус матеріалів,

присвячених вивченню мови, літератури та культури болгар Молдови (розділ I), зросло число авторів (зокрема випускників болгарських вишів), що представляли наукові та навчальні заклади Бессарабії. Дев'ятий том серії вийшов за сприяння Асоціації болгар України (її голова А. Кіссе став автором передмови), Одеського наукового товариства болгаристів. До збірника, який уперше з'явився друком в Україні, увійшли доповіді, виголошені під час проведення у вересні 2005 р. в Одесі ІХ міжнародної наукової конференції «Болгари в Північному Причорномор'ї». Виданий в Україні випуск вирізнявся збільшеним обсягом та поліпшеним поліграфічним виконанням. З-поміж майже п'ятдесяти публікацій (розділи «історія», «етнологія», «мовознавство» та «літературознавство») лише одна стаття присвячена аналізу національної періодики.

Матеріали обох томів містять наукові розвідки викладачки Ізмаїльського державного гуманітарного університету О. Златевої. У статті «Фрагменти аналізу болгарськомовного медійного дискурсу в Одеській області (Україна)» [64] за допомогою методу контент-аналізу авторка дослідила публікації в газеті «Роден край», журналі «Ек» (РБ), електронній газеті «България днес» (РБ) за 2001 р. Незважаючи на незначний період вибірки, висновки О. Златевої становлять великий інтерес для науковців, що досліджують життєдіяльність етнічних меншин в Україні. На думку дослідниці, представники болгарської громади більшою мірою ототожнюють себе з усім українським суспільством, ніж з окремою взятою національною меншиною. У статті «Болгарський медіадискурс в Одеській області: слова та інтерпретації» [63] Златева досліджує роль прецедентних текстів у створенні болгарськомовними медіа в Україні етнічних стереотипів та маніпуляції ними на різних етапах розвитку діаспори.

Серед інших авторів окремі питання з історії болгарської національної преси в Бессарабії порушували І. Грек [37], Б. Нягулов [131]. Традиційно у збірнику були представлені доповіді, виголошені під час проведення наукових конференцій «Болгари в Північному Причорномор'ї». Упродовж

1991–2004 рр. сім подібних заходів відбулося в Болгарії, а згодом столицею міжнародних симпозіумів стала Одеса. Одинадцята за ліком конференція відбулася в жовтні 2010 р. в м. Мелітополі (Запорізька обл.), що сприяло активізації досліджень місцевих учених з історії болгар Північного Приазов'я. Серед понад ста доповідачів кілька науковців звернулися до проблем національних видань болгарської меншини, зокрема особливостей функціонування преси таврійських болгар [140].

1990 р. у Болгарії було створено Товариство сприяння бессарабським та таврійським болгарам «Родолубец». Тривалий час організація, біля витоків якої стояли й колишні дисиденти, намагалася впливати на інформаційну політику посткомуністичної Болгарії і навіть формувати її. Будучи представниками громадської організації, активісти Товариства виступали з різкою критикою політики сусідніх країн (передусім Югославії), спрямованої на цілковиту асиміляцію болгарської меншини. Відомий письменник і перекладач А. Міланов, один із співзасновників організації, у статті «Ключові проблеми компактних болгарських спільнот за межами Болгарії, відбиті в їхніх виданнях упродовж останнього десятиліття» [105] загострив увагу читачів на тому, що болгарські громади Албанії, Греції, Туреччини позбавлені можливості видавати національну пресу, а періодика етнічних болгар Югославії слугує виправданню шовіністичної політики уряду. Натомість схвальну оцінку автора дістали видання бессарабських болгар «Роден край» та «Родно слово», що розпочали боротьбу з «викривленнями народної самосвідомості».

На початку 90-х рр. місцеві активісти болгарського руху прагнули перетворити Болград на центр національного відродження, повернути провінційному районному центру колишню велич і вагому роль у житті діаспори. Першим кроком на шляху до здійснення мети стало проведення ІЗ'їзду болгар СРСР (19.05.1991). З огляду на низку причин головним осередком болгарського відродження уже в незалежній Україні стала Одеса, а Товариство бессарабських болгар (Болград), відкинувши політичні амбіції,

зосередилося на культурно-просвітницькій діяльності. В умовах складної економічної ситуації в країні Болград стає центром проведення науково-практичних конференцій, які завдяки участі в них освітян Болгарії, що працювали в навчальних закладах Ізмаїла та Болградській гімназії за контрактом, набули статусу міжнародних. Потужний склад учасників зібрала конференція «Культура болгар України» (листопад 1997 р.). Доповідь Н. Атанасової «Болгарський рух в Україні: деякі питання сучасного розвитку» дістала широкий резонанс і привернула увагу категоричністю висновків. На думку дослідниці, такі видання болгарської громади, як «Камбана» та «Родолубие», «не змогли піднятися за змістом вище межі провінційного листка» [8, с. 4].

У колективній монографії «Мова болгар України в її усній та писемній формі» газету «Камбана» (як і інші періодичні видання Товариства бессарабських болгар імені Святих Кирила та Мефодія) також названо інформаційним листком [115, с. 327], проте Е. Стоянова, один з авторів цього навчального посібника, у такий спосіб лише констатувала тип газетного видання, не наділяючи висловлення негативною конотацією. На матеріалі періодики бессарабських болгар автори монографії дослідили елементи некодифікованого бессарабського болгарського койне, що, вийшовши за рамки приватного листування й усного спілкування, потрапили на сторінки друкованих видань. Проте контент видання не став об'єктом журналістикознавчого аналізу, тому, погоджуючись з авторами стосовно оцінки змісту інформаційного бюлетеня «Светлина», вважаємо науково не аргументованою подібну характеристику щодо газети «Камбана».

З нагоди 10-річчя Асоціації болгарських національно-культурних товариств України в 2003 р. побачило світ ювілейне видання «Всеукраїнській болгарській асоціації – 10 років» [26]. Упродовж року (ще до виходу збірника) окремі нариси друкувалися в офіційному органі організації газеті «Україна: българско обозрение». У главі 4 «Колективні члени Асоціації» подано історію створення всіх національних культурно-просвітницьких

товариств болгар України, проаналізовано окремі напрямки діяльності, зокрема й видавничу. У цьому контексті на особливу увагу заслуговує матеріал І. Пушкова, присвячений проблемам та здобуткам Болградського товариства імені Святих Кирила та Мефодія, причетного до появи інформаційного бюлетеня «Светлина», газет «Българин» та «Камбана».

Упродовж 25 років кореспондент «РК» Л. Паскалов публікував на сторінках газети нариси з життя таврійських болгар, що містили унікальну інформацію про вихід періодичних видань у роки коренізації. Деякі наведені факти, без сумніву, потребують уточнення. Нашу увагу привернув матеріал, присвячений педагогу І. Гогунському, з ініціативи якого почала виходити болгарська сторінка в районній газеті Якимівського району Запорізької області «Слово трудівника» (РК. – 1996. – № 37. – С. 2).

Оскільки станом на 2003 р. газети «Роден край», «Україна: българско обозрение», «Извор» та «Родолубие» перебували у складі Асоціації на правах колективного члена, їхньому функціонуванню присвячені окремі матеріали збірника (з огляду на значущість видання в житті болгарської діаспори становлення газети «Роден край» висвітлено в розлогіх матеріалах за підписом А. Гайдаржі та Д. Костової, що очолювали редакцію упродовж 90-х рр.). Обидва редактори наголосили на вагомій ролі газети як об'єднувального чинника в житті болгарської діаспори, невтомного популяризатора національної культури, координатора та організатора багатьох культурно-просвітніх заходів. Д. Костова наголосила, що «Роден край» перетворився на багатofункціональну газету, яка, крім свого основного завдання – інформувати читачів про важливі події з життя діаспори, намагається заповнити навчальний, пропагандистський, методичний та культурологічний вакуум у житті болгарської громади [26, с. 163]. У завуальованій формі І. Гайдаржі та Д. Костова розповіли, що, виступаючи ініціатором розв'язання багатьох актуальних проблем усередині самої меншини, газета зіштовхнулася з «різними труднощами» і «нажила опонентів». Необхідно зауважити, що поява збірника збіглася в часі з

активізацією суспільно-політичної діяльності болгарської громади, участю її представників в парламентських виборах, зміною статусу Асоціації. З огляду на ці обставини, готуючи книжку до друку і маючи на меті продемонструвати єдність болгарського національного руху в Україні, прес-служба Асоціації доклала зусиль, щоб приховати деякі обставини ідеологічного протистояння в 1994–1995 рр. газет «Камбана» та «Роден край», редакції яких на той час сповідували різні підходи до бачення перспектив розвитку болгарської громади.

У 2008 р. багаторічний голова Запорізького обласного товариства болгарської культури В. Мітков видав книжку «Болгари на запорізькій землі: сторінки історії та культури», яка стала своєрідним підсумком багаторічних досліджень місцевих науковців. Незначне місце автор відвів і видавничій діяльності болгарської громади першої половини 90-х рр., зокрема наведено відомості про вихід болгарських сторінок у регіональній пресі. При цьому інформація про вихід сторінки «Роден бряг» містить окремі фактологічні неточності [108, с. 146].

Цінним джерелом з історії етнічної преси є укладені Д. Костовою збірники документів з нагоди 15-річчя та 20-річчя виходу газети «Роден край» [1; 2]. Один з розділів головний редактор видання присвятила висловлюванням представників офіційних органів влади України та Болгарії щодо ролі газети у відстоюванні «болгарських національних інтересів і національної гідності», зміцненні двосторонніх зв'язків між обома державами. У вміщеній в обох збірниках «Історичній довідці» наводиться інформація про предтечу видання – спецвипуски обласної газети «Комсомольська іскра» під назвою «Роден край». Насправді орган Одеського обкому ЛКСМ України навесні 1989 р. був причетний до появи «Сторінки для болгар» (вийшла на двох сторінках 6 квітня та 23 травня), причому в номері за 23 квітня В. Кир'язов повідомив читачам, що замість «розвороту» в «Комсомольській іскрі» орган Одеському обкому партії «Знамя комунізму» вже готує спеціальну газету-буклет «Роден край». Свій день народження

редакція «РК» символічно святкувала 1 листопада, коли болгарська діаспора всього світу відзначає День народних будителів. Очевидно, саме це призвело до плутанини: у номері 44 за 27.10.2007 р. з'явилася хибна інформація про те, що перший номер видання побачив світ «18 років тому», тобто 1 листопада 1989 р.

Необхідно пам'ятати, що ювілейні випуски «РК» (цим подіям в обох збірниках за редакцією Д.Костової присвячена значна частина документів) подеколи мають умовний характер. Так, приміром, у 2006 р. напередодні виходу 800-го номера газети, який болгарська громадськість зустріла численними привітаннями, 28-й та 29-й номери видання мали однаковий валовий номер – 789. Щоправда, № 28 був спеціальним, присвяченим пам'яті М. Дихана, і вийшов усього на 4 сторінках (замість звичних 12). Більш однозначна ситуація склалася в 2007 р., коли з'явилося друком 53 номери видання (з них один – спеціальний), а відповідно до валової нумерації – 50 (814 – 863). Так сталося через те, що в проміжку 25 серпня – 8 вересня три номери «РК» повторно вийшли з валовою нумерацією за 4 серпня – 18 серпня (№№ 845, 846, 847). Через збій валова нумерація «УБО» в 2009 р. збільшилася на зайвих 19 номерів: усього вийшло 47 випусків газети, тоді як валова нумерація зросла з 223 до 288 одиниць.

З другої половини 90-х рр. одним з осередків наукового життя регіону стає створений у Болграді відповідно до розпорядження облдержадміністрації Одеський обласний центр болгарської культури (ООЦБК). Завдяки подвижницькій діяльності його співробітника І. Пушкова збірник «Болгарська Бессарабія» у 2000-х рр. перетворився на один з осередків наукової діяльності представників болгарської інтелігенції в Україні. Неналежне фінансування негативно позначилося на регулярності виходу збірника: третій випуск, до якого увійшли виступи учасників міжнародної конференції, яка відбулася в Болграді ще в листопаді 2000 р., побачив світ лише 2005 р. З огляду на це частина розміщених матеріалів втрачала свою актуальність. Приміром, стаття Д. Костової «Роль газети

«Роден край» у формуванні національної ідентичності болгар України» [84], багато в чому збігається з вищезгаданою публікацією в книжці «Всеукраїнській болгарській асоціації – 10 років» (2003). Натомість значний науковий інтерес становить стаття І. Пушкова, у якій він, характеризуючи періодику болгарської меншини першої половини 90-х рр., називає «РК» на першому етапі свого розвитку (у 1990–1994 рр.) знаряддям одеських консерваторів у боротьбі з передовою болгарською інтелігенцією [152]. Свого часу цей постулат активно використовували журналісти газети «Камбана» в численних публікаціях з критикою редакційної політики «РК», проте в науковому дискурсі обох країн (України та Болгарії) він утвердився завдяки позиції І. Пушкова. Щоправда, подібну позицію спостерігаємо і в роботах деяких інших науковців: ще в 1995 р. Н. Мальченко (в заміжжі Атанасова) на сторінках газети «Роден край» опублікувала дослідження з політології, у якому вона назвала газету ідеологічним інструментом влади в протиставленні з болгарськими радикалами (4.11.1995. – № 45). Проте саме в матеріалі І. Пушкова висновки автора чітко співвіднесені з певним історичним періодом.

Крім збірника «Болгарська Бессарабія», випуски якого зазвичай мали тематичний характер (приміром, том 4 був присвячений болгарським письменникам регіону), вчені, чий науковий інтерес стосувався особливостей проживання болгарської меншини в Україні, мали змогу публікувати свої дослідження в щорічнику Одеського наукового товариства болгаристів «Одеська болгаристика». Створене зусиллями викладачів та студентів історичного й філологічного факультетів Одеського університету імені Іллі Мечникова товариство було покликане скоординувати зусилля представників різних наукових дисциплін, зосередивши свою увагу на нерозв'язаних питаннях мовознавчого та історичного характеру [30]. Завдяки активності доцентів В. Колесник та О. Прігаріна наукова діяльність товариства головно була зосереджена у сфері діалектології та етнології: матеріали збірника за 2003–2012 рр. не містять жодної статті з журналістикознавства.

У 2007 р. з ініціативи створеного при Харківському національному університеті імені Василя Каразіна Центру болгаристики та болгарських досліджень імені Марина Дринова (та за підтримки Болгарської академії наук) побачив світ перший том «Дриновського збірника» – наукового видання, покликаного утвердити традиції харківської школи болгаристики, об'єднати зусилля вчених обох країн та скоординувати міждисциплінарну наукову співпрацю. Станом на 2014 р. вийшло 7 томів збірника, кожен з яких засвідчив високий науковий рівень болгарознавчих досліджень в Україні. Серед матеріалів збірника низка досліджень має журналістичнознавче спрямування. Привертає увагу стаття викладачів Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського В. Ганкевича та Т. Гогунської, присвяченої болгарській тематиці на сторінках кримськотатарської газети «Терджиман» [28]. В іншій роботі співробітник Болгарської академії наук В. Мілачков опублікував та проаналізував документи, пов'язані з виходом газети болгарської меншини в Румунії «Добруджански глас» [107].

Висновки до розділу 1.

Початок ХХІ століття позначений підвищеною увагою науковців до комплексного вивчення періодичної преси національних меншин, переосмислення її ролі в утвердженні європейських демократичних цінностей у суспільній свідомості. Політичні трансформації кінця 80-х – початку 90-х рр. ХХ ст. у країнах Східної Європи сприяли формуванню нового інформаційного простору, частиною якого були зокрема й ЗМІ національних меншин України, які, звільнившись від ідеологічного контролю комуністичної партії та діставши певну фінансову підтримку з боку державних органів влади, стали центром демократичних перетворень.

Огляд наукових розвідок з журналістичнознавства засвідчив, що обрана тема системно майже не досліджувалася. Її особливістю є сталий інтерес до неї учених з України та Болгарії, що вивчають дотримання прав національних меншин владою нашої країни, у контексті чого предметом

наукового аналізу виступає функціонування болгарської етнічної преси. Проте в цьому разі увага авторів зазвичай прикута до газети «Роден край» (зважаючи на її статус офіційного додатка до видання ВРУ «Голос України», а також з огляду на поліфункціональність газети, яка заповнила інформаційний, навчальний, методичний, культурологічний вакуум у болгарській тематиці), унаслідок чого інші видання громади («Камбана», «Родолубие», «Извор», «Україна: българско обозрение», «Болгары в Украине...») залишаються без належної уваги.

Наша робота ґрунтується на попередніх висновках дослідників Ю. Бідзілі, І. Грека, В. Калоянова, Н. Караіванова, Ю. Колісника, І. Пушкова, Е. Стоянової, М. Червенкова, Н. Яблоновської та ін. При цьому необхідно наголосити, що науковий дискурс з історії болгарської етнічної преси в Україні переважно представлений окремими статтями, фактаж яких потребує уточнень і коригувань.

Події 2014 р. спричинили посилення проявів сепаратизму в окремих регіонах країни, що актуалізувало проведення досліджень у сфері дотримання прав національних меншин. Етнічна преса стала об'єктом пильної уваги науковців як виразник суспільно-політичних настроїв представників етнічних громад: поглиблюється вивчення різних аспектів політико-правового забезпечення життєдіяльності національних меншин, комплексного механізму державного регулювання сфери етнонаціональних відносин, конституційно-правових передумов самоорганізації національних меншин, а також політико-правових засад забезпечення їх індивідуальних та колективних прав.

РОЗДІЛ 2

СТАНОВЛЕННЯ Й РОЗВИТОК ПРЕСИ БОЛГАРСЬКОЇ МЕНШИНИ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ

2.1. Традиції видавничої діяльності болгарської громади

Кінець XIX ст. став несприятливим періодом для розвитку болгарської преси в Росії. Це пояснюється як загальною політикою русифікації, так і різким ускладненням російсько-болгарських міждержавних відносин. Саме з цих причин часопис «Братский труд» (1881–1885 рр.) вихованці Південнослов'янського пансіону в Миколаєві видавали російською мовою.

Натомість болгарське населення Бессарабії, яка після поразки Росії у Кримській війні була передана Молдавському князівству, змогло вповні реалізувати свої права на культурний розвиток. У 1861 р. з ініціативи директора Болградської гімназії Д. Мутева було відкрито друкарню при навчальному закладі. Саме в ній було надруковано низку болгарських періодичних видань, серед яких особливу увагу привертають журнал «Общ труд» (1868 р.) та газета «Български глас» (1876–1877 рр.). Головним редактором журналу «Общ труд», який публікував матеріали педагогічного спрямування, був випускник Київської духовної семінарії Т. Ікономов. «Български глас», орган Болградського благодійного товариства, після поразки Квітневого повстання 1876 р. стає координаційним центром з надання допомоги постраждалим під час придушення. Громадянська позиція редакції газети, що всіляко підтримувала національно-визвольний рух болгарського народу проти Османської імперії, опосередковано стала причиною закриття цього друкованого органу: значна частина співробітників записалася до лав народного ополчення, у вересні 1877 р. до Болгарії вирушив і головний редактор К. Тулешков [196, с. 14].

Після російсько-турецької війни 1877 – 1878 рр. Бессарабія повернулася до складу Росії. Подальша активна русифікація унеможливила появу національної преси в Болграді. І лише революція 1905–1907 рр. створила

передумови для розвитку періодичної преси всіх народів Російської імперії. Царським маніфестом від 17.10.1905 р., що фактично проголошував свободу слова в країні, скористався колишній студент Новоросійського університету Іван Тодоров. Упродовж трьох місяців 1907 р. він видавав болгарською мовою газету «Българска мисъл» – тижневик політичного, наукового, літературного і комерційного спрямування. Обговорення аграрного питання в програмах політичних партій Росії робило газету популярною і серед сільського населення регіону. У грудні 1907 р. через антиурядову спрямованість тижневик було заборонено владою.

У 1912 р. відбулася ще одна спроба налагодити в Одесі друк болгарськомовного видання. Газета «Бесарабска поща» вдалася до аналізу зовнішньополітичної ситуації (зокрема участі Болгарії у Першій балканській війні), який суперечив офіційній позиції Петербурга. Наслідком цього стало закриття видання. При цьому болгарська тематика активно пропагувалася видавцями численних російськомовних видань, серед яких найуспішнішою стала «Новая газета» (виходила упродовж 1913–1914 рр.). Видавець Іван Христов особливу увагу присвячував різним сферам життя бессарабських болгар. Попри лояльність щодо внутрішньої та зовнішньої політики Росії, газета виступала за розширення зв'язків місцевих болгар з прабатьківщиною, підтримувала ідею створення національно-культурних об'єднань болгар [41, с. 99].

Складна політична ситуація на Півдні України у 1917–1921 рр. створювала додаткові труднощі для повноцінного функціонування болгарської громади та її духовного розвитку, проте навіть у цих умовах болгарській інтелігенції вдалося упродовж 1920–1921 рр. ініціювати випуск газет «Селски работник» и «Червен препорец» (обидві м. Бердянськ) [17, с. 121]. Цей досвід став у пригоді видавцям болгарської преси в середині 1920-х рр., коли проголошена XII з'їздом ВКП(б) політика коренізації створила умови для розвитку національної культури.

Розквіту національних ЗМІ упродовж окресленого періоду сприяв масовий приїзд політемігрантів-комуністів з Болгарії. У жовтні 1924 р. побачила світ газета «Сърп и чук» (з 1926 р. – «Съветско село», з 1930 і до 1937 рр. – «Колективист») – видання болгарського бюро при ЦК КП(б)У. Газета «Колективист» виходила у Харкові, а після перенесення столиці Радянської України – у Києві.

Пам'ять Д. Паскалова, редактора газети «Колективист», уже в наш час газета «Роден край» вшанувала некрологом «Живот, озарен от пламъка на родолюбieto» (23.08.1993). Цей факт свідчить про глибокий зв'язок, який відчували представники болгарської інтелігенції нашого часу, зі своїми попередниками, видавцями етнічної преси 20-х – 30-х рр.

Завдяки широко впроваджуваній політиці коренізації в міжвоєнний період видавалися і три газети районних партійних і виконавчих комітетів (у межах болгарських національних районів): «Комунар» (Благоєве), «Колективно поле» (Коларівка) та «Колхозен труд» (Вільшанка), а також кілька багатотиражок машинно-тракторних станцій. Провідними темами цих видань стали створення і розвиток колективних господарств у болгарських селах, формування соціалістичних цінностей серед болгарського населення. На думку І. Грека та М. Червенкова, попри виразну заідеологізованість згаданих видань, сповнених пафосу соціалістичного будівництва, що призводило до руйнування духовних основ болгарського суспільства, болгарськомовна преса в Україні відіграла й певну позитивну роль: болгарі дістали знання про своє минуле, прилучилися до рідної мови, сформувалася національна творча інтелігенція, була збережена етнічна самосвідомість [41, с. 195]. З цією думкою важко не погодитися, адже класик болгарської літератури й активний громадський діяч М. Хаджийський після завершення Преславського педагогічного технікуму свою професійну діяльність розпочав саме в редакції газети «Колективно поле».

З 1929 р. Центральне бюро Комдитруху при ЦК ЛКСМУ видавало ілюстрований дитячий журнал «Бъди готов!» (м. Харків). Про його

популярність свідчить той факт, що упродовж 1930–1932 рр. журнал виходив двічі на місяць. Остаточне згорання процесів коренізації, ліквідація болгарських національних районів призвели до закриття видання в 1938 р.

Відомий громадський діяч, кореспондент газети «Роден край» Л. Паскалов засвідчив, що голова Коларівського райкому партії Ст. Цвятков домігся створення в районі ще й дитячої газети (назва видання у статті не згадується) (Роден край. – 23.09.1995). Проте науково-допоміжний бібліографічний покажчик «Болгари в Україні» (2000 р.) такої газети не фіксує. Дослідник історії таврійських болгар В. Калосянов стверджує, що в «болгарських селах» України видавалося сім газет [69, с. 185], однак і в цьому разі матеріалу бракує конкретики.

У 1918 р. Бессарабію було окуповано Румунією. Етнонаціональна політика Бухареста вирізнялася послідовним і жорстким курсом на асиміляцію слов'янського населення. Лише наприкінці 1929 р. конгрес болгарської інтелігенції, яка до цього часу діяла розрізнено, ухвалив організувати друк періодичного видання. Незабаром в м. Четатя-Албе (Білгороді-Дністровському) болгарською та румунською мовою почала виходити газета «Нашият глас», яка ставила перед собою завдання захищати інтереси болгарської меншини. Однак через брак коштів вихід газети було незабаром спинено [41, с. 174].

З архівних даних румунської поліції відомо, що значного розмаху в цей час набув бессарабський іредентизм. На думку сучасних болгарських дослідників, масштаби цієї діяльності суттєво перебільшені і на сторінках газети «Нашият глас» вона не простежується [131, с. 411]. Натомість на захисті інтересів болгарської меншини Бессарабії стояла газета «Добруджански глас», яка видавалася в Добричі, що разом з прилеглою територією після поразки Болгарії у Першій світовій війні відійшов до Румунії.

Ліквідація болгарських національних районів як окремих адміністративних одиниць призвела до стрімкого занепаду національної

освіти, преси та книговидання в СРСР. У повоєнні роки, зокрема і під час лібералізації суспільно-політичного життя, про відродження національної болгарської культури в Україні вже не йшлося: реалізувати свій творчий потенціал окремі представники болгарської громади могли виключно в сусідній Молдові.

Проте в листопаді 1976 р. найвідоміший болгарський радянський письменник (прозові твори якого виходили російською мовою), член КПРС, ветеран війни І. Мавроді надіслав доповідну записку в Одеський обком партії та особисто В. Щербицькому, у якій запропонував виправити окремі «наші недоліки». На думку Мавроді, у районних газетах області необхідно дозволити друк прозових жанрів малої форми – «оповіданнячок» та замальовок – болгарською мовою. При цьому письменник не рекомендував відновлювати друк газет мовою національної меншини (Роден край. – 1994. – № 25. – С. 2). Проте навіть такі скромні побажання болгарської громади влада СРСР періоду застою задовольнити не могла.

Зумовлені процесом «перебудови» зміни національної політики СРСР у другій половині 80-х рр. створили необхідні передумови для відродження національної ідентичності, що мало значний вплив на розвиток національної преси.

З 29 березня 1986 р. зусиллями відомого бессарабського поета, члена Спілки письменників СРСР Ніко Стоянова у районній газеті «Дружба» (Болград) починає виходити літературна сторінка болгарською мовою «Другар», а із січня 1988 р. – сторінка «Извори» (в арцизькому виданні «Ленинская искра»). Також у січні 1988 р. в газеті «Ленинский путь» (Ізмаїл) вийшла сторінка «Родна реч», одним з редакторів якої став випускник МДУ Н. Тодоров, викладач болгарської мови в місцевому педагогічному інституті (додаток В).

Редаговані Стояновим болгарські сторінки в болградській та арцизькій районних газетах не лише збігалися тематично, а й мали спільний контент. Популярними стали рубрики «Нові переклади», «Творчість наших читачів»,

«Татку, прочитай мені...» Стоянов поставив перед собою завдання ознайомити читачів з творчістю болгарськомовних письменників, що проживають на території СРСР (чи проживали в царській Росії): упродовж 1986 р. окремі публікації сторінки «Другар» було присвячено постатям С. Червенакова, І. Мавроді, Т. Ненчева (етнічного болгарина, що писав румунською) М. Бондаря та ін. У випуску за 22.12.1987 р. було вміщено міні-антологію «Болгарська радянська поезія». З 1987 р. Стоянов розпочинає серію матеріалів з історії виходу болгарської періодики Бессарабії кінця ХІХ – початку ХХ століть (газет «Българска мисъл», «Български глас» тощо), проте не закликає до відродження видань.

У 1988 р. літературознавчий профіль сторінки «Другар» зазнає кардинальних змін: з'являється значний масив публікацій краєзнавчого характеру. Паралельно матеріали подібної тематики за підписом М. Дерменжі, І. Волкова та інших авторів друкує газета «Дружба». Основні відмінності полягають у мові виходу матеріалів та трактуванні окремих подій з історії Бессарабії. Приміром, у присвячених Болградській гімназії нарисах сторінка «Другар» більш коректно й виважено називає причини занепаду навчального закладу як вогнища національної освіти.

Навесні 1988 р. відбулося засідання бюро обкому, на якому було розглянуто діяльність Арцизького райкому партії. Про його результати читачі дізналися зі статті «Посилити інтернаціональне та патріотичне виховання населення» (Ленинская искра. – 21.05.1988). Викривши формалізм у роботі районних чиновників, обласне керівництво закликала вивчити і задовольнити потреби населення в літературі рідною мовою, а також організувати передплату на болгарськомовну періодику, що видається в СРСР та за кордоном. Улітку 1989 р. свою позицію щодо платформи КПРС з національного питання висловив другий секретар райкому К. Пеліван. Він закликав партійних працівників надавати всебічну допомогу ентузіастам розвитку болгарської культури в районі (Ленинская искра. – 29.08.1989). У

таких сприятливих умовах випуск літературно-художньої сторінки «Извори» зріс із запланованих 4 номерів на рік до шести (у 1988 р.) та семи (у 1989 р.).

Оскільки з 1988 р. Ніко Стоянов бере участь у випуску газети «Родно слово» (Кишинів) і згодом очолює видання, вихід болгарськомовних сторінок в районній пресі УРСР лягає на плечі місцевих активістів: з липня 1988 р. сторінку «Другар» редагує лікар Ілля Волков, а до підготовки сторінки «Извори» долучився вчитель з Виноградівки Степан Іванов.

«Родна реч», яку видавці позиціонували як спеціальну сторінку болгарською мовою, у 1988 р. мала 11 випусків, що загалом підтвердило наміри редакції газети «Ленинский путь» видавати проект раз на місяць. Літературний компонент сторінки доповнювався новинами культури, матеріалами з «революційного минулого краю». Поява Н. Тодорова серед редакторів сторінки (з липня 1988 р.) була позначена зростом увагою до зародження національного руху в середовищі бессарабських болгар (випуск 3 за 1989 р.). Серед проблемних матеріалів необхідно згадати фейлетон «Діалог», у якому Тодоров (під псевдонімом В. Алокин) засудив національний нігілізм, що проявив себе у відмові від вивчення рідної мови (випуск 5 за 1989 р.).

Не така чисельна група таврійських болгар теж не стояла осторонь процесів національного відродження. Чималі організаційні можливості органу обласної Ради народних депутатів «Запорізька правда» дозволили акумулювати інтелектуальний потенціал болгарської громади і упродовж жовтня 1990 – листопада 1991 рр. забезпечити вихід 13 випусків сторінки «Роден бряг». Одним з першочергових завдань сторінки було названо створення обласного товариства болгарської мови та культури. Готував випуски співробітник редакції М. Лиходід, якому допомагали активісти болгарської громади М. Джанкова, Л. Паскалов, І. Гогунський та інші.

Завдяки енергійності незмінного керівника товариства «Съдружество» Ст. Намлієва болгари Приморського району розгорнули активну інформаційну діяльність. Було організовано випуски передач рідною мовою

на радіо (з 1988 р.), газета «Приморская степь» регулярно розміщувала матеріали завідувача методкабінету райвно Л. Паскалова про вивчення болгарської мови в системі середньої освіти. У номері за 14 квітня 1990 р. видання рішуче засудило читачів, які виступили проти болгарськомовних радіовипусків, вважаючи їх предтечею екстремізму та засобом розпалювання міжнаціональної ворожнечі. А вже в наступному номері газети вийшла болгарська літературна сторінка (низку матеріалів було надруковано російською). Згодом сторінка дістала назву «Извор» (приміром, у номері за 26 лютого 1991 р.), виходила нерегулярно і не мала окремої нумерації. Натомість на увагу заслуговує ініціатива редакції з виходу спеціальних тематичних болгарськомовних випусків газети «Приморская степь». Таким став номер за 27 липня 1991 р., покликаний «підтримати паростки національного, продемонструвати спорідненість наших народів, зміцнити дружбу та взаєморозуміння».

Деяка одноманітність назв літературних сторінок болгарської громади в українських ЗМІ призвела до плутанини в наукових та науково-популярних виданнях. Як помилкові ми розцінюємо повідомлення про наявність сторінки «Роден бряг» в органі Запорізького обкому партії «Индустриальное Запорожье» [108, с. 146] та появу газети «Роден бряг» у Приморську [105, с. 121].

Організаційні процеси, пов'язані з утворенням та реєстрацією національних товариств Запорізької області, зазвичай супроводжувалася активізацією видавничої діяльності болгарської громади. Показовою у цьому плані є поява болгарської сторінки «Възраждане» у газеті міської та районної ради народних депутатів «Новий день» (Мелітополь). Автор сторінки, аспірант ЗДУ С. Пачев, будучи істориком з фаху, намагався зацікавити читачів нарисами із заселення рідного краю. Інтерв'ю з головою Запорізького обласного товариства болгарської культури В. Мітковим було покликане сприяти самоорганізації громади району. Власне, після утворення місцевого національного товариства, зареєстрованого у 1995 р., вихід болгарської

сторінки в газеті «Новий день» було припинено (а всього впродовж року (6.08.1994 – 12.08.1995) з'явилося 5 випусків): на той момент вона виконала свою історичну функцію. Отримувати інформацію з життя болгарської діаспори в Україні населення Мелітопольського району мало змогу зі сторінок газети «Роден край», заклики до передплати якої регулярно з'являлися в «Новому дні».

2.2. Особливості функціонування газети «Роден край» як всеукраїнського видання

У серпні 1988 р. як додаток до газети «Советская Молдавия» починає виходити перше в СРСР видання болгарської національної меншини – «Родно слово» (самостійного статусу набуло в 1990 р.).

Успішна ініціатива Комуністичної партії Молдавії, що пішла назустріч побажанням місцевої творчої еліти, спонукала владу Одещини відреагувати на запити часу та рішення XIX Всесоюзної партійної конференції (1988 р.), а також на спеціальну постанову ЦК Компартії України (1989 р.) щодо задоволення національно-культурних потреб етнічних меншин. При цьому партійні працівники запевняли, що, з одного боку, готові надати поліграфічну базу всім газетам нацменшин соціалістичного спрямування, а з іншого – не перетворюватимуть подібні газети на рупор ідеологічного впливу, оскільки газети нацменшин повинні мати здебільшого інформаційний характер. У разі виникнення читацького інтересу обком залишав за собою право заповнювати газетні площі пропагандистськими матеріалами (РК. – 1990. – № 6. – С. 1).

Проте перші подібні спроби варто визнати невдалими: поява болгарської сторінки в газеті «Комсомольська іскра» (6.04.1989 та 23.05.1989) для представників діаспори залишилася непоміченою. Річ у тому, що українськомовний офіційний орган Одеського обкому ЛКСМУ в районах з компактним проживанням етнічного болгарського населення практично не передплачували.

Тому вже в липні 1989 р. під назвою «Роден край» вийшов друком спеціальний випуск газети «Знамя коммунизма», органу Одеського обкому КПУ та обласної Ради народних депутатів (додаток Д). Відповідальним секретарем номера, який вийшов на 8 сторінках (формату А3) тиражем 15 тисяч примірників, було призначено Григорія Садовниченка. У підготовці номера до друку взяли участь журналіст Валентин Кир'язов, викладачі болгарської мови Вероніка Терзі та Валентина Колесник (усі троє – члени щойно створеного Одеського болгарського товариства імені Д. Благоева).

У дусі часу редакція заявляє, що нове видання покликане продовжити в суспільстві процеси перебудови, розвитку демократії та гласності. Матеріали номера рясніють осучасненою компартійною риторикою про етнічне відродження як новий щабель духовного розвитку «нашого багатонаціонального суспільства», без чого «не можливе відновлення ленінської моделі соціалізму».

У зверненні до читачів випуск названо «пробним», за допомогою якого редакція має на меті з'ясувати доцільність виходу газети. Читачам було запропоновано відповісти на вісім питань спеціальної анкети, серед яких: назва газети, її періодичність, тематика тощо. На опрацювання анкет та розв'язання організаційних питань пішло близько року, і перший номер газети «Роден край» побачив світ 30 липня 1990 р. Обсяг газети скоротився до 4-х сторінок, періодичність виходу становила 1 раз на тиждень.

Уже наприкінці серпня 1990 р. на запрошення головного редактора газети «Знамя коммунизма» Ю. Мазура редакційний колектив очолив болгарський журналіст І. Кондов. Серед проблем, які потребували першочергового розв'язання, найгострішим виявилось проведення якісної передплатної кампанії. Розуміючи, що «Роден край» фактично фінансується обкомівським виданням, І. Кондов, попри це, звертається по фінансову допомогу до колгоспів та підприємств Півдня Одещини, у такий спосіб прагнучи зменшити дотаційність газети. У передплатних анонсах з'являється риторика другої половини ХІХ ст.: «якщо в тобі ще тече балканська кров...»,

«настав час довести свою любов до болгарської мови» (РК. – 1990. – № 12. – С. 1).

На думку окремих дослідників болгарського національного руху в Україні, газета «Роден край» стала додатковим аргументом влади в ідеологічній боротьбі з радикалізмом реформаторської молоді з Болграда, класичним прикладом контролю за діяльністю національного руху з боку державного апарату [8, с. 4].

Поступово окреслюється тематика та проблематика видання. Газета мала намір: системно писати про соціально-економічний розвиток районів з болгарським населенням, суспільно-політичні проблеми та події; допомагати болгарським організаціям та товариствам в організаційній діяльності; пропонувати уроки болгарської мови; публікувати твори відомих письменників, а також докладно писати про художню самодіяльність, народні свята, звичаї та обряди (№ 12). Інтерес бессарабських болгар до свого минулого мали задовольняти нариси про переселення, історію виникнення сіл і міст, колгоспів і навіть окремих родів (№ 16).

Упродовж другої половини 1990 р. «Роден край» надходив у вільний продаж вартістю 5 коп. (вже в січні 1991 р. ціна газети зросла вдвічі). Причому редакція власним коштом доправляла газету до районних центрів, де сотні примірників тиражу часто залишалися нерозпроданими. З огляду на це І. Кондов закликає наслідувати приклад голови сільради с. Червоноармійського, який організував надходження газети до кінцевого споживача – сільських жителів.

Оскільки наприкінці 1990 р. газета не розкуповувалася, №№ 18–20 вийшли накладом 800 примірників (до того – 5000). На тлі громадянської пасивності бессарабських болгар непідробним ентузіазмом вирізняються захоптиві відгуки болгар таврійських: Ст. Намлієв, один з майбутніх активістів Асоціації болгар України, закликає газету у висвітленні життя громади вийти за межі Одеської області і в такий спосіб набути «республіканського статусу» (1990. – № 6. – С. 3).

Підбиваючи підсумки передплатної кампанії в першому номері 1991 р., редактор газети визнає, що близько 3 тисяч передплатників на 170 тисяч болгар Одещини – вкрай незадовільний результат. При цьому активність жителів Колісного та Зорі (спільно майже 600 передплатників) не була підтримана іншими селами району (не можна ігнорувати того факту, що для багатьох категорій населення – пенсіонерів, школярів, активістів художньої самодіяльності – газета передплачувалася коштом колгоспів). З неприхованим роздратуванням І. Кондов повідомляє, що газета не зацікавлена висвітлювати життя болгарської громади в тих селах, куди «Роден край» не надходить.

Серед причин незадовільної передплати варто назвати не лише організаційні прорахунки, а й мовний бар'єр: сільське населення Одещини володіло мовою в її діалектних формах (будучи нащадками переселенців з різних регіонів Болгарії, бессарабські болгары виявилися носіями різних говорів). Поява значної кількості суспільно-політичної лексики ускладнювала розуміння газети для тих передплатників, активний лексикон яких становила розмовно-побутова лексика. Прохання подавати словник незрозумілих слів містилося чи не в кожному листі редакційної пошти.

Серед представників болгарської громади стали популярними ідеї видавати «Роден край» мовою, близької до народної. Фактичною відповіддю газети стала стаття «Да учи ли български» відомого мовознавця, педагога, громадського діяча В. Терзі. Вона виступила категорично проти перетворення мови періодичної преси бессарабських болгар на суржик і закликала активніше використовувати допомогу фахових літературних редакторів та коректорів з Болгарії (РК. – 28.09.1990. – № 10).

У серпні 1991 р. стало зрозуміло, що «Роден край» стоїть на порозі нового етапу свого розвитку – виходу як самостійного видання (після заборони діяльності комуністичної партії газету «Знамя коммунизма» було зареєстровано як незалежне комерційне видання під назвою «Юг»). Редакція не мала сумнівів, що новими засновниками «РК» стануть «усі колгоспи

Одещини, де компактно проживає болгарське населення». Ентузіазм І. Кондова був підкріплений рішенням кільканадцяти суб'єктів господарювання надати газеті матеріальну підтримку.

1992-й рік газета розпочала з новим редактором (через сімейні обставини І. Кондов повернувся до Болгарії). Ним став відомий журналіст, активний співробітник газети А. Гайдаржі. Набуття газетою статусу самостійного видання та пов'язані з цим проблеми негативно позначилися на періодичності видання. Упродовж січня–березня 1992 р. друком вийшло усього 6 номерів «РК». На підтримку видання добровільний збір коштів організувало Одеське болгарське товариство. Однак ці заходи кардинально вплинути на складну ситуацію з фінансуванням газети вже не могли. Останній номер видання у форматі «тижневика з радою засновників» вийшов 22 травня 1992 р.

З липня «Роден край» виходить уже як додаток болгарською мовою до «Голосу України», офіційного видання Верховної Ради України, і в такий спосіб (спільно з виданнями єврейської, вірменської, польської, румунської меншин та кримськотатарського народу) набуває республіканського статусу. Крім «Голосу України», засновниками видання стали обласна Рада народних депутатів та кілька сільгосп підприємств Одеської області.

Нормалізація ситуації з виходом газети, збільшення штату працівників, поява нових тем та рубрик не виправдали сподівань редакції на зростання числа постійних читачів: кількість передплатників зросла до 4500 осіб. Предметом особливих гордощів редакції став той факт, що «Роден край» надходив в усі області України, причому несподівано багато передплатників виявилось в Київській та Львівській областях (відповідно 95 та 35 осіб). Решта регіонів, крім Одеської, Миколаївської, Запорізької та Кіровоградської областей, отримували по 10–20 номерів газети (1993. – № 1. – С. 1).

Перший номер нового, 1993-го року безплатно отримали 2 тисячі болгарських родин з 4 районів Запорізької області. Цікавий маркетинговий хід не був підкріплений належним контентом: на сторінках номера життя

болгар Запорізької області присвячено лише кілька інформаційних повідомлень (у рубриці «Калейдоскоп») власкорів газети Л. Паскалова та В. Сурева.

Уже в лютому аналіз прорахунків дозволив редакції більш організовано провести ще одну передплатну акцію – цього разу в селі Тернівці Миколаївської області. Було роздано 450 примірників, причому 50% газетних площ заповнили матеріали з нагоди святкування 200-річчя села.

Унаслідок подібної активності загальний тираж видання збільшився з 4400 примірників у січні до 4800 – у березні. Крім того, «Роден край» визнав за потрібне поінформувати читачів, що навіть в умовах гіперінфляції вартість річної передплати індексуватися не буде і вона, як і раніше, для всіх охочих становить 52 крб. (1993. – № 13. – С. 1). Однак уже в квітні під тиском дедалі гіршої економічної ситуації в країні редакція мусила визнати, що для нових передплатників вартість газети підвищується до 20 крб. на місяць.

Серед нестандартних маркетингових ходів редакції слід назвати такі: постійні читачі газети, які з різних причин відмовилися від передплати на видання, перший номер 1994 р. отримали як бонус; також було проведено футбольний турнір на призи газети (аналогічний захід на початку 90-х організувала редакція газети «Родно слово»). Найбільш неординарним кроком А. Гайдаржі стала обіцянка усім передплатникам газети на перше півріччя в другій половині року доправляти «Роден край» безплатно (у лютому 1994 р. тираж газети не перевищував 3 тисяч примірників). Ця містифікація ввела в оману багатьох читачів, що спонукало редакцію до неодноразових дезавувань своїх слів. Узагалі, сухий офіціоз передплатних оголошень на сторінках газети неодноразово був розбавлений вкрапленнями гумористичних пасажів головного редактора. Серед гасел передплатної кампанії найбільш уживаним стало «дотримання старих цін».

На початку 1994 р. в Україні відбувалася обов'язкова перереєстрація друкованих ЗМІ. З причин фінансового характеру агрофірма «Кулевча» та КСП «Дружба» Саратського району відмовилися утримувати газету.

Натомість новими співзасновниками стали колективні сільгосп підприємства Татарбунарського, Ізмаїльського, Болградського, Арцизького та Ізмаїльського районів. Широка географія засновників давала підстави сподіватися, що завдяки всенародній підтримці значно поліпшиться фінансування газети. Проте, підбиваючи підсумки 1995 р., новий головний редактор Дора Костова в доволі різкій формі дорікнула п'яти колгоспам-співзасновникам, які всупереч своїм зобов'язанням не спромоглися в поточному році на жодну допомогу (1995. – № 52. – С. 1). Натомість газета отримала значну допомогу від спонсорів.

У січні 1995 р. газета мала 13360 передплатників (учетверо більше, ніж у грудні 1994 р.). При цьому на другий квартал газету передплатило лише 6 820 осіб (1995. – № 2. – С. 1). Однак навіть ця цифра недостатньо об'єктивно свідчить про інтерес до газети: голова Одеської обласної спілки ветеранів Афганістану А. Радукан передплатив «Роден край» на перше півріччя 1995 р. сотням одеситів. Спроби редакції вплинути на голів колгоспів для активізації передплатної кампанії не завжди були успішними через заангажованість останніх в передплаті офіційних видань районних рад народних депутатів.

Гасло передплатної кампанії за Костової – «Роден край се чете от край до край». У рамках передплатної кампанії на 1996 р. Д. Костова ініціювала проведення спеціального анкетування читачів, покликаного з'ясувати думки читачів щодо контенту видання.

Попри це, у другій половині 90-х рр. тираж газети залишався стабільно невисоким (близько 2,5 тисяч передплатників). Натомість постійні читачі видання вирізнялися високою соціальною активністю: щодня редакція отримувала близько 10 листів [83]. Багато дописувачів відгукнулися на заклик журналіста «РК» В. Карабойчева перетворити газету на «реальну трибуну болгар у сучасній демократичній Україні» (1995. – № 4. – С. 3).

Про соціально-психологічні особливості читацької аудиторії газети «Роден край» значною мірою може свідчити соціологічне дослідження

І. Ненова (матеріал якого, щоправда, був присвячений вивченню аудиторії болгарськомовних програм, підготовлених на обласному радіо). Вважаємо, що тенденції, окреслені автором, в тій суспільно-політичній ситуації однаковою мірою стосуються як радіопростору, так і друкованих видань).

І. Ненов стверджує, що передачі рідною мовою регулярно слухають 47% бессарабських болгар, не цікавляться ними 30%. Причому в першій групі респондентів переважають жінки, вік яких перевищує 50 років [126, с. 49]. У достовірності цих тверджень ми можемо пересвідчитися, переглянувши анкетні відомості найактивніших дописувачів «РК».

Щоб збільшити читацьку аудиторію і привернути увагу інших верств населення, з 1997 р. газета удвічі збільшила обсяг і почала виходити на 8 сторінках. Поява значної кількості нових рубрик, спрямованих, зокрема, на задоволення інформаційних потреб молоді (сторінки «Едельвейс» та «Дитячий світ»), дозволила дещо збільшити число передплатників (у 2000 р. тираж «РК» зріс майже до 4 тисяч примірників (додаток А)). Молоді співробітники газети, які здобули освіту в болгарських вишах і повернулися на Батьківщину, значно підсилили кадровий склад видання.

Узагалі, в цей період «Роден край» перетворився, за словами Д. Костової, на багатофункціональну газету, яка, крім свого основного завдання, намагалася заповнити навчальний, пропагандистський, методичний, культурологічний вакуум у болгарській тематиці [26, с. 163].

Поява газети «Роден край» та її стабільне функціонування не для всіх лідерів болгарської громади в Україні стали предметом національних гордощів. В. Стоянов, один з ініціаторів тривалої та безрезультатної кампанії щодо відновлення діяльності Болградської гімназії з болгарською мовою викладання, вважав, що саме відкриття національних шкіл свідчитиме про увагу влади до потреб меншин. В іншому разі болгарські газети, радіопередачі перетворюються на прикриття асиміляторської політики (Роден край. – 1993. – № 45. – С. 3). На думку українського дослідника І. Пушкова, тривалий час газета «Роден край» буда знаряддям боротьби «одеських

консерваторів» проти передової болгарської інтелігенції і лише після зміни складу редакції в 1995 р. видання зробило серйозний крок уперед [152, с. 119].

Відносно незначне число передплатників «РК» у Болградському районі (унікальність якого полягає в тому, що, за даними перепису 1989 р., етнічні болгари становлять у ньому більшість населення) можна пояснити двома чинниками: більшою радикалізацією лідерів місцевого болгарського руху, духовних потреб яких з очевидних причин не міг задовольнити поміркований характер публікацій видання, а також появою місцевої газети «Камбана».

Прикметно, що на сторінках «РК» якийсь час з'являлися передплатні оголошення газети з Болграда – органу Товариства бессарабських болгар імені Святих Кирила та Мефодія. Очевидно, зважаючи на фінансову нестабільність газети «Камбана» і пов'язаний з цим нерегулярний вихід, а також суттєві відмінності в контенті, редакція «РК» не розглядала це видання як серйозного конкурента на ринку бессарабської періодики.

2.3. Специфіка виходу періодичних видань болгарських національно-культурних товариств: програмні завдання, тематичне спрямування, мовна політика

У квітні 1994 р. завдяки підтримці болгарської фірми «Транскомплект» вийшов друком перший номер місячника «Българин», видання Товариства бессарабських болгар імені Святих Кирила та Мефодія (Болград), відомого своїми радикальними поглядами і безкомпромісною позицією у відстоюванні інтересів болгарської меншини. На цей момент активісти товариства вже мали чималий досвід видавничої діяльності. З 1990 р. виходила газета «999» (орган Союзу демократичних сил Бессарабії), на сторінках якої чимало матеріалів друкувалося болгарською. А в 1992 р. болградське товариство налагодило випуск інформаційного бюлетеня «Светлина» (4 номери).

Поява газети «Българин» привернула увагу бессарабських болгар: 13 березня 1994 р. в Одесі відбулася резонансна зустріч міністра у справах

національностей та міграції О. Ємця з представниками національних товариств, а її обставини стали темою передової статті першого номера. У його змісті яскраво проявилася тематика і проблематика всіх подальших публікацій: проблеми національної освіти (зокрема навчання юних бессарабців у Болгарії), політична активність меншини, боротьба з пережитками комуністичної моделі розвитку суспільства, протистояння державній репресивній системі.

Редакційна політика газети багато в чому залежала від позиції очільника болгарського товариства Н. Тодорова, члена редколегії й автора значної частини публікацій. Із застереженнями приймаючи факт появи української держави, цей громадський діяч обов'язковою передумовою підтримки національними громадами державотворчих процесів в Україні назвав фінансування програм, спрямованих на задоволення культурних потреб етнічних меншин (№ 1. – С. 1). З-поміж усіх національних видань в Україні газета «Българин» вирізнялася найбільш рішучою і послідовною критикою державних органів влади, винних у гальмуванні національного відродження болгарської меншини.

Н. Тодоров вважав, що захист політичних прав бессарабських болгар може забезпечити виключно Болгарія. На його думку, завдання товариства полягало в ініціюванні цієї підтримки, порушенні цього питання в самій Болгарії серед місцевого чиновництва (№ 2. – С. 3). З огляду на це редакція розсилала газету не лише в усі болгарські села України та Молдови, а й до Болгарії (у школи, бібліотеки, представникам болгарської інтелігенції). Усього було близько 300 постійних респондентів. Решта примірників реалізовувалася та роздавалася [26, с. 134].

Крім потреби популяризації самого Болградського товариства, причина появи газети «Българин» полягала у незадовільному, на думку діячів братства, висвітленні районною газетою «Дружба» заходів з життя болгарської громади регіону, а також цькуванні активістів товариства на сторінках видання «Ленинская искра» (Арциз).

Газета «Българин» проіснувала всього 2 місяці: продовжувачем її традицій і новим друкованим органом товариства стала «Камбана». Метафоричність назви нового видання («Дзвін») давала змогу редакції більш успішно просувати інформаційний продукт на регіональному ринку періодики. 8 травня 1994 р. учасники конференції Болградського товариства обрали редактором газети Таню Танасову (яка на той час вже мала певний журналістський досвід), а уже 10 травня нове періодичне видання болгарської громади було зареєстровано в Одеській обласній держадміністрації. Фінансову підтримку товариству в його видавничій діяльності надавав фонд «Відкрите суспільство».

У статті «Для кого дзвонитиме наш дзвін?» редакція окреслила завдання, які постали перед газетою. Крім висвітлення діяльності товариства, його позиції щодо суспільно-політичної ситуації в країні, газета пообіцяла публікувати матеріали з історії Болгарії, культурного життя Бессарабії, її зв'язків з прабатьківщиною. Також редакція пообіцяла створити літературну сторінку, рубрику «Листи наших читачів», регулярно порушувати мовні питання, висвітлювати місцевий фольклор.

Незважаючи на значний збіг тематики й проблематики одеського та болгарського видань, автори газети «Камбана» прагнули акцентувати свою увагу саме на нерозв'язаних проблемах болгарської громади. Своїм ідеологічним противникам вони рекомендували й надалі «слухати колискові» «РК». Особливе занепокоєння редакції спричинили «підступи» політичних опонентів товариства, які, прагнучи скомпрометувати Тодорова в очах громадськості, звинуватили його в шахрайстві. Протидія подібним інсинуаціям стала однією з причин, що спонукало болгарське товариство до випуску власної газети (1994. – № 1 (3). – С. 3).

Перейменування газети жодним чином не позначилося на її інформаційному наповненні та редакційній політиці. Призначення редактором Т. Танасової дозволило голові товариства Н. Тодорову дещо дистанціюватися від проголошеного газетою курсу. З іншого боку,

присутність Тодорова на сторінках видання не зменшилася: численні матеріали він публікував під власним іменем, а також під псевдонімами. Крім того, у листопаді 1994 р. остаточно зникає згадка про редакційну колегію – відтоді в роботі над номером участь беруть виключно Танасова й Тодоров.

Безкомпромісність діячів Болградського товариства у питаннях національно-культурного відродження мала наслідком різку критику на адресу газети «Роден край» за «яскраво виражену антиболгарську позицію» (Камбана. – 1994. – № 7 (9). – С. 4). Причиною такою реакції стала публікація в «РК» полемічних матеріалів дописувачів Г. Смоковського «От кого и към кого са бягали българи?» та А. Кострової (Терзівець) «До колко сме различни?». Згадані матеріали справді мали значний резонанс серед читачів і навіть стали предметом обговорення в Генеральному консульстві, однак ярлики манкуртів та зрадників болгарського народу, які «Камбана» навісила як на згаданих авторів, так і на редактора «РК» А. Гайдаржі, вважаємо не вповні адекватною оцінкою ситуації.

Подібна газетна риторика відлякувала значну частину поміркованої болгарської інтелігенції, однак привертала увагу більш радикальних її членів: багаторічний голова Приморського товариства «Съдружество» Ст. Намлієв, автор багатьох публікацій у газетах «Роден край» та «Украйна: българско обозрение», у яких рішуче критикував українську владу за непослідовність у сфері національної політики, з великим ентузіазмом прокоментував появу нового, дієвого органу болгарського громади (1995. – № 2 (11). – С. 4).

Прямолінійність Н. Тодорова і безапеляційність його суджень стояли на перешкоді зростанню тиражу видання в аграрному регіоні зі значною підтримкою політичних сил лівого спрямування. Приміром, наклад двох номерів газети «Българин» становив 500 і 1000 примірників, а наклад газети «Камбана» ніколи не перевищував двох тисяч.

Восени 1995 р. очільники Болградського товариства виїхали на постійне місце проживання до Болгарії, а в самій організації стався розкол. Тому в останньому числі видання (а всього світ побачили 15 номерів газети

«Камбана» та 2 номери газети «Българин») уже колишні лідери братства підбивали підсумки своєї 10-річної діяльності. У сповненому драматичного пафосу матеріалі «Були і назавжди залишаємося кирило-мефодіївцями» Н. Тодоров визнав, що протистояння з «одеською партійно-бюрократичною бандою» закінчилося поразкою. Однак предметом його особливих гордощів став той факт, що Болградське товариство, єдине з-поміж національних болгарських організацій СНД, мало свій друкований орган.

На думку відомого дослідника друкованих видань болгарської меншини І. Пушкова, публікації в газеті «Камбана» мали значно більший вплив на читачів регіону, ніж матеріали «РК» [152, с. 119].

Уже через рік після закриття газети «Камбана» ще одне болгарське культурно-просвітнє товариство (імені Хр. Ботева) стало одним з небагатьох, що для «реалізації статутних завдань» віднайшло кошти і можливість друкувати власне періодичне видання. Багато в чому цьому посприям голова місцевої болгарської громади К. Пеліван, який у різний час очолював райраду, був представником Президента в Арцизькому районі. Перший номер газети «Родолубие» (формату А4) побачив світ 1 червня 1996 р. Станом на 2003 р. видано понад 40 номерів. Щоб поліпшити інформаційне наповнення газети, пожвавити виклад, на посаду редактора було запрошено громадянина Болгарії І. Сімеонова, який з 1997 р. працював методистом у місцевому райвно. Тематика газети: діяльність місцевого болгарського товариства, а також АБУ, життя району та контакти з Болгарією. Матеріали виходили переважно болгарською мовою, обсяг газети дорівнював 0,25 – 0,5 друкованого аркуша. Попри заявлену під час реєстрації періодичність двічі на місяць, газета виходила вкрай нерегулярно: 1996 р. вийшло три номери, 1997 – жодного, 1998 – один, 1999 – шість (додаток Б). Чи не найбільшим успішним в історії газети роком став 2000-й, коли вийшло 11 номерів. Як і решта періодичних видань болгарської меншини, газета «Родолубие» стала колективним членом Асоціації болгар України і делегувала свого представника до Координаційної ради цієї організації.

Особлива місія газети «Родолубие» полягала в тому, що ще до офіційної реєстрації під брендом цього видання з'явилися номери органу Асоціації болгар України «Україна: българско обозрение». Згодом, популяризуючи болгарську регіональну пресу та зважаючи на давні зв'язки, редакція «УБО» передруковуватиме з арцизького видання окремі матеріали.

З ініціативи методиста болгарської мови Й. Бонова (РБ) у грудні 1995 р. була зареєстрована, а в 1996 р. розпочала короткочасний вихід газета «Славянско сльнчице» (засновником видання став колгосп «Дружба» Андрівської сільської Ради народних депутатів Бердянського району). Друкували газету в районному центрі і безплатно поширювали серед болгарськомовних школярів південних районів області (РК. – 16.03.1996. – № 11). У незалежній Україні «Славянско сльнчице» можна назвати єдиним зареєстрованим виданням таврійських болгар.

Депортація 1944 р. призвела до катастрофічного зменшення чисельності болгарського етносу в Криму. Лібералізація суспільно-політичного життя наприкінці 50-х – на початку 60-х рр., демократичні перетворення другої половини 80-х рр. сприяли поверненню на півострів лише кількох тисяч болгар. Попри це, саме кримські болгары, а не більш численні запорізькі спромоглися організувати вихід власного друкованого видання.

Газету «Извор» Комітет з друку та інформаційних комунікацій при уряді АР Крим зареєстрував 23 квітня 1997 р. Її засновником стало Кримське республіканське товариство болгар імені Паїсія Хілендарського. Уже наприкінці місяця вийшов перший номер газети. На пропозицію лідера організації Г. Каражова очолила видання Л. Радева, етнічна болгарка, випускниця Харківського інституту культури, що з 1996 р. працювала штатним кореспондентом газети ВР АРК «Крымские известия». Знання рідної мови, журналістський досвід та дотримання високих професійних стандартів допомогли Л. Радевій перетворити «Извор» на одне з найкращих видань національних меншин півострова.

В умовах повномасштабної інформаційної війни за симпатії болгар півострова між Республіканським об'єднанням депортованих болгар імені братів Стоянових та Кримським республіканським товариством болгар імені Паїсія Хілендарського поява в інформаційному просторі Криму газети «Извор» кардинально змінила диспозицію на користь останніх. Кримські болгар не лише мали достатній інтелектуальний ресурс для випуску власного друкованого видання, а й могли розраховувати в цьому питанні на фінансову підтримку (дотації на друкарські витрати) Республіканського комітету у справах національностей та депортованих громадян (Рескомнацу). На жаль, спорадичний характер фінансування призводив до багатьох непорозумінь, пов'язаних з хронологією викладу подій або оперативністю подачі інформації. Показово, що редакція не коментувала тривалої перерви у виході газети упродовж 1998 р. При цьому пояснення ситуації на сторінках видання з'явилося у статті Івана Абажера «Оберімо найкращих» (1998. – № 6 (14). – С. 2–3). Автор матеріалу (який очолив Товариство після смерті Г. Каражова), повідомив, що газета фінансується Рескомнацом за залишковим принципом.

Ситуація з фінансуванням газети не змінилася і в наступному році. У 2000 р періодичність виходу газети також не відповідала заявленим: у другому номері бачимо виклад подій, датованих кінцем вересня (с. 2). Як і раніше, речником редакції стає голова Товариства І. Абажер, який у матеріалі «Не бюджетом єдиним!» порушує проблему особливостей фінансування газети: «Створено такі умови, що ми змушені тиражувати газету за не вигідними розцінками, у той час як могли б витратити ці гроші на розвиток газети та платити зарплату її співробітникам» (2000. – № 3 (27). – С. 2). Цей коментар, не даючи конкретних відповідей на порушену проблему, свідчить про ту увагу, яку очільники національного товариства приділяли функціонуванню газети та злагодженій роботі її невеликої редакції.

Тож не дивно, що рішення ІV звітно-виборчої конференції (грудень 2000 р.) багато в чому стосувалися офіційного видання Республіканського

товариства: головам первинних організацій належало вжити заходів з доправлення газети кожному читачеві (членові товариства) (пункт 4.3); редакції газети «Извор» – вжити заходів для своєчасного виходу газети (пункт 5.1). Механізм виконання рішень при цьому зазначений не був. Як, власне, не мала таких можливостей і сама редакція.

У 2002 р. ситуація з регулярністю виходу газети стала критичною. У цих умовах редакція уперше визнала за потрібне прокоментувати багаторічну практику виходу номерів наприкінці календарного року. Причиною цього було названу політику Рескомнацу, відповідно до якої кошти на забезпечення культурних потреб меншини зазвичай надходили восени. Щоб гарантувати фінансування газети і в наступному році, виділені кошти мали бути освоєні колективом видання шляхом випуску запланованих номерів.

Творчий колектив не зміг приховати свою роздратованість, зумовлену залишковим принципом фінансування видання. З очевидним сарказмом газета охарактеризувала ситуацію як звичну для культури відносин, що «супроводжує втілення в життя програми облаштування і духовного відродження репатріантів» (2002. – № 3 (45). – С. 1). Проте саме з 2002 роком, роком першого ювілею газети, редакція пов'язувала особливі сподівання. Зміни відбулися в оформленні видання: з'явилася інформація про заснування у квітні 1997 р., газета стала двокольоровою, змінився дизайн всієї першої сторінки, а також вихідних даних останньої (у яких, зокрема, з'явилися відомості про тираж газети – 1000 примірників). У редакційній статті вперше було пояснено символічність назви (у перекладі з болгарської означає «джерело»). Саме у святковому (п'ятдесятому) номері редакція визнала за потрібне порушити проблему майбутнього наповнення газети, а передусім – її фінансування: пролунало побажання видавати газету коштом громади, не сподіваючись на підтримку Рескомнацу.

Цікаво простежити, як змінювалося інформаційне наповнення газети, у міру того як видання розширювало коло читачів. У вихідних даних перших двох номерів «Извор» позначався як вісник культурно-етнографічного

центру Кримського республіканського товариства болгар імені П. Хілендарського. Упродовж цього нетривалого періоду газета позиціонувала себе як значною мірою видання культурологічного характеру. Редакція стверджувала, що в скарбницю кримської культури болгарі мають привнести свою мову, ремесла, звичаї, миролюбний характер (1997. – № 1. – С. 1). Популяризатором цих проявів народної культури мала стати щойно заснована газета. Контент першого номера цілком відповідає окресленим завданням: інтерв'ю з Олександром Шапошниковим, автором кількох книжок про кримських болгар; публікація сонетів болгарського поета Д. Методієва (матеріал «Повернення до джерел» співзвучний з назвою газети); у рубриці «Архів» І. Носкова підготувала матеріал про появу болгар у Криму (рубрика планувалася як традиційна, однак у 1997 р. з'явилася на сторінках газети лише двічі); стаття наукового характеру про Великдень; у рубриці «Подія» замітка про концерт народної музики в культурно-етнографічному центрі; у рубриці «Наші діти» представлена дитяча творчість; народний гумор.

Однак уже в наступному номері газета порушує важливі соціальні проблеми болгарської меншини Криму: одна з чотирьох сторінок видання присвячена інтерв'ю з І. Абажером. З публікації стає очевидним, що переважна більшість болгар, які повернулися до Криму, не забезпечена належними умовами для проживання. «Квартирне» питання і надалі залишатиметься одним з найбільш актуальних на сторінках газети.

У червневому номері видання (№ 3) уже половина публікацій тією чи іншою мірою стосувалася депортації. За допомогою різнопланових за жанром матеріалів редакція намагалася створити цілісну картину знакових у житті кожного кримського болгарина подій. Окремо хочемо виділити проблемну статтю головного редактора газета Л. Радевої «Парадокс Пейчева» (с. 6), в якій авторка сміливо заявляє про неготовність суспільства, яке і досі «з бюрократичною скрупульозністю керується каральними настановами сталінських крутіїв», будувати по-справжньому правову

державу. Нариси Л. Радевої з життя депортованих болгар і надалі міститимуть критичні зауваження на адресу влади, її неспроможності вирішити соціальні проблеми своїх громадян. Причому подібна критика на сторінках видання з'являтиметься дозовано не лише через побоювання втратити державне фінансування, а й з огляду на те, що, за словами очільника Товариства І. Абажера, видання власної газети мало стати «основним джерелом для інтеграції в кримське суспільство раніше депортованих болгар» (2000. – № 3 (27). – С. 2). Тому редакція мала зберігати баланс між критикою влади та висвітленням її успішних починань на благо болгарської меншини.

Газета «Извор» будувала діалог з читачем, не прикрашаючи проблем, що постали перед кримськими болгарами в культурній, освітній та соціальній сферах. Більше того, тональність окремих публікацій вражає прямою висловлювань, які малюють похмурі перспективи розвитку болгарського етносу в Криму. Приміром, О. Шапошников, один з активістів коктебельської громади і відомий дослідник старовини, в інтерв'ю Л. Радевої розповів, що відсутність мовних та релігійних бар'єрів, а також недотримання суворої внутрішньої ендогамії прирікають кримських болгар на остаточну асиміляцію (1997. – № 1. – С. 2).

Менш категоричною щодо перспектив відродження «рідної мови, традицій та культури» є молода співробітниця газети І. Носкова, яка застерігає, що в душах людей депортація ще триває, оскільки після тих подій «вже третє покоління не говорить болгарською, не танцює хоро» (1997. – № 3. – С. 4). Ідея про тяглість депортації була використана в метафоричному заголовку редакційної статті «Депортація ефіру» (1997. – № 6. – С. 3). Матеріал в іронічній формі порушує проблему зникнення з ефіру ДТРК «Крим» телевізійної програми «Болгарські зустрічі».

Потужний публіцистичний струмінь притаманний матеріалам письменника Валерія Мітрохіна, одного з найбільш активних співробітників газети. Серед багатьох його нарисів про тяжку долю депортованих болгар та

їхніх нащадків виділяється публікація, присвячена І. Янкову, відомому педагогу та музиканту (1999. – № 10 (24). – С. 8–9). Справжній гімн подвижницькій праці сільських педагогів, здатних розгледіти і підтримати талант маленького музиканта, вберегти його від спокус сучасності, увиразнюється публіцистичним відступом про засилля жовтої преси, бульварної літератури та загалом маскультури. В. Мітрохін, матеріали якого позбавлені ідеалізації як старовини, так і сьогодення, завершує статтю фактичним присудом усій болгарській меншині Криму: «Нині Іван Янков – один з небагатьох болгар діаспори, здатних мислити і діяти в її масштабах».

Уже перші номери газети дістали схвальну оцінку з боку колег та представників Республіканського товариства. А. Гайдаржі відзначив високий професіоналізм редакції (1998. – № 6 (14). – С. 7), а І. Абажер, піддавши нищівній критиці за падіння професійного рівня телепрограму «Болгарські зустрічі» на ДТРК «Крим», закликав її колектив брати приклад з редакції газети «Извор» (1998. – № 6 (14). – С. 3). Ще через рік голова Товариства заявив, що саме завдяки політиці відкритості, гласності, яку забезпечили болгарські ЗМІ, роботі організації «не набридають численні комісії», створені для розгляду скарг недоброзичливців (1999. – № 10 (24). – С. 2). У зв'язку з цим пролунала обіцянка створити можливості для виходу газети «Извор» на рівень по-справжньому масового видання.

Непрямим свідченням популярності газети серед кримських болгар стало розміщення на її сторінках (з 1999 р.) передплатних анонсів газети «Роден край», наймасовішого видання болгарської громади в Україні. Однак у цьому незаперечному факті визнання успішності газети «Извор» прихована й констатація її проблем. Адже, незважаючи на те що обидві газети багато в чому мали спільну цільову аудиторію, ми не маємо належних підстав вважати їх прямими конкурентами на ринку друкованих видань півострова (з огляду на проблеми з регулярним виходом газети цієї думки дотримувалися також очільники Товариства). Так, приміром, виступаючи перед представниками болгарської діаспори, І. Абажер заявив, що «Извор» має

приходити в кожен болгарський сім'ю. При цьому закликав співвітчизників також передплачувати всеукраїнську газету «Роден край» (2000. – № 5 (29). – С. 3). Таким чином, питання внутрішньої конкуренції було визнане неактуальним.

На початку 2000-х рр. «Извор» дедалі частіше звертається до практики передруку матеріалів з інших періодичних видань Криму. Мотиви цього кроку очевидні: він дозволяв якнайшвидше зверстати кілька номерів упродовж обмеженого періоду часу (після надходження виділених Рескомнацом коштів наприкінці року). При цьому редакція використовувала плоди інтелектуальної праці своїх же співробітників за місцем їхньої основної роботи. Тому подібні публікації органічно вписувалися в контент газети кримських болгар.

Зважаючи на соціальний статус потенційних читачів видання (виселені з Криму болгары наприкінці 90-х рр. переважно досягли пенсійного віку, а їхні нащадки після повернення на півострів мали проблеми з пошуком нової роботи) та проблеми із дотриманням заявленої під час реєстрації періодичності (двічі на місяць), передплата на газету не проводилася: усі охочі отримувати «Извор» дістали змогу надіслати свої координати до редакції і в такий спосіб отримати газету безплатно. На цих же умовах газету отримували первинні болгарські організації не лише Криму, а й інших регіонів України.

Редакція прагнула зробити газету «привабливішою для всіх читачів, представників різних національностей (2001. – № 1 (31). – С. 1). У такий спосіб, подолавши «дитячі хвороби» становлення видання, редакція мала на меті розширити аудиторію, вийти за межі середовища болгарської етнічної меншини Криму, яка за переписом 2001 р. становила 2 500 осіб. Розширення читацької аудиторії стало для газети питанням надзвичайної ваги. У репортажі з презентації документальних фільмів К. Чакирова «Довге повернення» та О. Бійми «Кримські терези» редакція порушує проблему незвичного в наш час інформаційного голоду, адже багато присутніх під час

презентації кримців навіть не здогадувалися про факт депортації болгар (2002. – № 5–6 (47–48). – С. 5).

Попри дещо обмежену, порівняно з іншими ЗМІ болгарської меншини, фактичну тематичну спрямованість газети (культурно-просвітнє видання), можна стверджувати, що упродовж 1997–2002 рр. редакції вдалося відіграти важливу роль в етнічній консолідації кримських болгар. З іншого боку, нерегулярність виходу газети змушує нас визнати слушність думки І. Пушкова про те, що станом на першу половину 2001 р. єдиним дієвим органом болгарської меншини в Україні залишалася газета «Роден край» [152, с. 120].

На початку 2000-х рр. «Роден край» отримав серйозного конкурента, яким стало видання Асоціації болгар України «Україна: българско обозрение» («УБО»). А. Кіссе, ініціативний молодий управлінець, очоливши Асоціацію, усвідомив, що на заваді успішній інформаційній діяльності організації стоїть брак власного друкованого органу. Газету було зареєстровано 18 травня 2001 р. Однак з нагоди проведення Всесвітнього форуму (собору) болгар «Рожен 2000» ще до офіційної реєстрації під назвою «Україна: българско обозрение» вийшов спеціальний випуск газети арцизьких болгар «Родолубие» (це сталося 24 серпня 2000 р.). Відповідальним секретарем повнокольорового номера на 8 сторінках, який гідно представив українську делегацію в Болгарії, став Афанасій Гайдаржі, майбутній головний редактор газети (ідея назви належить журналістові В. Кир'язову, першому голові Одеського болгарського товариства). У листопаді цього ж року вийшов ще один спеціальний випуск, присвячений підбиттю підсумків Собору та участі в ньому представників болгарської меншини в Україні.

Аналіз контенту цих випусків свідчить про висвітлення в газеті «діяльності Асоціації болгарських національно-культурних товариств та організацій України, спрямованої на розвиток національної культури болгар, задоволення їхніх культурних, духовних, етнічних, соціально-економічних та

інших спільних інтересів» – тобто програмних цілей, які будуть задекларовані засновником «УБО» під час пізнішої реєстрації видання. Таким чином, площі, надані виданням арцизьких болгар, стали своєрідним полігоном, на якому проходили апробацію творчі ідеї редакційної колегії «УБО».

Рішення Координаційної ради Асоціації щодо створення власного друкованого органу датується січнем 2001 р. Однак поточний рік для газети теж виявився по суті підготовчим етапом до систематичного і безперервного виходу видання. Перший номер «УБО» з'явився друком 15 вересня 2001 р. Дату для презентації видання було вибрано не випадково: саме цього дня розпочав свою роботу II Собор болгар Одещини. Більша частина 5-тисячного накладу видання була роздана учасникам та гостям святкувань. Усупереч рішенню № 4 Координаційної ради від 29 вересня 2001 р. «Про організацію діяльності редакції газети Асоціації «Україна: българско обозрение», взаємну співпрацю з товариствами, організацію передплатної кампанії», до кінця року із запланованих трьох вийшов лише один номер газети (за 5 листопада). Необхідно зазначити, що головний редактор «УБО» А. Гайдаржі на цьому етапі становлення газети не ставив перед собою завдання оперативно реагувати на виклики часу, оскільки першочергового розв'язання потребувала проблема комплектації штату: попри зобов'язання, які взяла на себе Асоціація, з надання творчої, організаційної та фінансової підтримки, газеті все ще бракувало кореспондентів, літредактора-перекладача, верстальника, коректора. Надалі редакція намагалася якнайширше залучати до співпраці читачів газети, активістів болгарської громади в Україні, компенсуючи в такий спосіб брак творчих працівників.

Уже в першому номері редакція здійснила спробу максимально презентувати концепцію газети. Зокрема у привітанні, підписаному очільником українських болгар А. Кіссе, йшлося про те, що газета стане «вісником наших справ і мрій, слугуватиме єднанню всіх нас, незалежно від національності». Більш конкретно тематику видання окреслила редакція:

«діяльність Асоціації, культурні, економічні, політичні і соціальні аспекти життя болгар та інших національностей України, публікація історичних екскурсів, ознайомлення з болгарською літературою, допомога в опануванні літературної болгарської мови, розкриття краси української мови». Таким чином, тематика «УБО» багато в чому збігалася зі спектром порушуваних проблем іншим виданням болгарської громади – газетою «Роден край». Щоправда, привертає увагу інтерес газети до питань вивчення української мови, що можна пояснити зростою громадянською свідомістю болгарської інтелігенції регіону.

З іншого боку, газета, будучи офіційним органом Асоціації болгар України, уникала порушення багатьох дражливих для українського суспільства та влади тем – приміром, таких, як реституція власності національних громад. Причому сама проблема принагідно була згадана під час висвітлення виданням діяльності Всеукраїнської Конференції національних громад України (2002. – № 1). Дещо більший резонанс на сторінках газети мало завершення процедури ухвалення Хартії регіональних мов або мов меншин, одна з редакцій якої передбачала значні преференції для розвитку болгарської мови в Україні. Після виїзду за кордон лідерів Болградського товариства імені Святих Кирила та Мефодія радикальні ідеї всередині болгарської громади втратили свою популярність, а рівень лояльності щодо української держави, підкріплений зростанням матеріального добробуту, підвищився.

В окремому зверненні до читачів А. Гайдаржі висловив упевненість, що тематичні рубрики газети зацікавлять усі вікові групи майбутніх передплатників. Зважаючи на прагнення редакції охопити передплатою якнайширше число сільських жителів, цілком логічним видається рішення друкувати телепрограму. Щоб продемонструвати зв'язок зі своїми читачами, на початку 2002 р. редакція активно публікувала їхні побажання. Показовими в цьому плані є як географія дописувачів (жителі Одеси, Вінниці, Криму), так і характер побажань. У майбутньому одна з найбільш активних дописувачів

газети Домнікія Іджилова закликає редакцію зробити газету цікавою також і для сільських жителів (2002. – № 2(4). – С. 1).

Початком стабільного виходу газети, її повноцінного функціонування слід вважати січень 2002 р. Незважаючи на низку доволі жорстких кроків Координаційної ради Асоціації з проведення передплатної кампанії (товариства отримали розпорядження провести масову агітаційно-роз'яснювальну й організаційну роботу серед населення у своєму регіоні, члени болгарських організацій дістали вказівку в обов'язковому порядку передплатити газету, представники товариств мали звернутися в регіональні ЗМІ для інформування населення щодо появи нового видання), досягти запланованих показників не вдалося: тираж газети варіювався від 3 до 7 тисяч, причому пік припадає на лютий–березень – час проведення передвиборної кампанії А.Кіссе, який балотувався до Верховної Ради (значну частину тиражу роздавали під час різноманітних заходів). Говорити про число людей, які свідомо здійснили вибір на користь «УБО», важко, оскільки десятки і навіть сотні номерів для односельців передплачували благодійники.

Відчуваючи відповідальність за долю краю і прагнучи спільно розв'язувати його економічні та соціальні проблеми, під час передвиборної кампанії А. Кіссе журналісти видання дедалі більше звертаються до всіх жителів регіону, при цьому найбільше апелюючи до представників національних меншин. Задля успішної комунікації, особливо в матеріалах агітаційного спрямування, які почали переважати на сторінках видання, редакція, крім болгарської мови (носіями якої є, зокрема, місцеві гагаузи), активно використовувала й російську.

Під час проведення парламентських виборів 2002 р. ЦВК України утворила одномандатний виборчий округ № 141, до складу якого увійшли Арцизький, Болградський, Тарутинський та частина Ізмаїльського району (при цьому майже половина виборців округу мала болгарське етнічне походження). На потреби та інтереси жителів саме цього регіону й

орієнтувалися автори газети, готуючи матеріали до друку (напередодні виборів газета почала виходити двічі на тиждень).

Під час передвиборної кампанії в обласній пресі з'являлися матеріали, в яких Антона Кіссе було звинувачено у використанні інформаційного ресурсу болгарської громади (зокрема газети «УБО»), захисті виключно її інтересів, ігноруванні потреб інших категорій населення Одещини тощо. З цього приводу редакція газети оприлюднила спеціальну заяву, в якій запевнила читачів, що, узгодивши свою позицію з Кіссе, вирішила не коментувати брудних інсинуацій політичних опонентів (2002. – № 15).

Наступний номер тижневика вийшов через півтора місяця, у травні 2002 р. Обсяг газети зменшився удвічі, до чотирьох сторінок. Редакція повідомила, що у зв'язку з фінансовими труднощами видання зупиняє свій вихід, а з травня тимчасово виходитиме раз на місяць (насправді восени 2002 р. у зв'язку з низкою ювілейних заходів у житті болгарської громади газета з'являтиметься двічі на місяць (а всього в поточному році вийшло 26 номерів «УБО»)). Попри це, під час травневого засідання Координаційної ради Кіссе і надалі називав забезпечення діяльності ЗМІ (включно з газетами «Извор» та «Родолубие») одним з пріоритетних завдань організації, що дозволить розширити її вплив на діаспору. Було запропоновано фінансувати видання за рахунок спеціально створеного Фонду розвитку болгарської культури й освіти.

Провину за нестабільний вихід газети редакція поклала, зокрема, на державу, яка не змогла забезпечити належної підтримки (тут редакцію вводила в оману ситуація з газетою «Извор», яка дістала державні преференції завдяки статусу кримських болгар як депортованого народу). Фінансування «УБО» здійснювалося виключно за рахунок передплати й пожертв юридичних та фізичних осіб. Попри всі негаразди, Гайдаржі обіцяв розширити тематику газети шляхом висвітлення важливих подій в Україні та світі (2003. – № 1). І все ж таки читачі переважно сприймали «УБО» як видання, що порушує питання мови, традицій, звичаїв (2004. – № 17. – С. 3).

Після поразки Кіссе на виборах газета не втратила інтересу до життя представників інших етносів регіону. Показовим у цьому плані є інтерв'ю з головою сільради Городнього, одного з найбільш «національно свідомих» сіл Болградського району. Журналіст видання М. Попова, майбутній редактор «УБО», порушувала проблеми виключно економічного й соціального розвитку, свідомо дистанціювавшись від обговорення питань етнічного складу населення та пов'язаних з цим особливостей культурного розвитку (2002. – № 26).

Відгомонам передвиборної кампанії на сторінках «УБО» стала пильна увага газети до виконання депутатами-переможцями своїх обіцянок. У матеріалах провідних журналістів видання чуйність А. Кіссе протиставляється черствості та байдужості окремих народних обранців.

Нова періодичність видання негативно позначилася на оперативності подачі інформації: окремі події з життя болгарської громади газета висвітлювала, анонсуючи їх, але не повертаючись до детального розгляду як через брак газетних площ, так і через застарілість інформації. Редакція неодноразово просила своїх дописувачів надсилати інформацію максимально оперативно.

Ініційоване на початку 2004 р. Президентом Асоціації болгарських національно-культурних товариств України перетворення цієї структури на Асоціацію болгар України не лише передбачало зміну назви, а й свідчило про новий підхід до роботи організації. Мотиваційна частина цього кроку, на нашу думку, не була належно висвітлена офіційним органом Асоціації. Щоб спонукати газету до більш дієвої позиції з цього питання, Президія доручила підготувати спеціальний номер і розповісти «широкому колу читачів про мету та завдання майбутньої Асоціації», потребу в її реорганізації (2003. – № 23). Редакція також дістала доручення регулярно друкувати побажання, зауваження читачів та іншу інформацію, висвітлюючи в такий спосіб перебіг роботи з реформування Асоціації.

Виконання редакцією поставлених перед нею завдань наражалося на внутрішню самоцензуру, властиву, зокрема, й керівникам болгарської громади. Скажімо, в численних інтерв'ю болгарським медіа А. Кіссе з більшою категоричністю, ніж у матеріалах для українських ЗМІ, коментував ситуацію щодо обов'язкового представництва болгарської меншини в державних органах влади, участі Асоціації як суб'єкта правових відносин у політичному житті країни. Натомість читач «УБО», вихований на публікаціях «РК» початку 90-х рр., пам'ятав, якої нищівної критики на сторінках видання зазнали члени Болградського товариства імені Святих Кирила та Мефодія за спробу вийти за межі культурно-просвітницької діяльності і привнести в діяльність болгарської громади політичний струмінь.

Внутрішня самоцензура керівників Асоціації та редакції газети проявлялася й в інших аспектах висвітлення життєдіяльності болгарської громади. Доповідь А. Кіссе, виголошена під час проведення звітно-виборчої конференції у березні 2003 р., «УБО» опублікувала в скороченому вигляді. Згадані під час виступу президента Асоціації факти суперечностей між її колективними членами, що стало предметом судового розгляду (2003. – № 8), на сторінках газети порушені не були. Очевидно, на перешкоді цьому стало прагнення продемонструвати єдність болгарського руху в Україні.

З огляду на нечисельність та пасивність окремих товариств Асоціація ухвалила рішення створити в газеті спеціальну рубрику, в якій активісти болгарського відродження ділитимуться позитивним досвідом. Подібна рубрика («В българските дружества») з'явилася в найближчому (№ 9) номері «УБО».

Анонсуючи передплату на 2003 р., газета гарантувала вихід видання двічі на місяць, зазначаючи, що за потреби коштом редакції друкуватимуть позачергові номери. Таким виявився номер від 8 лютого 2003 р., присвячений візиту в Україну Президента Болгарії Г. Пирванова. Попри це, загалом упродовж 2003–2005 рр. побачило світ усього 72 номери «УБО», тобто в

середньому 24 номери за рік (у літні місяці традиційно для болгарських видань регіону газета призупиняла свій вихід).

Незважаючи на зменшення газетних площ, редакція збільшила тематичне наповнення видання, анонсує появу інформації про: діяльність болгарських товариств, події в країні і за кордоном, національну культуру та освіту, відродження національної самосвідомості, економічні та соціальні проблеми, зв'язки з історичною прабатьківщиною, історію рідного краю, його літературу, а також юридичні консультації, спорт, гумор (2003. – № 2). На заваді цим амбітним планам у другій половині 2003 р. став масштабний проект, у рамках якого з нагоди 10-річчя створення Асоціації з'явилася серія публікацій, присвячених історії виникнення болгарських національних товариств. Статті, що згодом були видані окремим збірником [26], займали до 50% газетних площ. Актуальність цих матеріалів була очевидною до вересня 2003 р., коли відбулися презентація книжки і поширення її серед членів Координації ради та інших учасників болгарського руху. Доцільність рішення редакції продовжити серію публікацій до грудня поточного року вважаємо сумнівною.

Увага «УБО» до висвітлення соціально-економічних процесів в етнічних болгарських селах розподілялася нерівномірно, адже з 1500 передплатників 355 припадали на Червонознам'янку, тоді як низка сіл була представлена лише одним читачем. У цій ситуації редакція не приховувала, що, попри призначення газети інформувати населення краю про життя всієї діаспори, готова задовольнити попит жителів Червонознам'янки на якнайдетальніше висвітлення життя рідного села (2003. – № 7). Нагадаємо, що подібного підходу на початку 90-х рр. дотримувалася й газета «Роден край».

У рамках передплатної кампанії на 2004 р. в очолюваній знаним діячем болгарського відродження І. Неновим газеті «Одеські вісті», органі обласної Ради народних депутатів, з'явилося інтерв'ю з відповідальним секретарем Асоціації П. Пінті (27.11.2003). Він зазначив, що, оскільки «УБО» презентує болгарську діаспору перед усім українським суспільством, вкрай важливо

організувати надходження газети до органів державної влади. Слушною вважаємо думку П. Пінті про те, що газети «Роден край» та «УБО» (сукупний тираж яких у 2003 р. ледь сягав 8 тисяч примірників) не задовольняли інформаційних потреб майже 200-тисячної болгарської діаспори в Україні.

Попри всі зусилля редакції та Асоціації, передплатна кампанія не принесла бажаних результатів: у 2004 р. загальний тираж газети становив 1000–1200 примірників, що загалом відповідало числу передплатників. За рахунок зменшення числа примірників, що друкувалися задля популяризації газети шляхом поширення її під час урочистостей, Асоціація змогла оптимізувати витрати на поліграфічні послуги.

Серед позитивних зрушень у функціонуванні газети редакція назвала окреслення тематики видання та формування читацької аудиторії (2004. – № 2). Недоліком було названо незадовільний контакт з читачем, унаслідок чого відчувався брак інформації з різних регіонів (офіційно в штаті газети працювало два співробітники, серед яких – головний редактор). Укотре редакція закликала передплатників повідомляти про важливі події з життя родини та села. Прагнення газети налагодити щільніший контакт з регіонами стає більш зрозумілим, якщо взяти до уваги підсумки голосування широко висвітлюваної акції «Людина року»: імена близько третини переможців ніколи не згадувалися на сторінках видання, покликано популяризувати спрямовані на розвиток національної культури зусилля представників болгарської еліти в Україні.

У квітні 2004 р. А. Гайдаржі повідомив, що у зв'язку з переходом на іншу роботу покидає видання. Новим редактором «УБО» стала Марія Попова. З червня на місці звичного анонсу матеріалів номера з'явилася емблема Асоціації, унаслідок чого відбулися деякі зміни в макетуванні першої сторінки і її дизайн набув вигляду, який на довгі роки став традиційним і впізнаваним.

30 травня 2004 р. в одному з одеських округів відбулися проміжні вибори до ВР України, перемогу в яких здобув А. Кіссе. Газета взагалі не

висвітлювала передвиборної кампанії очільника Асоціації, повідомивши лише про підсумки голосування. Пов'язуємо це як з незадовільним досвідом попередньої кампанії, так і з незначним числом передплатників газети серед електорату.

Потрапивши до ВР, А. Кіссе увійшов до фракції Партії регіонів. Це накладало на газету певні зобов'язання з підтримки В. Януковича на президентських виборах 2004 р. Можемо сказати, що ми не спостерегли на сторінках газети нав'язливої агітації за одного з кандидатів (ім'я В. Януковича лише кілька разів згадувалося в контексті його діяльності на посаді голови уряду). Увагу привертає лише адресована читачам репліка М. Попової (у рубриці «Думки вголос», опублікованій на останній сторінці видання), у якій вона нагадала про заслуги Кабінету Міністрів у підвищенні добробуту населення (№ 17). Уже після перемоги В. Ющенка у газеті постфактум з'являються матеріали про організовані окремими болгарськими товариствами зустрічі з ним під час передвиборної кампанії (2005. – № 4. – С. 3).

Необхідно зазначити, що з різних причин відомості про життя співвітчизників у Болгарії читачі «УБО» отримували більш повно, ніж інформацію про проблеми земляків у Криму, які, повернувшись після депортації на рідну землю, відроджували національну ідентичність. Крім причин історичного характеру (кримські та бессарабські болгари – нащадки колоністів, які належали до різних хвиль колонізації Північного Причорномор'я, що зумовило деяку відмінність в особливостях економічного та соціального розвитку) та нерозвинутості кореспондентської мережі, тут має місце ще й не афішований на сторінках «УБО» конфлікт керівництва Асоціації з очільником Кримського республіканського товариства імені П. Хілендарського І. Абажером (про його причини можна дізнатися з публікацій в газеті «Извор»). Лише в 2005 р., з нагоди проведення засідання виконкому Асоціації в Керчі, один з номерів «УБО» частково був присвячений кримській тематиці.

Завершений наприкінці 2004 р. процес реорганізації Асоціації болгарських національно-культурних товариств та організацій України і перетворення її на Асоціацію болгар України потребував створення первинних організацій у Закарпатській, Волинській, Житомирській, Івано-Франківській, Львівській, Рівненській, Тернопільській, Хмельницькій, Черкаській і Чернівецькій областях. Хоч цей масштабний проект і не висвітлювався на сторінках «УБО», його реалізація означала збільшення числа передплатників та розширення географії розповсюдження видання. Упродовж 2005 р. тираж газети зріс з 1200 до 5000 примірників.

Участь у роботі АБУ представників центральних та західних регіонів країни, поступове зростання громадянської свідомості українських болгар, зокрема молодого покоління, спричинили революційні зміни в способі подачі інформації на сторінках «УБО». Л. Кара, співробітниця центру болгарської культури в Болграді, коментуючи психологічний дискомфорт бессарабських студентів під час навчання в Болгарії, називає цю балканську країну чужиною, з іншою ментальністю, побутом, традиціями та культурою (2005. – № 2). У такий спосіб газета вустами людини, дотичної до болгарського національного руху, заперечила всі міфологеми, до цього часу культивовані виданнями меншини (дві країни – один народ). Уже в наступному номері один з постійних авторів газети Д. Іджилова, представник старшого покоління бессарабських болгар, називає Україну «нашою Вітчизною». Трохи згодом заступник голови Одеського болгарського товариства Г. Коєв назвав Київ столицею «нашої Батьківщини» (2005. – № 12). Популярною практикою на сторінках газети стає визнання членами виконкому Асоціації того факту, що лише з набуттям незалежності України стало можливим національне відродження болгар (2005. – № 16. – С. 3). Повага до державних символів, культури панівного етносу, визнання і вшанування національних героїв України, вдячність за ухвалення «прогресивних законів» у сфері національного законодавства (хоч і багато в чому декларативних) стає обов'язковим елементом висвітлення будь-яких урочистостей.

Таким чином, болючий процес прощання українських болгар зі своїм радянським минулим, драматичні пошуки нової батьківщини (погляд багатьох представників інтелігенції був звернений у бік Болгарії) набули логічного завершення.

10 червня 2004 р. Державний комітет телебачення та радіомовлення зареєстрував періодичне видання нового типу в історії болгарської меншини в Україні – журнал «Болгары в Украине и в странах СНГ». При цьому на обкладинці першого номера видання була зазначена інша назва – «Болгары в Украине, России и в других странах СНГ». Очевидно, такий варіант назви був покликаний чіткіше увиразнити окреслене редакцією завдання – згуртування слов'янських народів. «Болгары в Украине...» видавалися в Одесі, і основна частина його читацької аудиторії належала до українського культурного простору. Журнал поповнив палітру періодичних видань болгарської етнічної меншини не лише кількісно, але й якісно.

Редакція журналу відмовилася оприлюднювати імена своїх дописувачів (№ 2. – С. 12), тому багато матеріалів мають характер редакційних статей або ж підписані криптонімами.

Змістове наповнення журналу у 2004–2005 рр. свідчить про те, що головним пріоритетом для себе редакція вважала висвітлення діяльності болгарських громадських організацій. Тональність матеріалів одразу набула виразно викривального характеру. При цьому об'єктом нищівної критики було обрано чільних діячів Асоціації болгар України – Івана Абажера, Василя Міткова та інших.

Після виходу перших чотирьох номерів журналу В. Кир'язова було усунуто з посади головного редактора. У 2006 р. очолити редакцію засновники видання (науково-виробниче об'єднання «Телекомстройсервис») запросили іншого відомого одеського журналіста Олега Де-Рибаса. Журнал виразно змінив своє обличчя: до друку його готував новий творчий колектив, що значною мірою позначилося на тематиці та проблематиці видання [211].

У квітні 2006 р під час презентації оновленого журналу у Всеукраїнському центрі болгарської культури представники болгарської громади, віддавши належне ініціаторові створення видання та його першому головному редактору В. Кир'язову, визнали, що журнал потребує змін. Зокрема пролунали заклики до урізноманітнення «тематики історичних, національних, культурно-просвітницьких матеріалів» (УБО. – 2006. – № 14 – С. 4.). Присутні особливо наголосили на потребі публікації частини матеріалів болгарською мовою.

Необхідно визнати, що однією з найбільш очевидних змін у журналі стала його відкритість. На відміну від попередніх років, коли, незважаючи на гостродискусійний характер видання і прагнення налагодити контакт з читачами, редакція вважала за потрібне приховувати імена своїх дописувачів, пояснюючи це випадками численних погроз з боку недоброзичливців, цього разу серед вихідних даних журналу ми бачимо повний список імен та прізвищ творчого колективу видання і його технічних працівників.

Олег Де-Рибас відмовився від дальшої конфронтації й надав можливість висловити свою позицію Антону Кіссе – багаторічному голові Асоціації болгар України. Квінтесенцією звернення (з промовистою назвою «Сила народу в його єдності» (№ 5. – С. 6–9)) стала щира віра автора в те, що журнал нарешті сприятиме об'єднанню болгар. Якоюсь мірою можна навіть стверджувати, що на короткий час журнал перетворився на неофіційний орган Асоціації болгар України: у шостому номері слова подяки Антону Кіссе чи згадки про його діяльність бачимо в статтях Ганни Бессарабської, Вероніки Терзі та матеріалі «Десять днів, які...».

Закликавши болгар любити не лише свою прабатьківщину (Болгарію), а й батьківщину (Україну), А. Кіссе фактично сформував один із засадничих принципів політики журналу – увагу до інтеграції етнічних болгар в політичне, економічне та культурне життя всього українського суспільства. У виданні різко зростає число подібних матеріалів, разом з цим зменшується інтерес до політичних реалій Російської Федерації (крім того, у вихідних

даних журналу зникає інформація про корпункти за кордоном, а в № 6 відсутній склад Редакційної ради, яка здебільшого складалася з представників болгарської діаспори в РФ), серед авторів видання дедалі більше з'являється представників української інтелігенції. Журнал «Болгары в Украине...» стає україноцентричним. Безумовно, такий крок аж ніяк не був легким. Від початку XIX ст. бессарабські землі двічі входили до складу румунської держави, і щоразу це спонукало місцевих болгар пристосовуватися до політичної системи нової влади (чи то російської, чи то румунської, чи то радянської). Зважаючи на очевидну інерційність мислення переважно сільського населення національної меншини, усвідомлення своєї належності до народу нової, Української держави потребувало від болгар певних ментальних зусиль. Крім того, динаміку інтеграційних процесів уповільнював той факт, що на Одещині, як стверджує викладач Софійського університету С. Мумжиєва, «титильна нація ніколи не домінувала» [119].

Особливо виразно україноцентричність журналу спостерігається в шостому номері видання. Г. Бессарабська в матеріалі «Родинні зустрічі» охоче наводить коментар одного з представників болгарської влади і в такий спосіб чи не вперше на сторінках журналу демонструє толерантне ставлення України до всіх своїх громадян, незалежно від їх етнічного походження: «Сьогодні Україна інша. Сьогодні вона нічого не боїться. Країна ухвалила достатньо демократичних законів, що стосуються своїх національних меншин» (с. 6). Ще один автор видання, Роман Сергєєв, відійшов від звичного у журналі В. Кир'язова звеличення чотирьох братніх народів (сакральний характер якого ніби позбавляв українців, болгар, росіян і білорусів індивідуальних особливостей) і наважився віднайти паралелі у психології лише двох етносів – болгар та українців (с. 43).

Знаковим для розуміння ідеологічних засад роботи нового складу редакції стало інтерв'ю, взяте головним редактором видання О. Де-Рибасом з нагоди відродження музею «Степова Україна» (у складі Одеського історико-краєзнавчого музею). Слова одного з керівників музею про потребу передати

дух, спосіб життя багатонаціонального народу, розвивати «наш регіон як складову частину Української держави» (№ 6. – С. 33) якнайкраще характеризують оновлену позицію журналу (упродовж 2004–2005 рр. у багатьох публікаціях «Болгар в Україні...» акценти було зміщено в бік усвідомлення бессарабських болгар як частини православного, слов'янського світу). Судячи з публікацій в інших періодичних виданнях громади («Извор», «Україна: българско обозрение»), на цьому історичному етапі болгарська еліта усвідомила, що захистити поведінковий стереотип етносу здатна й багатонаціональна держава.

Впадають в око разючі зміни в тематичному наповненні видання «Болгары в Украине...». Зникає потужний історичний блок, під який раніше відводилося до 50% журнальних площ. При цьому історичні публікації не щезають узагалі, а змінюють свою спрямованість. Редакція відмовляється від розлогих матеріалів із середньовічної історії болгар, викладу альтернативних концепцій походження болгарського етносу. У журналі переважають статті з історії бессарабських болгар (тобто відправною точкою досліджень стають події кінця 18 ст.). Автори видання прагнуть пов'язати історичну минувшину із сьогоденням, наблизити матеріали до жанру проблемної статті. Приміром, Віктор Головань («Справи давно минулих днів», № 5), розповідаючи про поховання на так званому Старому цвинтарі осіб, пов'язаних з визволенням Болгарії від османського гніту, звертає увагу читачів на недостатню увагу міської влади до вшанування пам'яті цих героїв.

Традиційно великий інтерес виявляють автори журналу до постаті «батька болгар», намісника Бессарабії Івана Інзова. Крім того, діяльність царського вельможі принагідно згадується і в багатьох інших публікаціях, більш предметно – в статтях, присвячених О. Пушкіну, чийм покровителем виступав Інзов.

Аналіз контенту «Болгар в Україні...» за 2006 р. засвідчує, що редакція прагнула зберегти цільове призначення журналу як літературно-художнього, науково-популярного та громадсько-політичного видання. Найменш

представленим нам видається літературно-художній напрям, репрезентований новелою одеського прозаїка й журналіста І. Ненова, а також віршами й афоризмами поета з Кишинева Георгія Барбарова (№ 5. – С. 13–17). Поштовхом до публікації творів стало прийняття обох авторів до лав Спілки письменників Болгарії. Замість цілком очевидних рецензій чи огляду творчості редакція надала коротку біографічну довідку.

Брак матеріалу для аналізу не дає змоги зробити узагальнення щодо сталості політики редакції в прагненні ознайомлювати читача з творами своїх сучасників-земляків. Можемо лише нагадати, що упродовж 2004–2005 рр. журнал публікував художню спадщину болгарських поетів, у творчості яких основними були антифашистські мотиви та мотиви інтернаціональної дружби (Цветан Спасов, Іван Дінков). Цей вибір можна пояснити науковими інтересами як головного редактора журналу В. Кир'язова, так і його близького товариша М. Дихана – автора кількох книжок про болгарських комуністів, які після невдалого Вересневого повстання 1923 р., рятуючись від так званого фашистського режиму, знайшли притулок у СРСР.

Оновлена редакція майже не вдавалася до аналізу суперечливих сторінок сучасної болгарської історії. Натомість контент журналу розширюється за рахунок нових, раніше не представлених у виданні тем. Приміром, В. Терзі у проблемній статті «Олімпіада – наше спільне свято» (№ 6. – С. 18–22) оцінює перспективи запровадження в загальноосвітніх школах України викладання болгарською мовою. Авторка також констатувала занепад шкільної освіти в районах з компактним проживанням етнічних болгар. Її заклик до бізнесменів болгарського походження дбати про порятунок душі не шляхом будівництва храмів, а допомагаючи школі перегукується з подібними мотивами в матеріалах редакції, очолюваної В. Кир'язовим (статті про пасивність національної еліти – одна з прикмет перших номерів журналу). Узагалі, на сторінках очолюваного В. Кир'язовим видання значно частіше порушувалася проблема появи дискримінаційних

процесів (економічної, соціальної та певною мірою культурної диференціації) усередині болгарського етносу [212].

Як і решта національних періодичних видань, журнал «Болгары в Украине...» свій дебют (принаймні А. Кіссе говорить про «появу в медійному просторі ще одного друкованого органу болгар України» (№ 5. – С. 7), ігноруючи в такий спосіб факт виходу попередніх чотирьох номерів видання) супроводжує низкою матеріалів етнографічного характеру. Характерно, що обкладинку замість характерного для попередніх номерів портрета «царя-визволителя» Олександра II прикрашає фото фольклорних колективів.

Навіть побіжний аналіз контенту журналу дозволяє припустити, що оновлена редакція взяла до уваги творчі знахідки своїх попередників. Приміром, рубрика «Болгарські родинні саги» (героями якої свого часу ставали актор Юрій Стоянов, невістка письменника М. Шолохова Віолетта Шолохова, український письменник болгарського походження Іван Мавроді) знайшла своє продовження: журнал «Болгары в Украине...» вперше публікує матеріал про долю депортованих з Кримського півострова болгар (№ 6. – С. 26–27).

Необхідно зазначити, що у 2006 р. журнал удвічі зменшив обсяг – до 48 сторінок. Також було змінено періодичність виходу. Власне, упродовж трьох років редакція так і не змогла вийти на заявлені в першому числі цифри – 4–6 разів на рік. Тому новий склад редакції у № 6 зазначив періодичність, яка відповідала фактичній, – двічі на рік.

Увага дослідників до аналізу мовної політики етнічної преси не випадкова: періодика болгарської меншини була покликана гідно репрезентувати громаду в поліетнічній державі. Крім того, болгарськомовна періодика мала уповільнити процес етнічної асиміляції, оскільки саме в мові здебільшого відбиваються і формуються цінності, ідеали та установки людей.

На сучасному етапі в середовищі болгарської національної меншини відбувається підтвердження даними Всеукраїнського перепису населення

2001 р. процес етнічного розшарування, яке, зокрема, полягає в переорієнтації білінгвів на більш престижну мову (в нашій ситуації – російську), завадити чому, за словами В. Наумова, не може навіть висока національна самосвідомість індивідів [122, с. 86]. Вихід періодики мовою національної меншини мав сприяти підвищенню престижності болгарської мови в очах місцевого населення (значну частину якого становлять як координативні, так і субординативні білінгви).

Редакція кожного з досліджуваних видань у своїй мовній політиці зіткнулася з певним комплексом проблем, унаслідок чого романтичний підхід до висвітлення подій всередині болгарської громади, що полягав у повсякчасному використанні рідної мови, зазнав корекції.

Як стверджує Г. Зідарова (1998. – № 8. – С. 5), у першій половині 90-х рр. співробітники «РК» писали тексти із значними вкрапленнями російської, української та молдавської лексики. Незважаючи на те що після повернення випускників болгарських вишів в Україну рівень мовної компетенції авторів «РК» значно зріс, Д. Костова тримала цей аспект роботи редакції під постійним контролем: про її вимогливе ставлення до питання стилістичної вправності журналістів свідчить факт залучення до роботи над номером професійних філологів (громадян Болгарії), що працювали у ВНЗ Одеси за контрактом. Передусім ідеться про С. Теллалову, З. Барболову, М. Мижлекову, Ст. Цанова. Крім того, посаду літературного редактора газети обіймали виключно випускники болгарських вишів: С. Драгнева, Г. Кострова, М. Перелі.

У першій половині 90-х рр. набір тексту (а також верстку газети) здійснювали співробітники видавництва «Чорномор'я», які із зрозумілих причин не мали відповідної мовної компетенції. Стадія коректорської правки дозволяла усунути більшість друкарських помилок, проте така ситуація все одно негативно позначалася на якості виходу видання. Дбаючи про авторитет газети та прагнучи вивести її на новий рівень, Д. Костова звернулася до

«читачів, симпатиків та небайдужих» з проханням допомогти в придбанні комп'ютерної техніки (1996. – № 11).

Вжиті Д. Костовою заходи дозволили використовувати «Роден край» як збірник методичних рекомендацій з вивчення болгарської мови, що засвідчили листи вчителів недільних шкіл до редакції. Проте ми не схильні перебільшувати роль газети в засвоєнні норм літературної мови громадянами України болгарського походження. Слушною видається думка Н. Тодорова, який спостеріг, що мова болгар Бессарабії в умовах традиційного побуту патріархального села не зазнала впливу кодифікаційних норм, оскільки шкільні уроки ще не позначилися на засвоєнні норм болгарської мови в регіоні, а вплив інших інституцій (зокрема періодичних видань) ще менший, оскільки газети не надходять до реального читача. Крім того, учений наголосив, що мова болгарських медіа в Україні та Молдові далека від зразків модерної болгарської мови (РК. – 2004. – № 8).

Зважаючи на непоодинокі заклики читачів видавати газету «Роден край» «зрозумілою» мовою, редакція спробувала досягти з кореспондентами компромісу в окремих питаннях, унаслідок чого впродовж усього часу існування газети закликала дописувачів надсилати матеріали будь-якою мовою, зокрема й діалектами болгарської. Попри цей мовний плюралізм, на сторінках «РК» співробітники видання всіляко наголошували на опануванні учнівською молоддю норм болгарської літературної норми. Ця деталь стала обов'язковим елементом матеріалів рубрик «Училището днес и утре», «Гост на редакцията», «Нашата надежда» та інших. Дотримуючись високих стандартів у питанні збереження чистоти мови, редакція навіть вдалася до редагування надісланих для участі в літературному конкурсі «Искри» учнівських творів (1997. – № 30).

На початку 1997 р. редакція відновила вихід рубрики «Българино, знай своя род и език», змінивши її традиційне наповнення: на матеріалі дописів авторів «РК» консультації з питань культури мови почала давати С. Теллалова. У другій половині 90-х рр. усе ще значною залишалася

організаційна та координаційна роль видання в проведенні обласних олімпіад з болгарської мови.

На сторінках газети окремі представники болгарської інтелігенції (зокрема з метрополії) не раз привертали увагу читачів до небезпечної традиції замилювання бессарабськими діалектами, що мало наслідком неприйняття частиною громадських активістів норм сучасної болгарської літературної мови і навіть глузування з них (1998. – № 3. – С. 5). Парадоксально, проте до ідеалізації місцевих діалектів долучилася й сама редакція, під час візиту до України Президента Болгарії П. Стоянова приділивши значну увагу його захопленню архаїчною лексикою, що збереглася в бессарабських говорах (1999. – № 25. – С. 5).

Відгомін згаданих вище настроїв можемо спостерегти й у численних матеріалах Г. Пеневої. Болгарський письменник А. Стоєв у сповненій пафосу та патетики статті «Тук се заредихме с българщината» говорить про «солодку» болгарську мову, збережену жителями Бессарабії «як культ» (2000. – № 30). Постійний автор «РК» А. Проданов, один із засновників Одеського товариства, охарактеризував бессарабські говірки як «м'які, ніжні, співучі», пов'язавши з особливостями вимови й характер носіїв діалектів – «романтиків та мрійників» (1998. – № 12. – С. 5). Попри очевидну штучність подібних паралелей, умовиводи А. Проданова можна пояснити прагненням наголосити на унікальності субетносу бессарабських болгар.

Тенденція до десакралізації бессарабських говірок, виразником і популяризатором якої стала газета «Роден край», уможливила появу матеріалів, герої яких говорять про нерозбірливість «нашої старої болгарської мови» й закликають до вивчення її літературного варіанта (2001. – № 9. – С. 8). Виявом громадянської мужності з боку головного редактора видання можна вважати розміщення статті І. Серта (філолога з фаху), в якій він не лише назвав обурливим ставлення очільників Асоціації до норм рідної мови, а й охарактеризував говірку лідера українських болгар А. Кіссе як сурогат та тарабарщину (2001. – № 10). Ця та інші публікації дали поштовх

до виникнення дискусії на сторінках газети (у рубриці «Резонанс») щодо ролі та місця бессарабських діалектів у житті громади. Увагу читачів привернула науково-популярна розвідка доцента Одеського національного університету В. Колесник «З приводу «синкото» в болгарській мові», яка стала на захист А. Кіссе (№ 12).

Проте найбільш емоційним виступом виявилася стаття Г. Пеневої «Предизвикани мисли», у якій авторка рішуче стала на бік носіїв місцевих діалектів: відома журналістка і телеведуча розповіла, як у Бессарабії почала свідомо вживати російську лексику, щоб стати зрозумілою і «злитися зі своїм народом» (№ 17). І. Серт, вражений, за його словами, езультатом своїх опонентів, вийшов з дискусії, нагадавши читачам «РК», що сучасні бессарабські діалекти – це «жахлива суміш» архаїчної болгарської та сучасної російської лексики, тому захищати їх використання – варварство (№ 16).

Хоча учасники полеміки цього не афішували, безкомпромісність їхніх позицій впливала також із суб'єктивного чинника – ставлення опонентів до амбіцій А. Кіссе залишитися на посаді президента організації. Редакція видання, колективний член Асоціації болгар України, опинилася в непростій ситуації, оскільки в мовній дискусії, що набула драматичного характеру, взяли участь впливові члени громади. З боку видання кроком до примирення сторін слід вважати використання в репортажі з акції «З Болгарією в серці» діалектної форми майбутнього часу «ке биде» під час змалювання кульмінаційного моменту зустрічі – духовного єднання болгар метрополії та Бессарабії (№ 28. – С. 4). Випускник Московського державного університету Н. Тодоров, узагальнивши свій значний викладацький і науковий досвід та відмовившись від звичного для себе гостропубліцистичного пафосу, застеріг читачів «РК» від популярної навіть у наукових колах думки про те, що бессарабські болгари зберегли в «законсервованому вигляді» болгарську мову кінця 18 – початку 19 ст., що, власне, і стало причиною численних маніпуляцій навколо «святості» місцевих діалектів (2002. – № 11).

Листи читачів, які з різних причин втратили зв'язок з рідною мовою і тому змушені для ознайомлення з газетою використовувати навчально-довідкову літературу, спонукав газету до їдкого коментаря на адресу представників громади, що продовжували затято захищати свою позицію і наполягати на недоступності для розуміння сучасної літературної болгарської мови (2003. – № 18. – С. 6). Щоб продемонструвати соціальні функції болгарської мови в Україні, редакція друкувала болгарською не лише статті історичної тематики або культурологічного спрямування, а й такі злободенні матеріали, як пам'ятка батькам у боротьбі з дитячою наркоманією (з використанням жаргонних конструкцій, що практично не вживалися в мовленні бессарабських болгар: *дрогирайки се* («сідаючи на голку»)) (2000. – № 26. – С. 2).

У 90-х рр. близько 90% контенту газети «Роден край» редакція друкувала болгарською мовою. Низка матеріалів виходила російською на прохання авторів публікацій (зазвичай з метою якнайширшого охоплення читацької аудиторії). Крім того, українською друкувалися розпорядження обласної держадміністрації, законодавчі акти, а також матеріали редакції з нагоди державних свят.

Аналіз проблемних статей видання другої половини 90-х рр. дає підстави стверджувати, що автори «РК» дедалі частіше порушують проблему тяглості русифікації і пов'язану з нею російськомовність бессарабських болгар як загрозу виживанню етносу. У зв'язку з цим автори публікацій закликали якнайшвидше впроваджувати державну (українську) мову в усі сфери вжитку. Найбільш активно й послідовно цю позицію обстоював Ст. Намлієв (1999. – № 49). Н. Тодоров, що на той момент уже проживав у Болгарії, а в Україні працював методистом Ізмаїльського районного відділу освіти за контрактом, не лише закликав центральну владу вберегти молоде покоління від свавілля обласних освітянських чиновників, а й безапеляційно назвав школи з російською мовою навчання «вбивчими для нашого народу» (2001. – № 6).

Співробітники редакції менш категорично, проте теж виявляли свою громадянську позицію з цього питання: власкор «РК» Н. Проданова висловила подив з приводу використання російської мови під час офіційних заходів з популяризації болгарської культури (2000. – № 22. – С. 4).

Постійна боротьба за збільшення тиражу (яка посилювалася на початку 2000-х після появи конкурента в особі новоствореної газети «Україна: българско обозрение») змусила редакцію «РК» відмовитися від одного із засадничих принципів виходу видання: започаткована у липні 2003 р. тематична сторінка «Съвети без край от джоба на «Роден край» переважно заповнювалася російськомовними матеріалами. Якийсь час редакція «для годиться» зберігала в російськомовному масиві по одній публікації болгарською, проте вже менш ніж за рік відмовилася від цієї практики. Причини такого непопулярного кроку (в очах adeptів болгарської національної ідеї) були очевидними: аудиторію сторінки становили читачі середнього віку – найбільш асимільоване покоління жителів Бессарабії та Таврії, яке здобувало освіту в роки застою.

Серед авторів «РК» найбільш активно державну мову використовували члени київського болгарського товариства «Родолубие» (викладачі столичних вишів Е. Стоянова, К. Потапенко (Калоянова) та інші). Використання української мови на сторінках «РК» супроводжувалося численними хибодруками й орфографічними помилками, число яких суттєво зменшилося на початку нового століття завдяки використанню можливостей пакету програм Microsoft Office.

Унаслідок депортації 1944 р. на Кримському півострові фактично не залишилося носіїв болгарської мови. Масово повертатися до Криму болгарі почали лише в роки перебудови (перепис 2001 р. зафіксував проживання в Криму близько 2 тисяч болгар). Представники старшого покоління говорили архаїчною формою болгарської мови. Тому газета кримських болгар «Извор» на початковому етапі свого становлення (1997 р.) відчувала потребу у кваліфікованому літературному редакторі. До співпраці було запрошено

В. Шолохову, чії статті для співробітників газети стануть «взірцем досконалої материнської мови» (1999. – № 6. – С. 8).

Симптоматично, що уже в першому номері видання відомий дослідник болгарської старовини на півострові, мовознавець О. Шапошников передбачив стрімку асиміляцію болгарського етносу в Криму через брак релігійного та мовного бар'єрів. Власне, у своїх публікаціях цієї проблеми не приховували й журналісти видання (Інна Носкова, Валерій Мітрохін), зазначаючи, що болгарами почуваються лише представники старшого покоління. Попри це, вони докладали зусиль, щоб значна частина матеріалів (не лише етнографічного характеру) виходила рідною мовою, справедливо вважаючи мову чи не найголовнішою детермінантою етносу.

Оскільки редакційний колектив працював на громадських засадах, місцем основної роботи журналістів залишалися різноманітні кримські видання (зокрема «Крымские известия»). Не випадково в умовах цейтноту (а річний комплект газети зазвичай з'являвся друком наприкінці року, після надходження коштів з Рескомнацу) співробітники редакції вдавалися до передруку своїх же публікацій відповідної тематики (російською мовою).

Чи не найкраще двомовний характер газети характеризує практика до болгарськомовних інтерв'ю подавати лід російською. Також на увагу заслуговує ще одна особливість газети – двомовні назви рубрик та підписи до фото (1999. – № 10. – С. 11).

Болгарською мовою на сторінках газети виходили матеріали з нагоди державних свят Болгарії, офіційних заходів за участі представників болгарської меншини, привітання з Новим роком, Різдом тощо, статті етнографічного характеру, розповіді депортованих. Аналіз решти контенту видання свідчить про непослідовність редакції при виборі мови матеріалу. Приміром, стаття відомого діяча болгарської громади В. Фуклева про репресованого батька подається в перекладі болгарською (1998. – № 2. – С. 4–5), натомість матеріал про знакову в історії кримських болгар постать

Г. Попової, у якому жінка стверджує, що «казане рідною мовою сприймається глибше» (1998. – № 5 (13). – С. 3), – російською.

У контексті аналізу окремих газетних публікацій можемо говорити про естетичну (поетичну) функцію мови – коли реципієнт захоплюється окремими словами, зворотами чи навіть графічною системою. Предметом особливих гордоців журналістів видання (подібні матеріали спостерігаємо і в журналі «Болгары в Украине...») є наявність у фонетичній структурі мови унікального звука [ъ] (1998. – № 5 (13). – С. 5). Редакція болісно сприймає перехід колишніх радянських республік на латиницю: відповідне рішення уряду Татарстану газета оцінює вкрай негативно і малює апокаліптичні картини подальшої культурної деградації та виродження «освітньо-педагогічного ресурсу автономії» (2002. – № 2. – С. 1).

Незважаючи на залучення до роботи над газетою В. Шолохової, на сторінках видання (1997. – № 9) частим гостем стали помилки. При цьому більшість девіацій можуть бути пояснені виключно низьким рівнем кваліфікації коректора, а також цейтнотом, в умовах якого відбувалася підготовка номерів до друку: «Университетхът се утвърждава като основен център за прочвета и патриотизъм» (правильні варіанти: университетът, център, просвета) (1998. – № 2. – С. 7). Типовим для газети «Извор» є недотримання правила вживання повної та короткої членної форми, що є характерним для розмовної мови (членна форма в болгарській мові вживається подібно до означеного артикля в англійській, при цьому її повна форма використовується, якщо слово виступає головним членом речення, а коротка – якщо другорядним).

Редакція «УБО» не приховувала, що з огляду на тримовність видання розраховує привернути увагу широкого кола читачів (2001. – № 1. – С. 1). Особлива роль у цьому була відведена українській мові, оскільки цільовою аудиторією видання стало сільське населення Одеської та інших областей Півдня України. Не випадково привітання А. Кіссе, президента Асоціації болгар України (у 2001 році мала назву Асоціація болгарських національно-

культурних товариств та організацій в Україні), з нагоди виходу першого номера газети було подано українською.

Українською мовою в газеті послідовно подаються тексти, надіслані з Вільшанки Кіровоградської області – однієї з найперших болгарських колоній в Україні. Так само мовою оригіналу (і навіть із збереженням діалектних особливостей («історичних пам'яток»)) наводяться матеріали Ф. Олексіва, представника української громади села Червонознам'янки на Одещині. Причому статтю «Корінне ім'я села» (2003. – № 9. – С. 3) редакція супроводжує українськомовним лідом. На жаль, каменем спотикання для газети стало відтворення апострофа.

У контексті постійного, а не спорадичного використання української мови на шпальтах видання варто назвати «дитячу сторінку» газети. Таке рішення редакції видається цілком логічним з огляду на мову навчання в загальноосвітніх школах Одещини. З гордістю редакція пише про очільників громади, які опанували державну мову (2003. – № 5. – С. 2). Улітку 2002 р. за підписом головного редактора з'являється низка матеріалів на освітню тематику, серед них – українською мовою (2002. – № 19. – С. 1).

Об'єктивні труднощі (неукомплектований штат) не дозволили газеті реалізувати свої плани, зокрема із «розкриття краси української мови» (у вигляді уроків на сторінках видання).

За словами головного редактора «УБО» А. Гайдаржі, мовна ситуація в регіоні спонукала видання в тих історичних обставинах здійснити «реалістичний» вибір на користь російської (2001. – № 1. – С. 2). Показово, що, передруковуючи матеріали з «Голосу України», редакція системно використовує російськомовну версію газети (2003. – № 9. – С. 2; 2004. – № 2. – С. 1).

З лютого 2002 р. газета активно висвітлювала передвиборну кампанію президента АБУ Антона Кіссе. Балотуючись до ВР, Кіссе виступав за надання російській мові, «мові міжнаціонального спілкування», статусу державної (2002. – № 8. – С. 2). Можна стверджувати, що цей пункт

передвиборної програми голови Асоціації санкціонував більш широке використання російської мови на сторінках видання.

Про складність поставленого перед редактором завдання свідчить чергове звернення А. Гайдаржі до читачів, у якому він стверджує, що лише тримовна газета здатна доступно репрезентувати болгарську меншину і перед українською громадськістю, і перед державними інституціями та організаціями (2002. – № 1. – С. 2). Редакція наполягає, що намір видавати газету, зрозумілу не лише болгарам, очільники Асоціації плекали тривалий час. І тепер з її сторінок мають «дивитися й говорити і молдованин, і росіянин, і українець» (2002. – № 5. – С. 1). У цьому ж номері газета публікує матеріал, в якому сільський голова Павлівки (більшість населення якої становлять етнічні росіяни) повідомляє, що завдяки російськомовним матеріалам газета знайшла свого читача (с. 3). Так само рада новому виданню російськомовна школярка Вікторія, яка називає газету «цікавою, корисною і такою рідною, тому що нашою рідною мовою» (2002. – № 10. – С. 5). Цей та інші листи з редакційної пошти покликані підтвердити, що багатомовна газета потенційно більш успішна серед бессарабських видань, ніж одномовне видання.

Оскільки асиміляційні процеси в середовищі українських болгар зупинити не вдалося, на порядку денному Асоціації з'явилося завдання, озвучене послом Болгарії в Україні А.Ганевим, – духовне об'єднання болгар незалежно від того, якими мовами розмовляють та де живуть (УБО. – 2004. – № 22. – С. 1). Як бачимо, болгарські ЗМІ в Україні зіткнулися з конфліктом протилежних за своєю природою потреб ідентичності та порозуміння. Оскільки обидві потреби повністю задовольняються лише в цілком одномовному суспільстві [4, с. 12], видання дотримувалися необхідного балансу, виходячи з озвучених засновниками завдань. У цьому разі, очевидно, слід погодитися з російським соціолінгвістом Н. Мечковською, яка, характеризуючи етнічну функцію мови як чинник об'єднання та єдності народу, стверджує: «Функція етнічної консолідації є почасти символічною,

вона створюється не вживанням мови, а ставленням людей до мови» [103, с. 24].

Вряди-годи редакція вдається до пояснення окремих болгарських слів, серед яких побутують як терміни (*дялове* – *земельні паї*, *фериботна линия* – *поромна переправа*), так і активна лексика (*предимства* – *пільги*, *прибиране* – *збирання* (*врожая*), *сладко* – *варення*, *пристанище* – *порт*, *валежи* – *опади*). З подібними труднощами свого часу зіткнулися й співробітники «РК». Навіть наприкінці 90-х років, коли виросло покоління читачів, що вивчало рідну мову в загальноосвітніх школах Бессарабії, Таврії та Криму, редакція «РК» перекладала окремі одиниці лексики (причому її активного шару), оскільки українські болгари на позначення нових реалій часто використовували запозичення з російської мови. Приміром, у матеріалах В. Гержик подаються російські відповідники слів *чанта* («сумка»), *влак* («поїзд»), *гара* («вокзал»), *списание* («журнал»), *кибрит* («сірники») та багатьох інших (1996. – № 30. – С. 4; 1998. – № 6. – С. 2). У такий спосіб редакція намагалася задовольнити зокрема й численні прохання читачів неболгарського походження, що цікавилися газетою й передплачували її. Крім того, як свідчить редакційна пошта, певні проблеми читачі старшого віку (незалежно від етнічної належності) мали з опануванням суспільно-політичної лексики.

Більш очевидною є мовна політика редакції журналу «Болгары в Украине, России и в других странах СНГ»: незважаючи на етнічну належність основної маси читацької аудиторії журналу, болгарська мова на сторінках видання трапляється вкрай рідко. Хоча ще в першому номері В. Шолохова, член оргкомітету з формування редакційної ради, висловила впевненість, що журнал «вестиме активну діяльність з відродження болгарської культури, болгарської мови та традицій» (с. 9).

Пояснення нестандартній мовній політиці журналу, який, зокрема, покликаний популяризувати болгарську мову, знаходимо в коментарі одного з дописувачів, на думку якого, діаспора повинна «вести діалог з усім суспільством, «пояснювати» себе, демонструвати себе, свої проблеми» (2005.

– № 1 (3). – С. 80). Не менш категоричний інший автор журналу (використав криптонім ИД «УБ» – W). Він вважає, що більшості українських болгар читати болгарською так само важко, як болгарам з метрополії – російською (2005. – № 2 (4). – С. 47). Очевидно, саме тому в цьому ж номері журналу ціла сторінка (с. 74) відведена під переклад цитованих болгарських текстів.

Таким чином, спостерігаємо недостатню увагу редакції до культурних вартостей – болгарської мови та специфічного способу мислення, що базується на мовному ґрунті. Більше того, аналіз контенту журналу «Болгары в Украине...» свідчить про спроби редакції ототожнити болгар-русофонів з російськими етнофорами – носіями російської культури та російської ідентичності.

2.4. Болгарськомовна преса на захисті етнічної ідентичності та в утвердженні української громадянської свідомості

На початку 90-х рр. ХХ ст. посилення болгарської етнічної ідентичності серед авторів «РК» негативно вплинуло на формування нової (української) громадянської свідомості читачів газети. На думку окремих дослідників, та частина населення Бессарабії, соціалізація якої відбулася за часів перебудови і перших років незалежності, більшою мірою мала ситуативну громадянську ідентичність, яка залежала від соціально-економічного та політичного становища держави [31]. Редакція «РК» зусиллями А. Гайдаржі та його однодумців на тлі економічних негараздів України створила глибоко поетичний образ Болгарії, країни високої культури й духовності. Цей контраст подекуди призводив до внутрішнього конфлікту болгарської етнічної ідентичності та української громадянської свідомості представників меншини. За умови відповідної редакційної політики негативний вплив згаданого конфлікту можна було б мінімізувати, адже етнічні маргінали зазвичай однаково успішно інтеріоризують культуру двох етносів [223, с. 151].

Лише з 1992 р. спостерігаємо поодинокі цитування творів Т. Шевченка в матеріалах авторів видання. Вірші Кобзаря подаються в перекладі болгарською мовою, а самого поета названо продовжувачем справи Кирила й Мефодія та «апостолом свого народу» (згадана риторика на сторінках болгарськомовного видання свідчить про глибоку повагу авторів до українського поета). Поступово газета починає інформувати своїх читачів про державні урочистості з нагоди вшанування пам'яті Шевченка.

З нагоди Дня незалежності і за сприяння Е. Стоянової в газеті з'явився матеріал про відомого поета М. Сингаївського (29.08.1992), перекладацька діяльність якого, власне, й актуалізувала появу статті. У будь-якому разі, читач «РК» уперше за два роки виходу газети дістав змогу ознайомитися з творчістю людини, що репрезентувала українську культуру, а не лише регіональну болгарську.

У контексті взаємодії культури меншин і панівної культури концепт інтеграції протистоїть поняттю асиміляції, вказуючи на здатність обмінюватися цінностями, стандартами, моделями поведінки [143, с. 74]. Із незрозумілих причин редакція тривалий час не приділяла належної уваги поглибленню українсько-болгарських зв'язків. Автори «РК» не використовували вдячний матеріал: факти культурної співпраці двох народів на сторінках видання з'являлися принагідно і не спонукали журналістів до подальшого опрацювання цих тем.

Після поліпшення економічної ситуації в Україні і налагодження більш тісних контактів між двома країнами в газеті побільшало «незабутніх спогадів» про відпочинок школярів у Болгарії. У цих матеріалах, сповнених щирого і непідробного ентузіазму та представлених в численних варіаціях заголовками на кшталт «У наших жилах тече болгарська кров», Болгарія часом називалася батьківщиною (1994. – № 27), що суперечило усталеній на сторінках газети системі координат, в якій Болгарія виступає прабатьківщиною. Зрозуміло, що подібні публікації розмивали громадянську ідентичність бессарабських болгар або формували нову.

У середині 90-х рр. газета «Камбана» із захисника болгарської ідентичності в регіоні перетворилася на зняряддя тотальної денационалізації. Знаковою можна назвати статтю заступника голови Болградського товариства В. Стоянова, який одним з перших серед авторів видання замислився над причинами репатріації. Визнаючи, що повна асиміляція болгарського етносу в Україні – це лише питання часу, Стоянов виправдовує загострене відчуття національної ідентичності, побоювання бути асимільованим як провідний мотив, що штовхає людей до переїзду в Болгарію (1994. – № 5 (7). – С. 2). Уже у квітні 1995 р. газета анонсувала появу довідкового додатка «Камбана плюс» з інформацією щодо набуття болгарського громадянства (а отже, і виїзду з України). З огляду на критику подібної політики з боку бессарабської інтелігенції редакція поспішила запевнити громадськість, що ця інформаційна підтримка геть не покликана спонукати українських болгар до зміни громадянства (1995. – № 7 (16). – С. 4).

Як провокаційний розглядаємо також коментар редакції до матеріалу Т. Танасової про перспективи створення в Бессарабії національного болгарського театру. Газета попереджає студентів болгарських вишів, що на батьківщині, в Україні, не створено жодних умов для успішної професійної діяльності, а місцеве чиновництво всіляко заважатиме в реалізації творчих планів та намірів. Редакція відверто закликає не готових до подібних труднощів випускників працевлаштовуватися в Болгарії (1995. – № 3 (12). – С. 3).

Зростання громадянської свідомості читачів «РК» стало водночас і причиною, і наслідком появи матеріалів патріотичного спрямування в усіх площинах тематичного наповнення видання. А. Стоянова з Арциза заявила, що українсько-болгарські відносини самодостатні, тому немає потреби їх розглядати як елемент відносин російсько-болгарських. Виходячи з цих позицій, авторка запропонувала до друку історичний нарис, присвячений діяльності Хр. Ботева (1998. – № 23). Українські автори поступово відходять

від звичної, освяченої ще радянською ідеологічною машиною тематики українсько-болгарських відносин: підтвердженням цього став нарис І. Пейчевої, присвячений встановленню дипвідносин між Болгарією та УНР напередодні підписання Берестейського миру (1999. – № 48).

У 1996 р. на сторінках «РК» з'явилися матеріали, що мали на меті популяризувати наукову діяльність у площині болгарознавства учених України та Молдови, серед яких історик К. Поглубко (№ 19), фольклорист Н. Шумада (№ 21), літературознавець В. Захаржевська (№ 24), історик та археолог В. Станко (1997. – № 7), історик А. Бачинський (1998. – № 22). Увага до наукових розвідок українських болгаристів посилилася після друку в 1995 р. збірника статей «Відродження мов і культур західних та південних слов'ян в Україні», вихід якого був анонсований газетою в рубриці «Книжкова полиця».

З другої половини 90-х рр. автори газети не лише не піддають сумніву українське походження відомих учених XIX ст. Ю. Венеліна, О. Бодянського, М. Драгоманова, а й усіяко наголошують на цьому. Протилежну думку можемо спостерегти лише в матеріалах, що мають виразний компліятивний характер і спираються на радянські джерела.

Опанування болгарами української мови та якнайшвидше її впровадження в усі сфери суспільного життя (а отже, й відмову від російської мови) автори «РК» вважають надійним інструментарієм у боротьбі з денаціоналізацією болгар. Узагалі, з 1996 р. лише поодинокі герої публікацій на сторінках видання піддають сумніву доцільність переходу на українську мову викладання в місцях компактного проживання болгар.

Завдяки рішучому втручання «РК» і особисто головного редактора вдалося мінімізувати негативні наслідки проведеного в Болградському районі опитування серед батьків щодо пріоритетності вивчення мов у шкільній програмі та власне мови навчання. У статті «Районний референдум чи акція проти вивчення болгарської мови на Болградщині» Д. Костова, продемонструвавши високий рівень громадянської свідомості, назвала

нонсенсом уже саму постановку питання про можливість вибору російської як мови навчання в регіоні, населеному болгарською меншиною (2000. – № 16).

У середині 90-х рр. представники Болградського товариства, що раніше послідовно відстоювали ідею національно-територіальної автономії Південної Бессарабії, визнали роль центральної влади як союзника в боротьбі з русифікаторською політикою влади місцевої (районної та обласної). З огляду на це найбільш безкомпромісні критики державотворчих процесів Києва перетворилися на апологетів української національної ідеї, яка, за словами М. Казанжі, повільно, але неухильно «опановує наші душі та серця» (РК. – 1996. – № 3). Автор усвідомлює, що через скрутну економічну ситуацію держава не спроможна приділити належну увагу задоволенню потреб нацменшин, проте наголошує на помітному потенціалі національної політики України. На думку членів київського товариства «Родолюбие», входження нової спільноти людей – болгар України – до складу української політичної нації напряму залежить від національної політики держави (2000. – № 30. – С. 4).

У різних варіаціях принцип протиставлення регіональної й центральної влади у другій половині 90-х рр. набув значного поширення на сторінках «РК». Чи не найбільш виразно він проявився в інтерв'ю з головою Держкомнацу В. Євтухом, який запевнив головного редактора видання, що скорочення годин на вивчення болгарської мови у школах – це підризна політика місцевої влади (1996. – № 48). Подібна риторика надалі регулярно звучатиме і з вуст співробітників видання: чергове скорочення годин в одній із шкіл Одещини Д. Костова назвала «дискредитацією національної політики держави» (1997. – № 41. – С. 4). Нижче наводимо висловлювання лише найбільш знакових фігур болгарського національного руху. Відомий письменник та історик В. Калоянов в полемічному, проте, за словами журналіста, щирому інтерв'ю власкору «РК» в Запорізькій області Л. Паскалову емоційно розповів про порушення місцевою владою прав і

свобод болгар, про збереження тоталітарної системи на місцях (1998. – № 38), Д.Бочковар, новий голова Болградського товариства імені Святих Кирила та Мефодія, провину за деградацію болгарської національної ідеї в освітній сфері поклав саме на районну владу (2000. – № 2). Повернувшись до Болгарії після чотирирічного перебування в Болграді, Н. Караіванов продовжив надсилати до редакції матеріали, у яких таврував представників районної влади – «слуг російських імперських інтересів» (2000. – № 47. – С. 3). Н. Тодоров назвав чиновників Ізмаїльського району, що привласнили собі право говорити від імені української держави, українського народу і навіть самих бессарабських болгар, продовжувачами асиміляційної політики радянських функціонерів (2001. – № 1).

Значні газетні площі редакція «РК» відводила під коментарі офіційних осіб Болгарії, у яких ті давали схвальну оцінку патерналістській політиці України щодо нацменшин. Позитивний імідж держави серед жителів Бессарабії також було сформовано завдяки утвердженню добросусідських відносин між історичною батьківщиною та Україною. Взірцевими назвав відносини між країнами Генконсул Т. Костадінов на початку та наприкінці своєї каденції (1996. – № 21; 2000. – № 4), віце-президент Болгарії Т. Кавалджиєв заявив, що Україна створила «абсолютно всі умови, щоб болгари розмовляли, читали і писали рідною мовою», чого немає в інших демократичних країнах Європи (1997. – № 25). Під час чергового візиту в Україну Т. Кавалджиєв закликав бессарабських болгар, зберігаючи рідну мову та культуру, «бути добрими громадянами України», «віддати своє серце своїй **справжній** (виділення моє. – В. Ш.) Батьківщині» (2000. – № 49). Уже в наступному номері в добірці матеріалів «Формирането на политическа нация – украинският народ и българите от Украина в този процес» редакція навела слова народного депутата М. Габера, який запевнив громадськість України в тому, що «ми, болгари, завжди були добрими громадянами держави». Таким чином, публікації газети «Роден край» цього періоду активно утверджували процес державотворення в Україні й участь у ньому болгарської спільноти.

Проте ми не маємо жодних підстав погоджуватися з думкою одного із засновників газети В. Кир'язова про те, що свій 10-річний ювілей газета зустрічає в статусі урядового видання і, будучи «подарунком органів влади», функціонує за рахунок утвердження концепції безконфліктної подачі матеріалу. У цьому питанні з Кир'язовим виявив солідарність і співробітник газети упродовж 1994–1996 рр. В. Атанасов, який стверджував, що через свій статус газета не завжди має змогу публікувати «потрібну для болгар інформацію» (1999. – № 49).

Насправді Д. Костова, як і її попередник А. Гайдаржі, використовувала всі надані їй можливості для критики державної політики у сфері дотримання прав нацменшин. Дієвим засобом стала публікація відкритих листів Товариства сприяння бессарабським та таврійським болгарам «Родолубец» (Софія), яке оперативно реагувало на випадки порушень міждержавних домовленостей. Не менш полемічні матеріали виходили й з-під пера українських авторів. У проблемній статті журналіста Ст. Сербинова «Бессарабия, где ты?» порушується проблема нового адміністративно-територіального поділу України. Автор стверджує, що Болградському району «можуть не простити» вимог зі створення болгарської гімназії і перекроїти його на догоду владі (2002. – № 52). Незважаючи на певне раціональне зерно в міркуваннях Ст. Сербинова і реальну загрозу ліквідації єдиного в Україні району з панівним болгарським населенням, читачі газети проігнорували відверто провокаційні твердження журналіста, продемонструвавши в такий спосіб виваженість поглядів. На відміну від газети «УБО», редакція «РК» до цієї теми вже не поверталася.

Більш активну позицію видання зайняло в питанні обговорення законопроекту «Про статус корінних народів України» (до переліку яких болгари України не потрапили). Редакція не лише опублікувала його текст (2004. – № 34), коментарі очільників деяких болгарських товариств, а й в умовах пасивності АБУ підготувала та надіслала до Держкомнацу історичну

довідку на підтвердження включення українських болгар до переліку корінних народів.

Про цілковите забезпечення прав нацменшин жителям Бессарабії зі сторінок видання розповіли місцеві керівники, етнічні болгари: голова Болградської РДА І. Македонський (1998. – № 3), голова Арцизької РДА К. Пеліван. Підбиваючи підсумки першого десятиріччя в історії газети, Д.Костова визнала: «Державна підтримка газети, як ідеологічна, так і фінансова, є уособленням спільного інтересу держави та нації, що в ній проживає» (1999. – № 49). А в редакційній статті «Ответ тем, кто ещё не понял, какое же всё-таки перо газеты «Роден край» Костова запевнила читачів, що видання «служує державі Україна, реалізації її демократичних законів» (2001. – № 12. – С. 4).

Показовими є заголовки матеріалів за підписом головного редактора видання та її заступника: «Интересите на малцинствата са под вниманието на държавата» (1999. – № 10), «За държавния поход към националните проблеми» (1999. – № 11), «Етническите общности отстояват своите права» (1999. – № 18), «Добрата политика по отношение към националните малцинства в Одески регион» (2002. – № 3).

На початку 2000 р. у рубриці «Гледна точка» редакція опублікувала маніфест Д. Грозова з Миколаєва «Україна є мойта последна родина» (№ 6). Натхнений словами Д. Костової про те, що «Україна – наша батьківщина, а ми її громадяни», автор задекларував свою українську громадянську ідентичність, наголосивши, що від активної позиції болгар залежить становлення України як демократичної держави. При цьому Д. Грозов незвично різко для авторів «РК», які зазвичай плекали шанобливе й побожне ставлення до Болгарії, звинуватив прабатьківщину в байдужості до долі своїх синів. Ліричне зізнання в любові до рідної, української землі спостерігаємо у вірші школяра з Кулевчі «Родина за мене є само една, това є Украина мила!» (2002. – № 17).

На сторінках газети передусім зусиллями Н.Караїванова поступово утверджується постулат про те, що лояльними громадянами України можуть стати лише болгари з високим рівнем національної свідомості (2003. – № 28. – С. 3). Цьому ж авторові належить думка про те, що інтереси «справжніх болгар» збігаються з державною політикою України в національній сфері (2004. – № 44).

Завдяки умілому керівництву Д. Костової, її відчуттю такту видання тривалий час знаходило необхідний баланс між лояльністю українській державі та критикою її владних інституцій, що було передумовою згуртування болгарської громади. Приміром, висловлене дописувачами невдоволення процедурою ратифікації у ВР «Хартії регіональних мов...» (2000. – № 20. – С. 3) головний редактор «РК» нівелювала численними матеріалами з організованих Держкомнацом нарад, круглих столів, конференцій, присвячених дотриманню прав нацменшин в Україні.

Інтеграції болгар в українське суспільство сприяла увага видання до відзначання державних та офіційних свят країни: доброю традицією на сторінках газети стало вшанування пам'яті Т. Шевченка (у 2001 р. редакційний матеріал називався «Наш Шевченко»), привітання (зазвичай українською) з нагоди Дня української мови та писемності, з 1998 р. регулярно з'являються матеріали, присвячені Дню соборності. У 2000 р. привітання з нагоди Дня Незалежності редакція коментує словами про руйнування імперії, остаточно відмовляючись від фетишизації радянського минулого.

Завдяки принциповій позиції лідерів болгарського відродження в Україні Д. Бочковара, В. Терзі та інших у другій половині 90-х рр. з тематики газети практично зникають мотиви оспівування інтернаціональної дружби між народами СРСР, як, власне, і всі прояви ностальгії за радянським минулим (згадані діячі вважали інтернаціоналізм синонімічним поняттям до національного нігілізму).

Відмінним від решти видань болгарської діаспори підходом до утвердження етнічної ідентичності послуговувався В. Кир'язов як редактор журналу «Болгары в Украине...». Заклики до дружби й братерства між слов'янськими народами є невід'ємним складником культурного коду видання. На сторінках журналу переважає критична оцінка української дійсності, а найбільш згадуваним політиком пострадянського простору залишається В. Путін, діяльність якого редакційний колектив, представлений творчим об'єднанням «DIVISION», подає виключно в позитивному ракурсі (очевидно, в такий спосіб видавець «Болгар в Украине...» розраховував збільшити інтерес до журналу на території Російської Федерації).

Українською редакція видання, зареєстрованого на території України, послуговується у своїх текстах українською мовою (втім, як і болгарською). Зазвичай пасажі українською мовою містять помилки орфографічного та граматичного характеру.

Спільним для більшості авторів журналу «Болгары в Украине...» є недостатнє знання вітчизняної (української) культури, історії. Українським реаліям у тексті відведено небагато місця, однак їхня питома частка зростає з номера в номер, при цьому тональність повідомлень набуває різко вираженого критичного характеру: згадка про «традиційно холодні батареї у квартирах українців» (№ 2, с. 79); нарікання на «Укрпошту» (№ 2, с. 96). Узагалі, другий номер журналу (побачив світ 2005 року, хоча у вихідних даних заявлений 2004 рік) став справжнім полем битви видання з новою українською владою. Про символи та символіку (названу «макулатурою широкого вжитку») «помаранчевої революції» на сторінках номера йшлося не раз: «...перед онуками ви хизуватиметеся не помаранчевими стрічками... а вручите їм журнал» (с. 95).

У матеріалі під промовистою назвою «Взірець сміливості, або Скільки мільйонів доларів можуть кинути на замовчування очевидної істини?» йдеться про задум Президента України В. Ющенка створити музей трипільської культури. Журнал, половину площі якого охоплює історичний

блок, несподівано називає проблеми Трипілья «старовиною, якій не варто надавати великого значення» (№ 2, с. 79). Щоб убезпечити себе від звинувачень у тенденційності, редакція передрукувала з газети «Літературна Україна» фрагменти праці С. Плачинди «Етногенез українців» (у тексті – «Етногенез укараїнців»), не представивши читачеві автора і не розкривши його внеску в розвиток української етнології. При цьому, з огляду на невисвітлення ролі болгар в етногенезі українців, закликала дати відсіч «вкритим мохом поглядам» (с. 84).

Спроби редакції вдатися до аналізу української дійсності є спорадичними й часто навіяні вивченням досвіду сусідніх країн, переважно Російської Федерації. Так, приміром, у матеріалі про круглий стіл, організований редакцією «Литературной газеты», подано думки Олександра Дугіна (одіозного російського політехнолога, відомого своїми антиукраїнськими заявами) про існування «третьої Росії» – Росії національних меншин, які, зберігши історичний потенціал, прагнуть об'єднання, щоб активніше заявити про свою роль в державотворчих процесах. Редакція журналу «Болгары в Украине...» пропонує розглядати ідеї О. Дугіна в контексті й українських реалій, мотивуючи це подібністю «шляхів розвитку наших країн після розпаду СРСР» (№ 2, с. 88).

Після усунення з посади редактора В. Кир'язова журнал виразно змінив своє обличчя: до друку його готував новий творчий колектив, що значною мірою позначилося на тематиці та проблематиці видання. У передмові до п'ятого номера закликавши болгар любити не лише свою прабатьківщину (Болгарію), а й батьківщину (Україну), А. Кіссе фактично сформував один із засадничих принципів політики журналу – увагу до інтеграції етнічних болгар в політичне, економічне та культурне життя всього українського суспільства.

2.5. Тенденції та перспективи розвитку періодичних видань болгарської громади в Україні

Авторитет газети «Роден край» на ринку етнічної преси багато в чому зумовлений постаттю головного редактора видання Д. Костової, яка упродовж 20 років очолює видання. Незважаючи на кардинальне оновлення складу редакції, зміну співзасновників, гучні конфлікти всередині болгарської громади, невеликий тираж, «РК» зберігає статус одного з найшанованіших видань національних меншин України.

Щоб уникнути схематичності та трафаретності у викладі матеріалу, наприкінці року редакція регулярно проводить опитування читачів, щоб з'ясувати їхню думку щодо контенту видання, і реагує на запровадження нових рубрик (Н. Караїванов нарахував близько 30 постійних рубрик «РК»). При цьому проблемно-тематичне спрямування газети, сформоване наприкінці 90-х рр. ХХ ст., по суті залишається незмінним. У 2006 р. «РК» віродив популярну раніше рубрику «З історії болгарських сіл», задовольняючи інтереси нового покоління болгарської громади. У рубриці «Село та ми» збільшилася частка матеріалів, які висвітлювали позитивні зрушення в соціально-економічному розвитку болгарських сіл регіону.

З 2007 р. рубрика «Школа сьогодні та завтра» втратила притаманну їй рішучість у розв'язанні освітніх проблем. Пов'язуємо це з переходом на іншу роботу С. Драгневої, яка, будучи співробітником «РК», з позицій заступника головного редактора та (згодом) віце-президента АБУ жорстко критикувала прояви національного нігілізму серед директорів шкіл, учителів та батьків учнів, що відбирали в дітей «право почуватися болгарами».

Зміцненню української громадянської свідомості серед читачів газети була покликана сприяти рубрика (з 2007 р.) «Українці-българолюбци», у якій Н. Караїванов та інші автори розповідали про етнічних українців, що з різних причин прислужилися болгарському народові та розвитку його культури.

Виваженій державотворчій та просвітницькій діяльності «РК» та інших етнічних видань на заваді ставали конфлікти всередині болгарської громади. Підбиваючи підсумки діяльності АБУ за 2006 р., А. Кіссе висловив стурбованість звільненням зі складу редакції «РК» низки кваліфікованих журналістів, що, на його думку, негативно позначилося на накладі видання та авторитеті (УБО. – 21.02.2007. – № 6). Д. Костова болісно сприйняла критику, назвавши її черговим непристойним випадком керівництва АБУ проти колективу газети та її діяльності, інсинуацією з метою дискредитувати роль і значення газети в національно-культурному відродженні (РК. – 26.05.2007. – № 21). Крім того, була озвучена заява про вихід «РК» зі складу колективних членів АБУ. Наприкінці 2007 – на початку 2008 рр. ситуація загострилася у зв'язку з конфліктом навколо ВЦБК: обласна влада, один із співзасновників «РК», намагалася через суд розірвати договір оренди з Асоціацією болгар України. У цьому протистоянні Д. Костова намагалася обґрунтувати претензії на приміщення з боку альтернативних громадських організацій, зокрема щойно створеного Конгресу болгар України.

Цей крок засудила значна частина болгарської інтелігенції, яка вважала Конгрес проектом політтехнологів, покликаним послабити позиції Кіссе як депутата Одеської облради та лідера українських болгар. Узагалі, деякі ветерани національного руху (К. Пеліван, І. Абазер, М. Пінті та ін.), віддаючи належне менеджерським здібностям Д. Костової, вважали стиль керування газетою авторитарним.

Після переєстрації 2011 р. «Роден край» позиціонував себе як всеукраїнську державну культурно-просвітницьку газету болгар України. Видання стало одним з центрів відбудови Спасо-Преображенського собору в Болграді, виступило організатором традиційних зустрічей (соборів) «Кубрат збирає своїх нащадків». З метою пропаганди і виховання національно-духовних цінностей, ознайомлення з історичним минулим свого народу, розвитку національної гордості, усвідомлення себе повноцінними громадянами України редакція регулярно проводить конкурс «Я болгарин, і

це означає...», публікуючи твори переможців. У 2102 р. газета не лише опублікувала текст Закону «Про засади державної мовної політики», а й закликала співвітчизників домагатися визнання болгарської мови регіональною (№ 35. – С. 4). Завдяки цим та іншим заходам з популяризації видання тираж газети у 2015 р. досяг 8 тисяч примірників.

Фінансова незалежність газети «УБО» від органів державної влади надавала можливість вибудовувати редакційну політику відповідно до нагальних потреб організації. Так, приміром, навесні 2006 р. редакція успішно використала суспільно-політичну ситуацію в країні для етнічної мобілізації болгарської спільноти. Під час виборів до місцевих рад Одеська обласна територіальна виборча комісія не визнала результати виборів на дільницях південних (болгарських) районів області, де партія «Відродження», за списками якої балотувався А. Кіссе, посіла друге місце на виборах до облради. Газета відгукнулася низкою доволі спекулятивних матеріалів, які розцінювали ситуацію «як дискримінацію за національною ознакою в демократичній Україні» (№ 14. – 18.04.2006). Чергова спроба облради розірвати охоронно-орендний договір з АБУ на винаймання приміщення ВЦБК дозволила редакції збурити громадську свідомість статтею за підписом М. Попової «Жителі болгарських сіл проти нехтування прав діаспори» (№ 45. – 12.12.2009).

Загалом, газета успішно використовувала свій статус незалежного видання під час передвиборних кампаній А. Кіссе, дозовано критикуючи не лише соціально-економічну, а й етнонаціональну політику уряду. Упродовж 2010 р. в колонці редактора М. Попова писала про численні переслідування болгарської громади з боку регіональної влади, про «насадження колоритного, з «вишиванками», псевдопатріотизму з претензією на відродження духовності». На відміну від газети «Роден край», окремі публікації зазнають мінімальних правок редактора і вражають невідповідного читача некоректністю викладу. Приміром, видання без купюр навело текст виступу депутата Народних зборів Болгарії перед

громадою Ізмаїла (№ 8. – 5.03.2011). В окремих пасажах («Болгарія гине. Молодь емігрує. Карколомно зростає число циган та турків. Нація не має енергії») можна знайти ознаки розпалювання міжнаціональної ворожнечі. Це не поодинокий приклад контраверсійності опублікованих в газеті матеріалів: 20-річчя Незалежності України редакція зустріла заміткою М. Попової, в якій події сьогодення (а не Голодомор 1932–1933 рр.) було названо найстрашнішим геноцидом в історії українського народу (№ 29. – 20.08.2011).

З 2008 р. «УБО» регулярно виходить раз на тиждень на 8 сторінках. Тираж газети сягав 10–20 тисяч примірників (число передплатників видання не озвучувало). Борючись за свого читача, редакція позиціонувала «УБО» як найдоступніше видання в Україні: вартість передплати на 2009 р. становила 12 грн. 41 коп. Того ж року в газеті дебютували молодіжна та дитяча сторінки. Улітку 2009 р. А. Кіссе, розповідаючи про досягнення і перспективи АБУ, назвав газету «УБО» наймасовішим болгарськомовним виданням в Україні.

У 2011 р. застій у розвитку газети досяг критичного рівня. До складу АБУ на той момент увійшло близько 100 організацій, для висвітлення діяльності яких газеті бракувало площ, кадрів і розуміння ефективної побудови видавничого процесу. На сторінках «УБО» почастишали заголовки на кшталт «Запорізькі болгари відзначили черговий ювілей». У цій ситуації виконком АБУ ухвалив рішення здійснити ребрендинг видання. Попри запевнення редакції, що після перереєстрації видання під назвою «Обозрение плюс» програмні завдання залишаться без змін, це не відповідало дійсності: з 2012 р. газета перетворилася на громадсько-політичний тижневик, втративши своє болгарське обличчя. Переформатування видання дозволило редакції охопити якнайширше коло читачів (тираж при цьому зріс до 80 тисяч) і забезпечити А.Кіссе перемогу на парламентських виборах 2012 р.

На ринку етнічної болгарської преси «УБО» відродилося у вигляді газети «Българите: вчера, днес, утре». Серед програмних завдань було

названо задоволення громадсько-політичних, соціально-економічних та культурно-освітніх потреб громадян України болгарського походження. Офіційним засновником видання стала віце-президент АБУ С. Драгнева, перший номер вийшов 31 серпня 2013 р. Регулярний вихід газети за сприяння Одеської облради та Одеської ОДА розпочався в травні 2014 р. Проте припинення фінансування з боку державних органів влади зупинило випуск газети в березні 2015 р. З 11 червня 2016 р. «Българите: вчера, днес, утре» відновили свій вихід. Оскільки головний редактор С. Драгнева зібрала в редакції професійний колектив, з яким разом працювала ще в газеті «Роден край», в інформаційному наповненні газети можемо спостерігати подібність до «РК» та «УБО».

Очоливши Арцизьке культурно-просвітницьке товариство, Є. Пеліван одним з головних пріоритетів своєї діяльності назвав відновлення виходу газети «Родолубие». У 2010 р. товариство віднайшло кошти і видало щонайменше три номери тиражем 1000 примірників і обсягом 4–6 сторінок формату А4. Наступного року побачило світ ще 5 випусків, останнім з яких став жовтневий номер. У 2010–2011 рр. видання мало якісну верстку і професійний дизайн, проте взятий переважно з інтернету контент газети не співвідносився з культурно-просвітницькою діяльністю товариства.

Улітку 2006 р. В.Кир'язов та його однодумці зареєстрували журнал «Болгары в диаспорах» (на обкладинці – «Болгары в диаспорах всего мира»). Головний редактор у спеціальному зверненні «Що сталося з нашим журналом?» запевнив читачів, що видання дотримуватиметься концепції перших чотирьох номерів «Болгар в Украине и в странах СНГ» (до приходу в редакцію О. Де-Рибаса). З огляду на це перший випуск нового журналу В. Кир'язова вийшов під номером 5. Надалі журнал виходитиме під назвою «Болгары в Украине и во всём мире» раз на рік обсягом понад 100 сторінок. Усі видання В. Кирязова матимуть спільну нумерацію і вирізнятимуться нешаблонним, критичним підходом до оцінки діяльності болгарських

національно-культурних товариств, а також викриттям «помаранчевої історії України» (2010. – № 8. – С. 51).

Популярність «РК» в Одеській та Запорізькій областях спричинила зникнення болгарськомовних сторінок зі шпальт районних видань. Одним з небагатьох винятків став «Ренийский вестник», де завдяки зусиллям завідувачки методичного відділу Центру національних культур Ренийського району К. Чебан на початку 2000-х рр. виходила сторінка болгарською мовою. Ця традиція була збережена і редакцією газети «Придунайские вести» (Ізмаїл), яка у квітні 1997 р. завдяки спонсорській підтримці двох сільгосп підприємств району відродила сторінку «Родна реч». Готувала сторінку до друку відповідальний секретар місцевого національно-культурного товариства (імені Святих Кирила та Мефодія) Надія Димитрова.

На 2006 р. припадає спалах видавничої активності таврійських болгар: Запорізьке обласне товариство болгарської культури та Запорізьке міське болгарське товариство видали інформаційні бюлетені «Възраждане» та «Роднина». Відомо про щонайменше вісім випусків інформаційних матеріалів товариства «Роднина»: сім – у 2006 р. та один – у 2007 р.

Висновки до розділу 2

Майже 50-річна перерва у видавничій діяльності болгарської громади в Україні прискорила процес втрати національної пам'яті, проте не призвела до остаточної асиміляції етносу. І хоча поняття «відродження національної преси» дослідники використовують умовно, оскільки цей процес не ґрунтується на засвоєнні досвіду 20-х – 30-х рр. ХХ ст., українські болгари відчули себе продовжувачами традицій етнічної болгарської преси (включно з ліберально-демократичними виданнями кінця ХІХ ст.).

Наприкінці 80-х – на початку 90-х рр. ХХ ст. болгарськомовні сторінки районних газет Одещини («Дружба», «Ленинская искра», «Ленинский путь» тощо) створили сприятливий ґрунт для появи самостійних видань («Роден край», «Камбана», «Родолубие», «Извор»), що зумовили появу подібних

сторінок у регіонах, в яких національне відродження болгарської меншини розпочалося із запізненням. Проте загальна тенденція полягала в акумуляції інтелектуальних зусиль громади задля успішного виходу видань, сферою поширення яких стала вся територія України («Роден край», «Україна: българско обозрение»). При цьому видання національно-культурних болгарських товариств, які видавалися коштом активістів та пожертв, занепали, не витримавши конкурентної боротьби (що стало поширеною практикою серед періодики корпоративних об'єднань та рухів).

Видання болгарської громади цього періоду не лише відбивали процес національного відродження, а й самі були його частиною. Поява різних видів друкованої продукції свідчить про реалізацію прав болгарського етносу в Україні. Своєю чергою, досліджувані в розділі видання, попри значні відмінності в періодичності виходу, читацькій аудиторії, контенті, професійності редакційного колективу, сприяли відносно безконфліктному будівництву Української держави.

Оскільки періодичні видання болгарської меншини передплачувалися переважно на Півдні України, видавці з огляду на етнічний склад названих регіонів та мовну ситуацію в них вважали за потрібне культивувати на сторінках газет, крім болгарської, ще й російську та українську мови (за винятком газет «Камбана» та «Родолубие»).

Очевидно, що очільники болгарської громади не були схильні демонізувати відмову окремих представників меншини від використання рідної мови в побуті та ЗМІ і розглядали багатомовність як спробу уникнення соціальної ізоляції, залишаючи для болгарської мови символічну функцію етнічної консолідації, яка створюється не вживанням мови, а ставленням людей до неї.

РОЗДІЛ 3

ТЕМАТИКА Й ПРОБЛЕМАТИКА ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ БОЛГАРСЬКОЇ МЕНШИНИ В УКРАЇНІ

3.1. Діяльність національно-культурних товариств на сторінках болгарськомовних ЗМІ

У 1990 р. чи не найбільшу активність серед ще нечисленних національно-культурних об'єднань Одещини виявляло Товариство бессарабських болгар імені Св. Кирила та Мефодія (Болград), відділення якого функціонували також і на території сусідньої Молдови [26, с. 131]. Така організаційна мобільність дозволила товариству вийти за рамки традиційної для решти організацій культурно-просвітньої діяльності, спрямованої на захист національної ідентичності, і виступити із заявами щодо дотримання прав бессарабських болгар на самовизначення.

Уже з першого номера «РК» приділяє належну увагу висвітленню позиції керівників Болградського товариства з багатьох питань суспільно-політичного життя регіону. Особливо детально видання фіксувало діяльність болгарських активістів, спрямовану на боротьбу з «націоналістичним екстремізмом» Народного фронту Молдови, окремі діячі якого виступали за повернення Бессарабії до складу так званої Великої Румунії. Цим закликам лідери Товариства імені Св. Кирила та Мефодія, перетворивши етнічний чинник на інструмент боротьби за владу, протиставили ідею створення «нової державної формації» – болгарської (болгарсько-гагаузької) автономної республіки (округу), покликаної надійно захистити громадянські, економічні та соціальні права двох етнічних меншин.

Редакція назвала подібні думки суперечливими і закликала читачів долучитися до дискусії напередодні підписання нового Союзного договору (1990. – № 3. – С. 2). Опублікувавши статтю А. Гайдаржі «Болградська чи болгарська автономія?» (1990. – № 11. – С. 3), газета остаточно перейшла до

жорсткої критики «безвідповідальної та націоналістичної» діяльності очільників товариства.

На сторінках видання почастишала поява матеріалів з промовистими назвами «Атавізм», «Засуджують сепаратизм» тощо. У рубриці «До питання про оновлений Союз» своє негативне ставлення до створення болгарсько-гагаузької автономії дістали змогу висловити широкі верстви суспільства: від рядових колгоспників-механізаторів до представників інтелігенції та партійних діячів. Риторика матеріалів рясніє характерними висловами на кшталт «націонал-екстремізм», «розпалювання міжнаціональної ворожнечі», «поділ людей на національності». До цькування Товариства імені Св. Кирила та Мефодія долучилися також районні компартійні видання, зокрема газета «Ленинская искра» (Арциз). Окремі, найбільш уїдливі матеріали головний редактор «РК» згодом розмістив і на сторінках свого видання. А в статтях за підписом самого І. Кондова опонентів з Болграда названо «щойно вилупленими псевдодемократами» та «націоналістами-плутаниками» (1991. – № 6. – С. 1).

Після здобуття Україною незалежності відносини між газетою та Товариством залишалися напруженими. Попри те що за часів А. Гайдаржі видання було відоме непоступливістю в захисті інтересів болгарської громади й перебувало в опозиції до центральної влади з багатьох питань, це ніяк не позначилося на природі протистояння, оскільки радикалізм болгарських діячів мав інший характер: критика старої партійної номенклатури, вимоги щодо створення національних округів (на території Молдови й України) та, відповідно, подвійного громадянства, резонансні заяви про втрату цілісності болгарського етносу в Бессарабії після розпаду СРСР. Незважаючи на друк Товариством інформаційного бюлетеня «Светлина», «РК» визнав за необхідне «уповні інформувати населення» про діяльність «усіх без винятку» національних товариств (24.10.1992. – С. 3)

Не приховуючи свого неприйняття багатьох ідей (зокрема політичного спрямування) Товариства імені Св. Кирила та Мефодія, «РК» водночас

демонстрував «етнічну» солідарність і з критикою виступав дозовано. Проте, щоб більш виразно окреслити свою позицію, редакція передрукувала з «Одесских известий», офіційного органу облради, статтю «Зов Ялпуга» (21.11.1992), у якій Г. Садовниченко в їдкій, сатиричній манері викрив «недолугий сепаратизм» болгарських активістів, їхнє прагнення узурпувати владу, використовуючи риторику національного відродження.

Демарш редакції ніяк не позначився на підтримці ініціатив Болградського товариства, приміром, в освітній сфері (05.12.1992. – С. 1; 1993. – №№ 17, 26): Н. Тодоров у властивій йому безапеляційній манері затаврував районну й обласну владу за русифікаторську проімперську політику. Дискусія навколо вибору мови викладання у відродженій Болградській гімназії та позиції влади в цьому питанні стала одним з небагатьох питань болгарського національного відродження, в якому настрої А. Гайдаржі та його одвічних опонентів збіглися (1993. – № 28–29).

У номері за 20 січня 1996 р. Д. Костова опублікувала велике інтерв'ю з Н. Тодоровим, назвавши апостольською діяльність героя свого матеріалу, яка не знайшла підтримки ні серед влади, ні всередині самого етносу. Поява статті сигналізувала громадськості про примирення між новим керівництвом газети та її найбільш послідовним критиком. У другій половині 90-х рр. Н. Тодоров повсякчас відзначав послідовну позицію «РК» у справі захисту рідної мови та відстоюванні інтересів болгарської громади.

Восени 1990 р. в Болграді була предметно озвучена ідея створення Асоціації болгар СРСР. Про розробку її програми та статуту, окреслення завдань, що постануть перед організацією, газеті розповів Н. Тодоров (1990. – № 18. – С. 3). Оскільки на початку 1991 р. вся пропагандистська машина СРСР, гвинтиком якої залишався «Роден край», працювала над підготовкою до проведення Всесоюзного референдуму, до питання про створення Асоціації газета повернулася лише в березні. Предметом схвильованості редакції стала надмірна, на її думку, активність Товариства імені Св. Кирила та Мефодія, яке провело широку організаційну роботу і робило все можливе,

щоб не допустити до участі в з'їзді партійну номенклатуру. Редакція побоювалася, що новостворена Асоціація перетвориться на інструмент у руках «кількох людей з хворобливими амбіціями» (1991. – № 10. – С. 1).

Невдовзі у рубриці «Гледна точка» з'явилася знакова стаття відомого історика І. Грека (м. Кишинів) «Асоціація болгар України: якою їй бути?» (1991. – № 14. – С. 2). Болгарська інтелігенція Молдови, історично більш організована та консолідована, швидше за своїх колег з України еволюціонувала в напрямку розуміння функцій та завдань, покладених на культурно-просвітні товариства. Автор визнав, що, всупереч статуту та програмним документам, болгарські організації Бессарабії, відповідаючи на нагальні потреби доби, змушені займатися й суспільно-політичною діяльністю. На думку історика, новостворена Асоціація передусім повинна стати виразником суспільної позиції болгарського населення, органом контролю національної політики суверенних держав. Таким чином, своїм авторитетом І. Грек легалізував табуйовану донедавна тему.

Назвавши судження вченого цілком логічними, на підтримку І. Грека виступив Л. Георгієв – викладач з Болгарії, що працював в Україні за контрактом. Проблемною статтею «Дев'ять разів відмір, а один відріж!» (1991. – № 16. – С. 2) він започаткував свою тривалу і плідну співпрацю з газетою. Розуміючи, що загалом консервативне болгарське населення Бессарабії з недовірою поставиться до «єретичних думок» І. Грека, Л. Георгієв закликає переймати досвід серболужицького народу, який досяг культурного розквіту у складі НДР завдяки тому, що місцева просвітницька організація переймалася й питаннями суспільно-політичного життя. Водночас автор виступає проти ініціатив «деяких місцевих ентузіастів». Цей цілком очевидний закид Георгієв адресував активістам Товариства імені Св. Кирила та Мефодія, а перифрастична конструкція, очевидно, була покликана протидіяти розколу в болгарському русі.

Згадані дві публікації залишилися єдиними в новоствореній рубриці «Асоціація болгар СРСР: якій їй бути?». Незважаючи на активну підготовку

бессарабських активістів до Першого з'їзду болгар СРСР, кілька номерів газети (№№ 17–19) не містили жодної інформації про подію, яка, за задумом організаторів, мала стати поворотним моментом у житті болгарської національної меншини. Звіт про роботу з'їзду та створення Асоціації (№ 22) став завершальним актом в інформаційній кампанії редакції з висвітлення події, що розколола болгарську громаду і продемонструвала різні підходи до питання захисту національних інтересів у суспільній, соціально-економічній та духовній сфері.

Задеклароване редакцією висвітлення діяльності культурно-просвітніх товариств тривалий час обмежувалося ідеологічним протистоянням з болгарськими активістами. Поза увагою якийсь час залишилося й створене ще влітку 1989 р. Одеське болгарське товариство ім. Благоева (голова В. Кир'язов), до складу правління якого увійшли представники місцевої інтелігенції, а також державних і партійних структур. Ця обставина дозволила Н. Атанасовій охарактеризувати болгарський національний рух як класичний приклад вдалого ідеологічного контролю з боку державного апарату [8, с. 4]. На цьому тлі несподіванкою стала публікація емоційного листа П. Пінті (під назвою «Товариство бездіяльності»), в якому автор закликав до розпуску організації (1991. – № 10. – С. 1). Редакція не наважилася коментувати таку резонансну заяву, обмежившись запрошенням читачів до участі в дискусії. Ініційоване газетою обговорення напрямків діяльності національно-культурних організацій залишилося без уваги самої болгарської громади. Конфлікт було вичерпано, щойно товариство в офіційній відповіді визнало критику конструктивною та прозвітувало про відновлення активності після офіційної реєстрації (1991. – № 15. – С. 1). З квітня 1991 р. в газеті почали регулярно з'являтися матеріали з життя Одеського товариства, за підписом найбільш активних його членів.

Попри свою консолідаційну роль у житті болгарської громади Одещини, газета не приховувала окремих негараздів в організаційній діяльності товариств. Так, приміром, на сторінках видання набув розголосу конфлікт

членів Одеського болгарського товариства з його головою В. Кир'язовим (1991. – № 37). У цьому протистоянні симпатії журналістів видання опинилися на боці П. Пінті, з обранням якого вони пов'язали свої надії на продуктивну роботу (1992. – № 1).

Зазнавши кількох трансформацій, наприкінці 1994 р. остаточно оформилася одна з найбільш популярних рубрик газети «Дружествен живот». Серед окремих прорахунків редакції можна назвати неналежну увагу до факту створення в Криму Республіканського товариства імені П. Хілендарського. І лише візит до Одеси одного з очільників кримських болгар І. Абажера дав змогу читачам «РК» отримати більш детальну інформацію про життя земляків, лідери яких не приховували своїх планів надати болгарському національному руху нового, політичного забарвлення (1995. – № 45). У 1996 р. завдяки активності архітектора В. Фуклева діяльність болгарських національно-культурних товариств Криму на сторінках «РК» було представлено досить широко.

Число матеріалів з життя болгар у Запорізькій області різко зросло під час проведення урочистостей з нагоди чергової річниці переселення бессарабських болгар до Таврії. Подібні заходи відбувалися за участі перших осіб держав та представників національних культурно-просвітніх товариств, у супроводі численних журналістів. Це давало змогу виданню використовувати інформацію не лише власних кореспондентів, а й їхніх колег з Болгарії.

На початку 90-х рр. нечисленний штат видання не дозволяв редакції «РК» оперативно реагувати на всі події з життя болгарської діаспори в Україні. Тому інформація з Києва, Запорізької, Миколаївської та інших областей про створення нових культурно-просвітніх товариств надходила від самих учасників подій, зазвичай із значним запізненням. З іншого боку, високий освітній рівень нових авторів видання, їхній досвід журналістської діяльності, володіння літературною болгарською мовою мінімізували роботу редакції над адаптацією текстів. Дописувачами та позаштатними

кореспондентами «РК», зокрема, стали знані науковці, активні члени товариства «Родолубие» (Київ) І. Стоянов (голова) та Е. Стоянова, голови болгарських товариств у Тернівці та Харкові Є. Димо та М. Станчев.

Зміст матеріалів названих авторів виходив далеко за межі культурно-просвітньої діяльності болгарських товариств. Ішлося також про урочистості з нагоди визволення Болгарії від турецького гніту, виступи самодіяльних фольклорних колективів, художні виставки за участі бессарабських митців, що відбувалися в столиці України.

Не випадково, що саме в матеріалі професора І. Стоянова, людини, що раніше за інших відчула потребу інтеграції болгарської громади в українське суспільство, на сторінках газети вперше була озвучена думка про створення координаційного центру з об'єднання болгарських товариств в Україні (13.03.1992).

Через півроку «РК» повернувся до цього питання, взявши розлоге інтерв'ю у виконувача обов'язків голови київського товариства «Родолубие» М. Балтажі (14.11.1992). У матеріалі були озвучені очевидні для столичної болгарської громади тези про те, що Асоціація болгар СРСР де-факто припинила свою діяльність, а центром реформованої організації, зважаючи на розміщення тут дипломатичних представництв, міг би стати Київ. При цьому М. Балтажі обмежив завдання, що постануть перед новоствореною Асоціацією болгар України, виключно культурно-просвітньою діяльністю.

Першим кроком до реалізації цієї ідеї стало звернення голів низки культурно-просвітніх товариств з усіх регіонів України, у якому вони покладають на газету функції координаційного центру з підготовки до проведення установчих зборів (1993. – № 16). Упродовж кількох місяців, що передували створенню Асоціації в жовтні 1993 р., видання регулярно і змістовно (з обов'язковим розміщенням матеріалів або їх анонсів на першій сторінці) ознайомлювало читачів з перебігом підготовки. Крім заміток про проведення робочих нарад, консультацій, були опубліковані також й репліки рядових членів національних товариств (у такий спосіб були реалізовані

постійні заклики редакції до обміну думками). Проте сам Проект статуту Асоціації болгарських національно-культурних товариств та організацій України, попри заклики редакції до обговорення (1993. – № 30), читачі видання залишили без належної уваги.

Створення Асоціації значно поліпшило якість інформаційного наповнення газети, оперативність у подачі інформації. Участь очільників національних товариств з усієї країни в різноманітних заходах організації (переважно в Одесі) значно полегшила роботу редакції зі збирання матеріалу. Це позитивно позначилося на кількості та змісті матеріалів з життя культурно-просвітніх товариств та окремих діячів болгарського відродження (переважно членів Координаційної ради). Додатковим чинником підвищеної уваги «РК» до окреслених проблем став факт поєднання Д. Костовою посад заступника головного редактора та відповідального секретаря Асоціації.

Поступово змінюється й усвідомлення виданням своєї ролі й місця в житті болгарської громади всієї країни: усім охочим створити національно-культурні товариства «РК» (єдина організація з республіканським статусом серед колективних членів Асоціації) пропонує організаційну підтримку (1993. – № 49), а також закликає поповнити лави Асоціації. Про високий авторитет газети серед активістів болгарського відродження свідчить той факт, що обрання президентом Асоціації Ф. Каражекова відбулося саме з ініціативи видання.

Рішення Ф. Каражекова балотуватися в народні депутати України редакція назвала важливим кроком. Очевидно, не випадково ще в 1997 р. один з репортажів Д. Костової із засідання Координаційної ради Асоціації називався «Ми не політична організація, проте не можемо жити поза політикою» (№ 28). У такий спосіб аполітичний читач «РК», який пов'язував функціонування національних товариств виключно з культурно-просвітньою діяльністю, звикав до нових реалій.

Після арешту Ф. Каражекова в березні 1998 р. на авансцену болгарського національного руху виходить А. Кіссе, до популяризації

діяльності якого долучився й «РК». Першою згадкою редакції про політика можна вважати привітання з нагоди призначення останнього головою адміністрації Іллічівського району Одеси (1998. – № 18. – С. 8). Наступного року напередодні проведення звітно-виборчої конференції Асоціації (а формально з нагоди 75-річчя Іллічівського району Одеси) вийшло іміджеве інтерв'ю з А. Кіссе за підписом головного редактора видання (1999. – № 5).

З іншого боку, саме в 1999 р. Д. Костова надала можливість керівникам товариств та активістам болгарського національного руху висловити своє негативне ставлення як до скромних програмних завдань Асоціації, так і до методів роботи її керівників. Серед таких публікацій можна назвати матеріали за підписом В. Терзі (№ 16), Д. Бочковара (№ 45. – С. 5). Ст. Намлієв у статті «На кой Бог да се молим, в коя църква да се кръстим» («Якому Богу молитися, у якій церкві хреститися») звинуватив Асоціацію в бездіяльності (№ 49).

У 2000 р. конфронтація між керівниками первинних організацій та членами Координаційної ради відчутно посилювалася. Завдяки позиції «РК» конфлікт став надбанням громадськості. Так, приміром, від імені очолюваних ними організацій було опубліковано адресовані Кіссе відкриті листи Д. Бочковара (№ 12), Є. Димо (№ 16). Проте значно більший резонанс викликала стаття І. Серта, в якій автор назвав Одеське болгарське товариство аморфною масою, що не має інтелектуального ядра, співробітників Всеукраїнського центру болгарської культури (ВЦБК) – антиболгарським елементом, а також виступив проти колишніх партійних функціонерів у керівництві Асоціації (№ 17). А. Проданов, член Ревізійної комісії Асоціації та заступник директора ВЦБК, у матеріалі «Я не стьжусь за свою прошлую и настоящую жизнь» (№ 20) висловив здивування самим фактом публікації статті І. Серта – як такої, що завдає шкоди честі й гідності діячів болгарського національного відродження. Редакція не тільки залишила за собою право оприлюднювати різні, навіть конфронтаційні судження, а й опублікувала відкритий лист членів Київського товариства «Родолубие», у

якому ті просили підтримати «діяльність колективу газети «Роден край», спрямовану на об'єктивне відбиття етнокультурних процесів у середовищі болгар України» (№ 23).

Вищезгадана та деякі інші публікації І. Серта змусили заступника голови Одеського товариства Г. Коева у статті «А судьи кто?» нагадати редакції, що преса (а надто якщо це орган культурно-просвітницького напрямку) – це не лише інформатор, а й вихователь мас. Будучи здивованим з великої кількості «брутальних» публікацій, автор закликав не перетворювати газету на бульварну та розкольницьку, носія розбрату (№ 26).

На початку 2001 р, напередодні проведення чергової звітно-виборчої конференції Асоціації, конфронтація всередині організації набула апогею. Політичні опоненти А. Кіссе охоче використовували для обґрунтування своєї позиції надані їм газетні площі. У цьому контексті передусім можемо назвати матеріали директора ВЦБК М. Ченкова (№ 9), І. Серта (№ 10), Н. Димитрової та її однодумців з Ізмаїла (№ 11), Василя Терзі (№ 11). Інші публікації заслуговують на більш детальний аналіз. І. Абажер у статті «Захлебнувшись в популизме» звинуватив Кіссе в зраді національних інтересів та розколі організації (№ 10), а Д. Бочковар поділився з читачами спостереженнями щодо створеного членами Асоціації культу особи Кіссе (№ 11).

На серію публікацій, що підривали авторитет А. Кіссе серед читачів «РК», відреагував віце-президент Асоціації В. Петров. У відкритому листі на ім'я Д. Костової він звинуватив видання («рупор псевдореволюційних елементів») й особисто його головного редактора («ініціатора й натхненника кампанії») у втручанні в діяльність Асоціації шляхом формування громадської думки (№ 12). У «Відкритій відповіді Володимиру Петрову» Костова запевнила його у відсутності тенденційності в публікаціях «РК». Оскільки у відкритому листі В. Петров, кандидат юридичних наук, посилався на можливе застосування з боку Асоціації статей Кримінального кодексу України, у зверненні до читачів редакція заявила, що й надалі послідовно захищатиме інтереси болгарської громади, при цьому, відповідно до статті 46

Закону «Про інформацію», не друкуватиме лише закликів до порушення територіальної цілісності країни та деяких інших нюансів (№ 13).

Після переобрання президентом Асоціації А. Кіссе й обрання Ф. Каражекова (у лобюванні кандидатури якого звинувачували газету недоброзичливці) почесним президентом конфронтація між виданням та Асоціацією пішла на спад (прикметно, що на результати виборів «РК» відгукнувся заміткою «Вибори минули. Час працювати»). Проте деяка напруженість у відносинах ще тривалий час спостерігалася – особливо з огляду на популяризацію виданням ідеї народного депутата України болгарського походження М. Габера про потребу створення «в сучасних умовах» ще однієї болгарської громадської організації (№ 13). Кілька років поспіль газета, яка фактично перетворилася на ще один координаційний центр заходу, активно висвітлювала проведення ініційованого М. Габером Всеукраїнського собору болгар в Малій Перещепині (Полтавська область), на місці поховання хана Кубрата. Натомість співпраця видання з Асоціацією ускладнювалася саботажем з боку останньої: приміром, редакція нарікала (2001. – № 16), що не отримує від Асоціації необхідної інформації щодо проведення засідань Координаційної ради.

Одним з останніх проявів конфлікту стала поява листа, який низка відомих громадських діячів від імені Асоціації та всіх болгар України надіслала до редакції «Голосу України» зі скаргою на діяльність «РК». На вимогу Костової, яка попросила припинити тиск на газету, під час засідання Координаційної ради присутні більшістю голосів засудили підписантів. Після цього обидві структури болгарського національного руху фактично почали дотримуватися політики нейтралітету.

Прикметно, що поява масиву резонансних публікацій упродовж 1999–2001 рр. тривалий час практично не позначалася на популярності видання серед читачів: тираж газети, як і раніше, не перевищував 5 тисяч примірників. З іншого боку, саме у 2001 р. вперше в історії «РК» збільшилося число передплатників газети на друге півріччя.

На початку 2000-х рр. естафету у висвітленні діяльності Асоціації підхоплює її офіційний орган газета «Україна: българско обозрение». У 2003 р. видання максимально повно висвітлювало святкові заходи з нагоди 10-річного ювілею Асоціації. Цього та наступного року частина матеріалів «УБО» була присвячена реорганізації Асоціації болгарських національно-культурних товариств та організацій України й перетворення її на Асоціацію болгар України. Таке переформатування дозволило новоствореній організації представляти інтереси всіх болгар України, а не лише національно-культурних товариств (оскільки передбачало як колективне, так і індивідуальне членство). Мотивуючи цей крок, редакція наводить слова Кіссе про підвищення статусу Асоціації, еволюцію болгарського руху в Україні, що передбачала перехід до нових форм діяльності, зокрема політичної (2004. – № 1. – С. 1). Проте всенародного обговорення «продиктованого часом» та «змiнами в суспiльствi» нового статуту Асоціації, до чого закликала редакція «УБО», не вийшло. Головним і практично єдиним спікером з цього питання залишався сам А. Кіссе (2004. – № 5. – С. 3; 2004. – № 12. – С. 1). Власне, проект Статуту новоствореної організації був опублікований «УБО» лише 13 листопада 2004 р., тоді як сама процедура реорганізації відбувалася 12–13 листопада.

На думку М. Попової, упродовж 2004 р. газета регулярно повідомляла читачів про створення АБУ (2005. – № 1 (помилково позначений як № 25. – В. Ш.). – С. 1). З цим твердженням ми можемо погодитися лише частково, оскільки рішення виконкому Асоціації від 12.03.2005 зобов'язувало болгарськомовні ЗМІ і надалі вести серед населення роз'яснювальну роботу про причини створення АБУ та завдання, що постали перед нею (2005. – № 6. – С. 1).

Із зрозумілих причин політика редакції «УБО» полягала в замовчуванні частини інформації, яка могла б нашкодити Асоціації або дискредитувати її очільника. Журналіст газети Д. Шушулков, беручи інтерв'ю в Кіссе, озвучує наміри «деяких осіб» розколоти організацію (2002. – № 10. – С. 6), проте, на

думку редакції, деталі цього демаршу для читачів видання інтересу не становлять. Реакцією видання на створення Конгресу болгар України стало збільшення числа матеріалів, в яких АБУ характеризується як єдиний повноважний й авторитетний представник болгар України.

Як і в газеті «Роден край» на початковому періоді її становлення, матеріали з життя болгарських національно-культурних організацій поза межами Одещини в «УБО» зазвичай з'являються завдяки активності їхніх лідерів. Так, приміром, інформацію з Бердянського району надсилала голова місцевого товариства Л. Савченко. Матеріали про діяльність найбільшого та найвпливовішого Одеського болгарського товариства з'являлися за підписом багатьох його членів, серед яких було чимало і співробітників газети. Про специфіку функціонування центрів болгарської культури неодноразово розповідали очільники цих установ Д. Терзі (ВЦБК), О. Грінажук (Касапова) та Г. Іванова (ООЦБК). Матеріали Г. Пеневої, співробітника болгарської редакції Одеської обласної телерадіокомпанії, значно розширили географію публікацій «УБО».

Завдяки публікаціям В. Авелічева на сторінках «УБО» була представлена кримська тематика. Однак недостатня увага видання до функціонування нечисленної, проте організаційно розгалуженої болгарської громади в Криму породжувала окремі фактологічні помилки. Конфлікт голови Товариства імені П. Хілендарського І. Абажера з очільниками АБУ призвів до порушення балансу в подачі матеріалів з півострова: роль головного ньюсмейкера взяло на себе севастопольське товариство «Изгрев» та його лідери Д. Пірков і С. Бучков. Збільшення інтересу до кримської тематики припадає на осінь 2002 р., коли на півострові за участі багатьох офіційних осіб відбулися урочистості з нагоди 200-річчя переселення болгар до Криму.

Замітки про появу нових товариств в областях, де болгары проживають дисперсно (Луганській, Донецькій тощо), часто залишаються єдиною згадкою про існування цих національно-культурних організацій.

Газета повідомляла про призначення вихідців з болгарських сіл на високі державні посади в Україні, відзначення болгарськими урядовими нагородами представників діаспори. Успішна політична кар'єра А.Кіссе породила новий тренд в болгарськомовному інформаційному просторі України – популяризацію політичної активності представників меншини. При цьому пропаганду ідей національно-територіальної автономії на сторінках газети редакція вважала небажаною.

3.2. Історична тематика болгарської етнічної преси в Україні

На межі двох епох, коли «сучасність видається хаосом, а майбуття – непередбачуване» [166, с. 47], болгарський етнос звернувся до сторінок своєї історії, щоб пригадати перевірені часом і традиціями життєві орієнтири. Запропонована національною елітою болгарської меншини в Україні модель історичної пам'яті була покликана консолідувати національну спільноту, засвідчити тисячолітні традиції болгарського народу і велич його культури.

Безперечно, національне відродження болгарського етносу не обмежувалося увагою до свого минулого, однак число матеріалів історичного характеру (а також реакція читачів) в період становлення газети «Роден край» дозволяє нам констатувати вагому роль подібних публікацій в завоюванні читацької уваги. На думку І. Кондова, матеріали з історії Бессарабії та Болгарії мали нагадати читачам про «славне минуле» (1991. – № 1). Уже в 1990 р. на зміну безсистемним й уривчастим публікаціям, джерелом яких виступили болгарські інформагенції, прийшла тривала й плідна співпраця газети з відомими науковцями – істориками І. Греком, М. Червенковим (Кишинів), А. Бачинським, літературознавцем Б. Шайкевичем (Одеса).

У січні 1991 р. газета представила читачам свого постійного автора М.Червенкова та в рубриці «Пізнай свій рід та мову» анонсувала серію матеріалів «Наша прабацьківщина – Болгарія» (№ 2). Червенков вів рубрику з березня по листопад 1991 р., поєднуючи суворий науковий аналіз з

доступністю популярного викладу, що перетворило її на найбільш популярну в газеті.

У постійній рубриці «Одеса – осередок болгарської культури» упродовж року (листопад 1990 – листопад 1991 рр.) було опубліковано нариси Б. Шайкевича з життя меценатів В. Априлова, братів Палаузових, письменників Е. Мутевої, Д. Чинтулова, Н. Герова, Г. С. Раковського, В. Друмева, І. Вазова, історика В. Григоровича. Низка матеріалів, що не увійшла до цієї рубрики, була присвячена творчості Хр. Ботева.

У листопаді 1990 р. на сторінках «РК» дебютував Н. Караїванов (РБ). Упродовж подальших 15 років відомий історик та просвітник лише в цьому виданні опублікував 91 статтю, 52 з яких (переважно історичного та культурологічного характеру) в 2005 р. вийшли окремою книжкою [72]. Вважаємо, що історичні нариси автора, маючи науково-популярний характер, загалом знайшли свого читача, однак надмірна деталізація викладу, конкретизація обставин, розлогі статистичні відомості ускладнювали сприйняття матеріалу.

У розпал дискусії навколо статусу Болградської гімназії Н. Караїванов наважився на публікацію історичного нарису під назвою «Знищення болгарського характеру Болградської гімназії російською імперською владою (1878–1884)» (2000. – № 30). Ґрунт для появи цього матеріалу і його адекватного сприйняття вихованою в русофільських традиціях спільнотою українських болгар був підготовлений як матеріалами самого історика, так і звитяжною працею численних громадських активістів, що так само знайшла вияв на сторінках «РК». З 2001 р. актуальності нарисам Н. Караїванова додає нова творча манера автора, який звертається до читача з публіцистичними пасажами, проводячи паралелі між змістом матеріалу та сучасністю.

Період становлення «РК» був позначений мирним співіснуванням на сторінках газети компартійних пропагандистських матеріалів та контраверсійних публікацій, що загалом було притаманне українській періодиці кінця 80-х – початку 90-х рр. Газета стала трибуною вираження

думок представників різних політичних таборів, світоглядних концепцій та ідеологій. Привертають увагу статті Л. Георгієва (РБ). З-під його пера вийшли десятки публікацій, причому зв'язок з газетою він підтримував і після повернення до Болгарії.

З жовтня 1994 р. газета розширює тематику та проблематику своїх історичних матеріалів, запровадивши популярну рубрику «Българите по света». У ній були представлені матеріали з життя болгарської діаспори у США, Канаді, на Балканах. Серед авторів – болгарські історики, журналісти, чиновники. Привертають увагу статті патріарха історичного болгарознавства в Україні М. Дихана, який після тривалої перерви поновив співпрацю з газетою. Учений, що належав до когорти людей, чия особиста історична пам'ять незрівнянно потужніша за національний рівень [99, с. 241], міг собі дозволити сприймати запропоновану модель більш скептично. Тому, оцінюючи роль етнічних болгар у розвитку світової цивілізації, М. Дихан водночас уник моралізаторства, недоречного пафосу, національного замилювання (1995. – № 26–27).

У рубриці «Идем от древността, отиваме в бъдещето» на сторінках видання з'являлася ґрунтовні нариси з історії окремих бессарабських сіл. Зважаючи на шанобливе ставлення нащадків перших переселенців до історії своїх родів (поширеною була практика публікування фундаментальних досліджень, виконаних на замовлення сільських громад), подібні статті привертали увагу потенційних читачів під час проведення передплатних кампаній. Свідченням непідробного інтересу читачів до згаданих матеріалів стали надіслані до редакції коментарі й зауваження. Естафету з рук науковців підхопили рядові читачі газети: завідувачі сільських музеїв, шкільні вчителі, громадські активісти. Їхнім статтям часто бракувало цілісності та наукової стрункості, вони могли бути переобтяжені кліше та малозначущими фактами, однак критична маса цих матеріалів, пафос духовного відродження сприяли пробудженню національної самосвідомості.

Цікавою нам видається спроба редакції у циклі матеріалів «З історії болгарських сіл» розкрити етимологію назв населених пунктів (журналісти видання творчо опрацювали матеріал з багатотомної «Історії міст і сіл УРСР»). На відміну від деяких інших масштабних проєктів, цей задум було реалізовано вповні: протягом 1995 р. в «РК» з'явилося щонайменше 25 публікацій з історії сіл Одеської, Миколаївської та Кіровоградської областей.

Зважаючи на сталий інтерес читачів до історії свого регіону і прагнучи збільшити число передплатників, редакція анонсує публікацію, зокрема, книжки А. Скальковського «Болгарские колонии в Бессарабии и Новороссийском крае» (Одеса, 1848). Це унікальне історичне дослідження газета друкувала упродовж 1992 р. (мовою оригіналу, але сучасним правописом). З червня по жовтень 1993 р. «РК» ознайомив читачів з ще одним рідкісним виданням: ідеться про книжку М. Попруженка «Участие Одессы в возрождении народа болгарского» (Одеса, 1912).

Невдалою і непослідовною виявилася ініціатива видання з передруку «Короткої історії болгарського народу» (№№ 3–5, 7, 13, 23 за 1994 р.). Курс лекцій для загальноосвітніх шкіл та абітурієнтів болгарських вишів вирізнявся академізмом викладу, при цьому легкістю сприйняття поступався статтям М. Червенкова. Крім того, доволі несподівано автори книжки наразилася на критику окремих представників болгарської інтелігенції. Зокрема В. Атанасов (під псевдонімом В. Міндалов) у статті «Сердите буркотіння з приводу «Короткої історії болгарського народу» категорично заявив, що в підручнику не приділено уваги діаспорі, через що вона може сприйняти матеріал за виклад чужої історії, а окремі постаті болгарських правителів так і залишаться екзотичними символами (1995. – № 45).

З жовтня 1996 р. на прохання читачів у рубриці «Страницы от историята ни» редакція розпочинає публікувати уривки з «Історії Болгарії» І. Лазарова, Пл. Павлова та І. Тютюнджиєва. Проте обсяг публікацій був незначним, а виходили вони вкрай нерегулярно. У 1999 р. редакція відмовилася від друку, довівши виклад матеріалу до 13 ст.

З листопада 2002 р. в рубриці «Сторінки нашої історії» на численні прохання читачів та з нагоди 125-річчя визволення Болгарії редакція починає публікувати уривки з найгрунтовнішого на той момент дослідження з історії українських болгар – книжки І. Грека і М. Червенкова «Българите от Украина и Молдова. Минало и настоящее», яка на той момент перетворилася на бібліографічну рідкість. Публікації з'являлися регулярно та займали значну площу.

Піднесенню національної свідомості бессарабських болгар неабияк сприяли публікації з історії розвитку й розквіту середньовічних держав – Великої (Кубратової) Болгарії та Волзької Болгарії. Відомий український етнолог Л. Нагорна пояснює подібний інтерес дією феномену етнічної пам'яті, яка «у сувору канву буденної реальності» влітає романтизовані рефлексії минулого та ностальгійні перебільшення [120, с. 55]. На відміну від пізніших видань болгарської громади («Украина: българско обозрение» та «Болгары в Украине...»), які активно вдавалися до публікацій матеріалів навіть відверто провокаційного характеру, на початку 90-х рр. редакція «РК», виходячи з позицій збереження міжнаціональної злагоди і ще перебуваючи в полоні радянських ідеологічних міфів, вкрай обережно висвітлює проблему етногенезу казанських татар і чувашів (15.08.1992. – С. 3). Натомість більшає число публікацій, присвячених проблемам болгарського державотворення в період раннього середньовіччя на території сучасної України. Особлива увага при цьому приділяється локалізації місця поховання хана Кубрата.

З 2001 р. у зв'язку з проведенням Всеукраїнських соборів болгар на могилі хана Кубрата в Малій Перещепині (Полтавська обл.) на сторінках «РК» з'являються численні матеріали (здебільшого за підписом відомих науковців В. Жук та Пл. Павлова) з історії Великої Болгарії, етногенезу українського народу, витоків української державності та участі в цих процесах (зокрема в заснуванні Києва) праболгар. Паралельно газета проявляє інтерес і до історії волзьких болгар та їхньої відродженої

національної ідентичності (на території Татарстану) (2001. – № 41; 2002. – № 5).

До проблем українсько-болгарського історичного минулого на сторінках «РК» передусім зверталися вчені, чії професійні наукові інтереси були пов'язані з болгарським народом.

Привертає увагу історичний нарис викладача Одеського державного університету А. Бачинського «Болгари-козаки в Задунайській Січі» (1990. – № 8). Ця розлога публікація, присвячена спільній боротьбі двох народів за національне та соціальне визволення, внесла ідеологічне розмаїття в серію традиційних матеріалів про болгарсько-російське «бойове братерство».

На увагу заслуговує залучення виданням до співпраці голови обласної організації Спілки письменників України Б. Сушинського. Незважаючи на те що в серії статей «Гілки слов'янського дерева» з'явився лише один матеріал (1991. – № 19), автор зумів донести до читачів кілька аксіом (українці – прямі нащадки Київської Русі, територія Бессарабії входила до складу Галицько-Волинського князівства), популяризація яких на Одещині наражалася на ментальне несприйняття.

Автори видання вкрай обережно торкалися непростих сторінок українсько-болгарських відносин: до найбільш замовчуваних, табуйованих тем належали балканські походи князя Святослава Хороброго, які дослідники називали «дрібними непорозуміннями часів Київської Русі» (1991. – № 19. – С. 2).

Про неготовність газети висвітлювати події української історії, спираючись на власні кадри, свідчить і спроба тлумачити Гадяцький трактат 1658 р. як зраду гетьманом Виговським інтересів українського народу (1994. – С. 2). Очевидно, не випадково рубрика «Історія України» не дістала продовження. Голод 1946–1947 рр. в газеті згадується переважно як важке випробування, «повоєнні труднощі, ускладнені сильною посухою» (1991. – № 24. – С. 3). У першій половині 90-х рр. викрити його штучний характер (як

і передумови Голодомору 1932–1933 рр.) ані редакція «РК», ані автори видання не наважувалися.

Утвердження української державності, посилення патріотичного виховання в навчальних закладах Одещини та інших регіонах стимулювали авторів видання до переосмислення українсько-болгарських історичних зв'язків. У статті з промовистою назвою «Тисячолітні зв'язки» В. Карабойчев (громадянин Болгарії, що в штаті «РК» обіймав посаду радника) пише про економічні відносини між Київською Руссю та Волзькою Болгарією, наголошує на болгарському походженні княгині Ольги, вказує на вплив церковної архітектури Болгарії на культові споруди Києва і цілком у дусі доби називає населення Криму періоду хозарської місії Кирила (сер. IX ст.) українськими слов'янами (1994. – № 39). Незважаючи на непереконливість та наукову недоведеність окремих припущень автора, на увагу заслуговує категорична відмова журналіста від концептів російської імперської ідеології. Ця позиція простежується і в подальших публікаціях В. Карабойчева. Своє журналістське кредо він висловив у статті «Москва вже не третій Рим» (1994. – № 41), зазначивши, що, «на щастя», історія України пишеться не в Москві, а в Києві, як, власне, й болгарська історія теж уже не пишеться «російським чорнилом».

Завдяки активності голови Тернівського (згодом Миколаївського) товариства імені Хр. Ботева Є. Димо матеріали, в яких етногенез праболгар простежується до шумеро-аккадської цивілізації, стали частим гостем на сторінках «РК». Статті автора з історії рідною краю доповнювали палітру краєзнавчих досліджень, представлену публікаціями М. Дерменжі, І. Пушкова, І. Носкової, С. Пачева та інших.

Вкрай обережно й вибірково автори «РК», серед яких переважали професійні історики, висвітлювали окремі події з історії Болгарії. Приміром, М. Червенков свій популярний виклад історії Болгарії обмежив Квітневим повстанням 1876 р. Тривалий час до замовчуваних тем належали прихід до влади в міжвоєнні роки так званого фашистського режиму та союз із

нацистською Німеччиною. Попри те що в самій посткомуністичній Болгарії події 20-х – 40-х рр. уже отримали нові оцінки й тлумачення, болгари Бессарабії, зокрема й значна частина інтелігенції, що дістала комуністичне виховання, не були готові до нових інтерпретацій історичних подій.

На початку нового тисячоліття у болгарськомовних ЗМІ практично зникають будь-які матеріали про встановлення й панування «фашистського режиму» в Болгарії упродовж другої чверті ХХ ст. Поодинокі згадки з'являлися лише у спогадах ветеранів Другої світової війни або ж у контексті перемоги над гітлерівською Німеччиною. Цікавою нам видається спроба голови севастопольського товариства «Изгрев» С. Бучкова пристосуватися до нової редакційної політики, змістивши акценти у своїй статті на боротьбу болгарських патріотів з фашистським окупаційним режимом («УБО». – 2005. – № 12. – С. 4), що теж суперечило історичній правді, оскільки Болгарія, будучи сателітом Німеччини, у такий спосіб убезпечила себе від окупації. Появу матеріалу С. Бучкова із застарілими інтерпретаціями слід пояснити виваженістю та толерантністю редакції «УБО», яка з повагою ставилася до життєвих ідеалів та світогляду активних членів болгарської громади.

Замовчування етнічною пресою окремих сторінок болгарської історії призвело до однієї з найбільш резонансних дискусій на сторінках «РК». У 1993 р. болгарський журналіст Л. Георгієв опублікував біографічний нарис з елементами літературознавчого аналізу «Мішо Хаджийський – забутий таврійський письменник» (№№ 41, 43, 45, 46). У третій частині свого дослідження автор повідомив, що в роки війни М. Хаджийський, який залишився на окупованих Німеччиною землях, звернувся до царя Бориса III з проханням посприяти поверненню таврійських болгар на історичну батьківщину. Обурені фактом співпраці письменника з урядом фашистської Болгарії (стаття «Від кого і до кого тікали болгари») читачі закликали припинити політичні спекуляції навколо постаті письменника, нагадавши, що на заклик Хаджийського відгукнулася лише незначна частина земляків, серед яких переважали «фашистські посіпаки» (1994. – № 15). На прохання

Г. Смаковського додатково вивчити це питання газета оперативно відгукнулася матеріалом власкора в Запорізькій області Л. Паскалова.

Л. Паскалов припустив, що стаття Г. Смаковського (у тексті – Смоковського), називаючи окремих представників діаспори фашистськими посіпаками, може відіграти провокаційну роль, спричинити серед українців підозри та недовіру до таврійських болгар і навіть нашкодити національно-культурному відродженню меншини (1994. – № 16). Автор закликав не ототожнювати Німеччину та Болгарію 30-х – першої половини 40-х рр., охарактеризувавши правлячий режим «фашистської» Болгарії як більш демократичний.

Цей ідеологічний конфлікт змусив газету розширити тематику і проблематику статей історичного характеру. Редакція активно вдається до передруку матеріалів болгарських періодичних видань: так на сторінках «РК» з'являється апологетична стаття про визначальну роль Бориса III у порятунку болгарських євреїв під час Другої світової війни (1994. – № 28).

Л. Паскалов, своєю чергою, продовжив викривати антигуманний характер радянської влади, зусилля якої були спрямовані на фізичне знищення болгарського етносу в Україні. Він оприлюднив спогади учасників побудови нафтопереробного заводу в м. Гур'єві (Казахстан), де в умовах «рукотворного пекла» мобілізовані на трудовий фронт таврійські болгари відбували покарання за свою етнічну спорідненість з народом «фашистської» Болгарії (1995. – № 16). Не випадково, що саме в матеріалах Л. Паскалова очевидці голоду 1932–1933 та 1946–1947 рр. наголошують на його штучному характері. Серед постійних авторів «РК» Л. Паскалов вирізнявся активною й послідовною позицією у викритті шовіністичного радянського режиму. Попри це, авторові не притаманна огульна критика КПРС, свідченням чого є нарис «Такъв е Арделянов», в якому автор протиставляє образ «чесного комуніста» різного роду пристосуванцям та кар'єристам (1995. – № 18).

Після призначення редактором «РК» Д. Костової підхід газети до публікування матеріалів історичної тематики змін не зазнав. Як і раніше,

увага авторів «РК» (Н. Караїванова, В. Карабойчева, В. Жук (тексти якої газета друкувала українською)) була прикута до участі бессарабських болгар у російсько-турецькій війні 1877–1878 рр. та війнах, які вела сама Болгарія наприкінці XIX – на початку XX ст. Проте вибір стратегічних союзників під час Першої та Другої світових війн потребував від дописувачів «РК» обережного поводження з фактами та тлумаченням їх. Очевидно, лише цим можна пояснити незначну кількість матеріалів з історії Болгарії 1914–1945 рр. Це, своєю чергою, змусило Н. Караїванова визнати: українські болгары, серед яких і читачі «РК», майже нічого не знають про цей період історії (2001. – № 19).

Поява на ринку національної преси газети «Україна: българско обозрение» припала на початок XXI ст., а отже, становлення видання відбувалося в принципово новій суспільно-політичній ситуації. Модерний світогляд авторів «УБО» дозволив відносно легко й безболісно подолати наслідки тоталітарного минулого, позбутися застарілих догм і сприйняти нові підходи до вивчення власної історії. На сторінках газети не лише професійні журналісти, а й рядові дописувачі порушують проблеми примусової колективізації, розкуркулення, сталінських репресій, дедалі частіше згадується штучний характер голоду 1946–1947 рр. (Голодомор 1932–1933 рр. жителів Бессарабії, яка в той час належала Румунії, не зачепив). Проте, прагнучи зберегти цілісність громади і забезпечити її внутрішню стійкість, редакція з повагою ставиться й до почуттів тієї частини інтелігенції, що зберегла вірність комуністичним ідеалам: з нагоди 200-річчя с. Благоевого серед його найважливіших «віх історії» згадується, зокрема, створення комуністичного осередку, а також той факт, що у 1935 р. 95% господарств увійшли до колгоспу, що дозволило досягти «певних позитивних результатів у розвитку сільськогосподарського виробництва завдяки працелюбству болгар, їхній дисциплінованості» (2002. – № 20. – С. 1).

Подібна двоїстість, половинчастість позиції редакції з інших, не менш дражливих сторінок історії болгарської громади в Україні могла

спровокувати серйозні проблеми у сфері міжнаціональних відносин. Приміром, у статті «Реквием на българите от Таврия» (увійшла до святкового тематичного номера, присвяченого 140-річчю переселення болгар) «УБО» звертається до постаті співця таврійських болгар М. Хаджийського. Щоб убезпечити героя публікації від звинувачень у колабораціонізмі, газета всіляко уникає згадок про його співпрацю з урядом «фашистської Болгарії»: акцент розставлено на мріях письменника повернути таврійських болгар «на землі своїх дідів» (2002. – № 21. – С. 5). У цьому ж номері редакція «УБО» опублікувало інтерв'ю з етнічним болгариним Сергієм Пачевим, доцентом Мелітопольського університету і головою місцевого товариства «Балкани». Учений розповів про основні етапи переселення, соціально-економічне життя поселень колоністів та компактне проживання болгар на території 5 районів Запорізької області. Для заголовка матеріалу, по суті історичного нарису, редакція обрала назву книжки М. Хаджийського «Пуста чужда чужбина», у ліді згадавши про «гірке життя» болгарських поселенців. Вважаємо подібні заголовки, попри їхню не завжди очевидну доречність, вшануванням пам'яті М. Хаджийського і популяризацією його творчості як одного з найвідоміших представників таврійських болгар. Проте надуживання цим образом могло сформувати у свідомості читачів, побіжно ознайомлених з художнім спадком М. Хаджийського, створеним у роки душевних потрясінь і політичних колізій, стійкий образ запорізької землі як батьківщини-мачухи.

Серед усіх діячів болгарського відродження XIX ст. центральне місце на сторінках видання займає постать Хр. Ботева – зокрема з огляду на його вчителювання в Задунаївці (нині село Арцизького району). У 1991 р. газета «Роден край» детально висвітлювала обставини відкриття пам'ятника поетові, а згодом захищала ім'я Ботева від нападок болгарських радикалів, які намагалися звинуватити поета в пропаганді небезпечної комуністичної ідеології (06.01.1992. – С. 2). Традиційно публікації, присвячені життю і творчості Хр. Ботева, з'являлися в січневих (з нагоди дня народження) та червневих (2 червня – День вшанування загиблих за свободу Болгарії)

номерах. Так само традиційно в лютому редакція ознайомлювала читачів з революційною діяльністю В. Левського – символу болгарського Відродження. Завдяки цим та іншим матеріалам (автором яких не раз ставала Генконсул Республіки Болгарія в Одесі Р. Джамджиева) національна модель історичної пам'яті набувала привабливого і, що важливіше, впізнаваного вигляду. Уславлення болгарськомовними ЗМІ подвигу героїв національно-визвольної боротьби сприяло популяризації жертвовного альтруїзму як гідної наслідування моделі поведінки. Очевидно, саме цим керувалася Л. Кара у статті «Творчість як спосіб життя», наголошуючи на рішенні героїв матеріалу, братів Боримечкових, відмовитися від створення сімей задля служіння національній ідеї (УБО. – 2005. – № 5. – С. 4)

Багатогранність постатей Хр. Ботева та В. Левського, тактиків і стратегів революційної боротьби, талановитих письменників, полум'яних публіцистів, відкривала перед редакціями широкі, проте не завжди реалізовані можливості в добиранні матеріалів. При цьому болгарські в ЗМІ в Україні, виявляючи певний консерватизм і навіть ретроградство, а також побоюючись порушити чи якимось спотворити загальноприйнятий канонічний образ, вкрай скептично ставилися до нових, хоч і часто спекулятивних підходів до оцінки діяльності діячів болгарського Відродження. Усе вищесказане дозволяє говорити про неминучу за таких обставин примітивізацію справжнього образу борців за незалежність Болгарії, засилля на сторінках болгарських видань шаблонів та трафаретної риторики.

3.3. Соціально-економічна проблематика на сторінках видань болгарської меншини

Економічна ситуація кінця 80-х рр. на селі характеризувалася, з одного боку, збереженням старої командно-адміністративної системи, а з іншого – новими формами господарювання. За таких умов (а також у зв'язку з погіршенням економічної ситуації в країні) дедалі виразніше простежувалася соціальна диференціація регіону. Ці обставини, на думку деяких науковців,

провокували появу «етнічної конкуренції» між представниками різних етнонаціональних груп [91, с. 109], що можна спостерегти й на сторінках «РК». Об'єктом багатьох публікацій про високий рівень життя радянських болгар стало с. Кам'янка Ізмаїльського району, жителі якого завдяки підтримці місцевого колгоспу «Прогрес» досягли високого рівня добробуту. Багаторічний керівник місцевого колективного господарства Микола Миндру став взірцем дбайливого господарника.

Оскільки для підтримання внутрішніх етнічних кордонів на всіх етапах розвитку діаспори велике значення мав її економічний добробут (як елемент створення соціально-позитивного іміджу групи [86]), автори видання, вдаючись до масштабних порівнянь та гіпербол, повсякчас підкреслюють заможність етнічних болгарських сіл (один з найбільш популярних образів, зокрема в матеріалах авторів з НРБ, – болгарське село як «справжня оаза в степу»). На сторінках газети збудоване за підтримки колгоспів житло перетворюється на «цілі маєтки», «палаці», а рівень життя нічим не поступається міському (1989. – спецвипуск. – С. 6).

Парадним матеріалам про життя села можемо протиставити передову статтю відповідального секретаря газети Г. Садовниченка «Цілую руку твою, товаришко» (1990. – № 2. – С. 1). Автор відійшов від звичних у радянській практиці стандартів уславлення подвигу включених у сферу суспільного виробництва сільських трудівниць, створивши полум'яний образ «жінок-великомучениць», до яких залишається байдужою адміністративно-командна система і про яких згадують лише з трибун партійних пленумів.

Тему продовжив Юрій Ізмаїльський, який заможність багатьох болгарських родин і цілих сіл пояснює виснажливою працею жінок на присадибних ділянках (№ 2. – С. 2–3). Автор не приховує, що навіть у благополучних селах умови праці в колгоспі залишаються вкрай важкими, а соціальна сфера та медико-оздоровча інфраструктура не відповідають потребам людей. На жаль, викривальний пафос матеріалу виявився розмитим, оскільки журналіст вдався до компартійної риторики про

залежність успішного проведення реформ на селі від жінок як головної рушійної сили суспільних процесів. Тема не завжди гідно оціненої праці сільських трудівниць була продовжена і в наступних номерах «РК» (1990. – № 19), проте поглибити її авторам не вдалося.

Після придушення путчу та заборони діяльності КПРС орган Одеського обкому КПУ «Знамя коммунизма» був зареєстрований як комерційне видання «Юг». Унаслідок цього його колишній додаток газета «Роден край» опинилася в скрутній економічній ситуації, проте скинула із себе пута комуністичної ідеології й звільнилася від самоцензури: уже в жовтні 1991 р. редакція виступила із рішучою заявою, в якій стверджувала, що комуністична партія насправді ніколи не захищала інтересів селян. Крім того, як стверджують автори «РК», держава й надалі намагається ввести цей прошарок суспільства в оману, використовуючи демагогічні штампи про обов'язок перед країною (№ 37. – С. 1)

Узагалі, матеріали газети «Роден край» 1990–1991 рр. побудовані за шаблоном, в якому є місце значній рентабельності сільгосп підприємств (прямим контактам з європейськими виробниками), планам зі створення підприємств переробної промисловості, високому рівню соціальної сфери (поверненню молоді до села, відродженню дитячих садочків, побудові спорткомплексів), успіхам місцевої художньої самодіяльності, дружбі представників багатьох національностей та окремим, незначним негараздам.

Натомість газетні публікації першої половини 90-х рр. (соціальної тематики) сповнені критики економічної діяльності української влади. У матеріалах простежується незауважене невдоволення політикою Києва із захисту національних меншин у соціальній сфері. Стаття Д. Шушулкова «Занехане село» (14 листопада 1991 р.), попри конкретну географічну прив'язку, – це узагальнена характеристика економічного розвитку села всієї області. Ще далі пішов Д. Боримечков, який у замітці «Хто подбає про нього?» (1993. – № 8) таврує владу, що покинула напризволяще пенсіонерів.

Автори видання з особливою любов'ю змальовують обставини життя сільської частини своєї читацької аудиторії, бо люди там «щедріші». У цьому плані показовими є роздуми спецкора видання Д. Боримечкова «Чому люблю село?» (1993. – № 2). З іншого боку, журналісти «РК» не приховують і негативних тенденцій, що проявляються в сільській місцевості (на думку багатьох авторів, осередку морального здоров'я нації): заздрість до фермерів (новоявлених «капіталістів») (1993. – №№ 8, 11) і водночас брак інтересу до самостійного господарювання на землі (1991. – № 5), крадіжки колгоспного майна (1994. – № 2. – С. 2), низький соціальний статус професії вчителя на селі (1994. – № 29), нехлюйське ставлення колгоспників до виконання своїх обов'язків (1995. – № 15. – С. 3). Крім того, викриваються такі особливості національного характеру, як покірність болгарської жінки, її замкнутість та інші пережитки патріархальних відносин у сім'ї (1990. – № 2).

Щоб повніше викрити негативні риси поведінкової моделі болгар, редакція «РК» ознайомила читачів з творчістю сучасного болгарського сатирика Ст. Стратієва (1994. – № 22). Утім, загалом на сторінках «РК» національне самобичування переплітається зі звеличенням чеснот громади: А. Гайдаржі захопливо пише про непоступливий болгарський характер, який дозволив жителям одного із сіл Комінтернівського району наполягти на призначенні головою колгоспу свого земляка (1994. – № 31). Крім того, позитивний автостереотип болгарської громади як переважно аграрного суспільства ґрунтується на численних згадках про ефективне городництво та рільництво в кліматичних умовах Сибіру та Середньої Азії (куди болгари потрапили внаслідок розкуркулення та депортації), причому в матеріалах дописувачів болгарських видань захоплення уміньми та навичками предків відсувало на другий план тоталітарну й антигуманну сутність сталінського режиму. Утім, про популярність виплеканого болгарськими виданнями цього елемента автостереотипу свідчить факт згадок про нього у наукових працях навіть філологічного спрямування [43, с. 48].

Уже в 1992 р. на перший план економічної тематики газети виходять проблеми фермерських господарств, їхня боротьба з «колгоспною олігархією». У передовій статті «Земля чекає господаря» (назва, яка вже не вперше використовувалася в заголовковому комплексі газети) Д. Шушулков, прагнучи розвіяти стереотипи щодо фермерства, обмежився коментарями чиновників Болградського району та голів сільрад (1992. – № 7) про перепони на шляху розвитку фермерського господарювання. Окресливши проблеми, автор не наважився назвати справжніх винуватців незадовільної ситуації з розвитком фермерства в регіоні.

Публікація «Монологу зажуреного фермера» П. Демірова, вміщеного на першій сторінці чергового номера видання (15.08.1992), свідчить про сталий інтерес газети до цієї проблеми. Колишній партійний чиновник (а нині фермер) розповідає про об'єктивні труднощі на шляху до ефективного господарювання і намагається зламати поширений у суспільстві і підтримуваний «лівими» виданнями стереотип про колективний, обцинний спосіб господарювання на землях колишньої Російської імперії.

На початку 1993 р. з'явилася серія публікацій спецкора «РК» Л. Паскалова про розвиток фермерського господарства в Запорізькій області. Статті автора характеризуються невідомим інтересом до проблем галузі та глибокою симпатією до героїв своїх матеріалів.

Хоч з позицій сьогодення ідея іншого спецкора видання В. Атанасова перетворити газету на засіб комунікації між фермерськими господарствами області видається утопічною (1994. – № 15), привертає увагу спроба розширити перелік завдань, що стоять перед виданням національної меншини. Не випадково саме В. Атанасов вийшов за межі традиційних для газети нарисів, у центрі яких постає фігура сильного керівника, що долає економічні виклики за допомогою слухняних підлеглих. Журналіст викрив пережитки радянської колгоспної системи в сусідній Молдові і закликав припинити культивувати в суспільній свідомості стереотип болгарина як інфантильного землероба (1995. – № 45).

Подальше зубожіння населення зменшило рівень читацького інтересу до боротьби двох ідеологій у розвитку сільського господарства. Відчувши цю динаміку, упродовж 1994 р. редакція «РК» майже відмовилася від публікування подібних матеріалів і навіть мусила перепрошувати за появу чергової статті (№ 40. – С. 2).

Редакційна політика газети щодо підтримки колективної форми господарювання (свідченням чого є численні матеріали, зокрема за підписом А. Гайдаржі, у яких голови колгоспів наполягають на невикористаних резервах цього виду господарювання та психологічній, ментальній неготовності людей до приватної власності на землю) ґрунтується передусім на розумінні залежності соціальної інфраструктури села, добробуту його жителів від успішності місцевих колективних сільгоспідприємств (колгоспів й агрофірм) та передчасності фермерського шляху розвитку сільського господарства в умовах недосконалої законодавчої бази та гострої економічної кризи.

Уже в статусі офіційного додатка до «Голосу України» газета опублікувала емоційний лист голови колгоспу П. Буюклі «Доки триватиме брехня?», в якому той нарікав на катастрофічну ситуацію на селі, пов'язану з низькими закупівельними цінами на сільськогосподарську продукцію (25.07.1992). Увагу привертає коментар видання, у якому редакція називає колгоспи дійною короною держави, а самих колгоспників – «мовчазними, терплячими, ошуканими наймитами». І хоча газета і раніше викривала вади ринкової економіки в українських реаліях (свідченням чого є численні фейлетони редактора «РК» А. Гайдаржі), уперше видання висловило свою позицію в такій різкій формі.

Не менш гостро А. Гайдаржі висміяв неефективну політику держави в аграрному секторі та зловживання чиновників на місцях у фейлетоні «А вам, українські селяни – велика шана! (зізнання американського «шпигуна»)» (1993. – № 31). Саме в матеріалах головного редактора газети ми бачимо згусток політичної сатири: у статті «Кравчук та Бай Ганьо були братами»

(1993. – № 49) він порівнює президента України з відомим літературним персонажем – уособленням невігластва, брутальності та зажерливості. Причому в переддень президентських виборів 1994 р. критика діяльності Л. Кравчука на сторінках газети зростає.

Популяризуючи притаманні болгарському селянину чесноти і прагнучи нагадати про споконвічні цінності в житті переселенців, редакція в такий спосіб намагалася відродити «вбитий державою інтерес» до одноосібного господарювання (1996. – № 28. – С. 3; 1996. – № 49. – С. 1). У популярних рубриках «Човешки съдби», «Родова памет» часто з'являлися нариси з життя розкуркулених у 20-х – 30-х рр. болгарських родин, автори яких усіляко наголошували на працьовитості й працелюбності як визначальних рисах етносу. Редакція часто підносить генетично закладене вміння болгарина «радіти землі» (2004. – № 29. – С. 4).

У 2000 р. більшість публікацій з розвитку економічних відносин на селі стосувалися реформування КСП і перетворення їх на виробничі кооперативи (на основі приватної власності на землю членів новоутвореного колективу).

У 2002 р. в газеті один за одним з'являються іміджеві матеріали, присвячені керівникам потужних одеських підприємств (видавництву «Чорномор'я», фірмі «Блаз», ВАТ «Одескабель») та їхнім керівникам – етнічним болгарам, що надавали спонсорську підтримку національному руху.

На посаді головного редактора «УБО» А. Гайдаржі, як і на початку 90-х рр. у газеті «Роден край», значну увагу приділяв матеріалам соціального характеру. Співпраця редакції «УБО» з відомим журналістом А. Станчевим (на той момент редактором газети «Черноморский маяк» (м. Іллічівськ)), одним з найбільш популярних авторів «РК» початку 90-х рр., дозволила виданню висвітлення соціально-економічного життя регіону розпочати з висококласних проблемних репортажів. Один за одним з'являються матеріали, присвячені колективним сільгосппідприємствам сіл Зоря (Саратського р-ну), Делень та Задунаївка (Арцизького р-ну), Кам'янка (Ізмаїльського р-ну), ролі молодих керівників у відродженні економічного

потенціалу області, значення сільгосп підприємств для забезпечення соціальних потреб селян. Попри нарікання на незадовільну підтримку держави (зокрема низькі закупівельні ціни на сільгосппродукцію), герої цих та інших матеріалів випромінюють стриманий оптимізм щодо перспектив аграрного сектору в Україні. Оскільки на початку ХХІ ст. структура сільгоспвиробництва в Україні кардинально не змінилася, основну увагу видання приділяє питанням розвитку колективних підприємств, а не фермерських господарств (у різних варіаціях популярним стають заголовки «Майбутнє – за потужними господарствами», «Україну нагодують великі сільгосп підприємства»). Поодинокі нариси з життя фермерів сповнені поваги та любові до героїв матеріалів (у рубриці «Люди справи»), що здолали бюрократичні перепони та психологічне несприйняття з боку односельців (2002. – № 5. – С. 7). Актуальне для початку 90-х рр. ідеологічне протистояння між апологетами двох моделей розвитку агропромислового комплексу країни на сторінках газети відійшло на другий план, поступившись місцем констатації об'єктивних труднощів, що виникають перед представниками кожної з форм господарювання.

На початку нового тисячоліття концепція ефективності колективного, общинного способу землеволодіння як споконвічної форми господарювання в Бессарабії набуває популярності в науковому дискурсі (творцями якого виступили й автори болгарських періодичних видань): І. Грек (один з adeptів болгарського національного відродження) у статті «Проблеми виживання сільських болгар України и Молдови в ХХІ веке» стверджує, що реформи в агропромисловому комплексі обох країн відбуваються за шаблоном католицьких і протестантських держав Західної Європи та США з їхнім приматом індивідуальної приватної власності, а філософія земельної реформи (кожен сам за себе) «суперечить православної вірі та історичному досвіду поколінь», що живуть на теренах Бессарабії [38, с. 188]. Трохи раніше подібну думку висловив й акад. К. Косев, автор передмови до популярної серед бессарабських болгар монографії Ст. Дойнова «Българите в

Україна и Молдова». Він стверджував, що саме общинний устрій, який болгари принесли із собою, у поєднанні з місцевою російською військово-цивільною адміністрацією, дозволив перетворити цей край на «квітучий сад» [51, с. 6].

Справжнім проривом в апологетизації селянських фермерських господарств став нарис Ю. Половинкіна «Поле Івана Марінова». Герой матеріалу (колись успішний голова колгоспу в Лощинівці, а нині не менш успішний фермер) став одним з переможців ініційованої АБУ акції «Людина року – 2003», що спонукало видання присвятити йому окрему публікацію (півторасторінковий нарис – один з найбільших матеріалів в історії виходу «УБО»). Публікація Ю. Половинкіна стала одою незламності людського духу, продемонструвала, як, здолавши заздрощі, людську невдячність, несправедливі докори та переслідування, І. Марінов завдяки болгарському характеру довів ефективність фермерського господарювання на українській землі (2004. – № 8. – С. 1–2).

У матеріалі «Що краще – бути одноосібником чи кооператором?» М. Попова на прикладі с. Городнього, в якому діяло три КСП та 216 фермерських господарств, спробувала порушити проблему розпаду патріархальних родин, представники яких працювали по різні боки барикад (2002. – № 26. – С. 1). Редакція, усвідомлюючи, що в межах короткої замітки розкрити цю тему не вдасться, пообіцяла в наступних публікаціях розповісти, як змінився психотип селян після появи нових форм власності на землю.

Прагнення редакції перетворити «УБО» на головну передплачувану газету болгарської родини спонукало журналістів порушувати велику кількість тем соціального характеру (зокрема і найактуальніших – особливостей проведення пенсійної реформи, запровадження інституту реєстрації), що ускладнює процес визначення серед них домінантних.

Недоліком редакції у висвітленні соціально-економічних проблем болгарських сіл вважаємо особливості локалізації газетних матеріалів, яка

багато в чому мала суб'єктивний характер і була пов'язана з місцем народження та проживання співробітників газети та дописувачів.

Крім А. Станчева, головний редактор «УБО» запросив до співпраці Д. Шушулкова, одного з найцікавіших авторів «РК». Подібна ініціатива А. Гайдаржі не лише допомогла сформувати колектив однодумців, а й сприяла появі в редакції журналістів з чималим досвідом роботи в болгарськомовному середовищі, які добре розуміли специфіку соціально-економічного розвитку регіону, потреби читачів видання. Восени 2001 р. співробітники «УБО» здійснили «навколосвітню подорож», відвідавши райони з компактним проживанням етнічних болгар, де, за словами А. Станчева, «провели роботу на передплату». Регулярний вихід «УБО» в першому кварталі 2002 р. (обсягом 8 сторінок) дав змогу редакції докладно розповісти про соціально-економічну ситуацію в більшості болгарських сіл Одещини (матеріали із Запорізької обл. через несформованість кореспондентської бази траплялися вкрай рідко).

Матеріали А. Станчева (зокрема з промовистим заголовком «Заря на рассвете подъёма») про заможне життя деяких болгарських сіл (2001. – № 1. – С. 3, 5) на якийсь час відсунули на другий план соціальні проблеми регіону, який наприкінці 90-х рр. вітчизняні економісти зараховували до депресійних. Безперечно, редакція не мала на меті приховати реальну ситуацію в соціально-економічній сфері. Тут більшою мірою йдеться про намір пов'язати зростання етнічної самосвідомості з поліпшенням добробуту жителів області, показати взаємозв'язок цих процесів (яскравим прикладом чого став ремонт лікарні, здійснений з ініціативи і коштом жителів села (2002. – № 8. – С. 6). У заголовковому комплексі газети спостерігаємо стриманий оптимізм: «Лучшие времена – не за горами», «Геплится огонёк надежды» (2002. – № 4). Не випадково чи не всі матеріали А. Станчева, А. Попова, В. Веприка цього періоду містять інформацію про вчасну виплату зарплат у приватному та державному секторі.

Оскільки дописувачі «УБО» співпрацювали з іншими виданнями та у своїй журналістській практиці орієнтувалися на стандарти районних газет, частина матеріалів була переобтяжена традиційною фактологічною інформацією (врожайність, надої тощо), яка для сільського жителя не становила новизни. Практика залучення активістів болгарського руху до роботи в газеті (відповідно до рішень АБУ) мала й інші недоліки: редакції було складно координувати діяльність численних авторів, унаслідок чого матеріали, з одного боку, страждали на однотипність, повторюваність, а з іншого – порушували проблеми не діставали логічного розвитку. Приміром, інформація в матеріалі В. Веприка про те, що селянин «психологічно, морально, технічно і технологічно не готовий обробляти свої наділи» (2002. – № 13. – С. 7), погано співвідноситься зі статтями А. Станчева, героями яких постають учасники фермерського руху, продовжувачі традицій болгарських хліборобів першої половини ХХ ст. (№ 14. – С. 7).

Читачі «УБО» й герої газетних матеріалів, етнічні болгари з походження, загалом позитивно ставилися до переходу землі у приватну власність: далося взнаки перебування Бессарабії у складі Румунії упродовж 1918–1940 рр. Тому публікація окремих положень з передвиборної програми А. Кіссе (2002. – № 8. – С. 2), в якій той виступав проти купівлі-продажу землі, суперечила поглядам значної частини читацької аудиторії видання. Щоб уникнути подібної ситуації в подальшому, газета визнала за потрібне не вдаватися в деталі соціально-економічного блоку програми, обмежившись декларуванням загальнолюдських цінностей. Уже в 2004 р. в інтерв'ю одному з болгарських видань, передрукованому «УБО», А. Кіссе великі надії покладав на скасування мораторію на продаж землі сільгосппризначення, що дозволить болгарам відчувати себе власниками землі (2004. – № 5. – С. 3).

Незважаючи на зусилля «УБО» з висвітлення соціально-економічної ситуації в регіоні, рішення Координаційної ради АБУ від 18.05.2002 містило інформацію про, що колективні члени Асоціації недостатньо уваги приділяють обговоренню й вивченню проблем економічного та соціального

характеру болгарських сіл, у яких господарська діяльність перебуває в стадії реформування, а безробіття досягло високого рівня (2002. – № 19. – С. 2).

Серед матеріалів соціального характеру особливу увагу етнічна преса приділяла функціонуванню болгарської громади Криму. У серпні 1993 р. (№ 32. – С. 1) редакція «РК» передрукувала інформацію з болгарських видань про нестерпні умови життя на півострові етнічних болгар, що повернулися після депортації 1944 р. Поява матеріалів була зумовлена прагненням окремих політичних сил Болгарії збільшити свій рейтинг, спекулюючи на цій темі (зокрема в одній із статей ішлося про дискримінаційну політику «націоналістичного» Меджлісу кримськотатарського народу щодо болгар та інших репатріантів). В оцінці кількості переселенців публікації містили численні фактологічні помилки, що пройшло повз увагу редакції «РК», представники якої також відвідали Крим. Прикметно, що до появи провокаційних статей у болгарській пресі одеське видання названих проблем не порушувало.

Надалі газета вдалася до публікування більш виважених матеріалів, авторами яких стали як власні кореспонденти, так і болгарські урядовці та експерти. Автори тверезо оцінювали складну економічну та соціальну ситуацію на півострові, не уникаючи і гострої проблеми національного нігілізму серед молодого покоління репатріантів.

Попри це, найбільшу увагу читачів привернув ексклюзивний матеріал болгарського журналіста П. Григорова, в якому він бездоказово звинуватив чинну українську владу в етноциді болгарських переселенців у Криму (1993. – № 34). Вважаємо, що, прагнучи ознайомити своїх читачів із ситуацією в Криму найбільш повно, редакція захопилася публікуванням сенсаційних та відверто провокаційних матеріалів. Таким чином, редакція видання, щойно діставши статус додатка до офіційного органу ВР «Голос України», продемонструвала певну некритичність у питаннях добору.

На сторінках «УБО» соціально-економічні проблеми болгарської громади в Криму (труднощі репатріантів з набуттям українського

громадянства, отриманням роботи та житла), на нашу думку, висвітлювалися недостатньо. Тому вважаємо не вповні об'єктивною і надто оптимістичною інформацію про те, що в Криму чекають на повернення депортованих болгар (2004. – № 21. – С. 2). Приміром, матеріали журналістів газети «Извор» цього періоду мали більш реалістичний характер.

Порушення проблем соціально-економічного характеру в середині 90-х рр. багато в чому залежало від активності громадських активістів. Так, приміром, відомий діяч болгарського національного руху з Болграда М. Казанжі в одному з матеріалів, навівши детальну статистику, порушив проблему працевлаштування в районі (1996. – № 12), розповів про масові протести, пов'язані з невиплатою зарплат (1996. – № 43). До проблеми становища пенсіонерів в Україні звернувся дописувач з Криму В. Фуклев у роздумах «Мисли на глас» (1996. – № 20). У 1996 р. матеріалів соціальної тематики, що вийшли з-під пера штатних співробітників видання, ми фактично не спостерігаємо. У 1997 р. активним дописувачем газети стає В. Гержик (згодом кореспондент видання), матеріалам якої був притаманний виразний соціальний компонент. Найчастіше матеріали авторки були представлені в рубриці «Село та ми». Ще одна співробітниця редакції А. Жечева зазвичай готувала тематичну сторінку «Один день з життя села...» Цікавою нам видається серія матеріалів позаштатного кореспондента газети Ст. Ганенкова з циклу «Жінки Болградщини» (виходила упродовж 2004 р.).

Однією з найцікавіших дискусій на сторінках «УБО» слід вважати обговорення результатів Всеукраїнського перепису населення 2001 р. Оскільки наукова громадськість болгарської меншини небезпідставно вважала результати перепису 1989 р. такими, що не відбивали реальної ситуації, у листопаді 2001 р. редакція «УБО» закликала читачів з гордістю задекларувати своє болгарське походження, а також роз'яснила специфіку заповнення граfi 7 (етнічне походження) та граfi 8 (мовні ознаки). Газета запевнила читачів, що за результатами перепису буде розроблено державні програми в соціально-економічній, культурній та освітній сфері (2001. – № 2.

– С. 7). Після поразки Кіссе на виборах газета посилила критику державної політики в багатьох сферах, зокрема й через «приховування» результатів перепису (2003. – № 1. – С. 2).

Уже в наступному номері «УБО» повернулася до цієї теми, у рубриці «Тривожна статистика» опублікувавши попередні результати. Зменшення болгарського етносу в Україні не лише в абсолютних цифрах, а й у відносних, зокрема падіння частки болгар в Одеській області з 6,3 до 6,1% (на тлі суттєвого зростання частки українців), спричинило уїдливі коментар А. Гайдаржі. Головний редактор «УБО» зазначив, що подібні цифри можуть свідчити про свідому політику держави, спрямовану на штучне зменшення частки національних меншин (№ 2. – С. 3). Показово, що тогочасні болгарські ЗМІ ігнорували справжні причини несприятливої демографічної ситуації в бессарабських селах, серед яких І. Грек називає брак належного медичного обслуговування, культурного дозвілля, моральну деградацію та суцільне пияцтво [38, с. 192].

Занепокоєння результатами перепису також висловив член Координаційної ради АБУ Ст. Намлієв. У статті «А де ж болгары?» неочікувані статистичні відомості він пояснив впливом сформульованих «українською літературною мовою» питань і доволі несподівано заявив, що «наші націонал-соціалісти» можуть використати результати перепису на шкоду народу України – «поліетнічній спільноті громадян» (2003. – № 3. – С. 3). Категоричність суджень авторів «УБО» підживлювалася твердженнями деяких представників болгарської меншини про те, що внаслідок здійснюваних у країні реформ частка сільського населення (духовної основи етносу) зменшиться до 5–10 % [38, с. 184].

Свою позицію видання намагалося відстоювати на найвищому рівні, інформуючи про це читачів: під час наради у Держкомітеті з питань національностей та міграції А. Гайдаржі назвав результати перепису тривожними і сумнівними (2003. – № 6. – С. 3). Після визнання очільниками АБУ прорахунків у роботі асоціації з населенням напередодні проведення

перепису редакція «УБО» пом'якшила свою позицію: визнавши об'єктивні труднощі, які зумовлюють урбанізацію Одещини і пов'язану з цим асиміляцію населення, А. Гайдаржі в матеріалі закликав ухвалити спеціальну програму розвитку регіону і збереження нацменшин, оскільки вони «можуть існувати саме в сільському середовищі» (2003. – № 10. – С. 3).

Дотичним до окреслених вище проблем став матеріал, присвячений адміністративно-територіальній реформі, яка передбачала об'єднання Болградського і Ренійського районів з центром у Рені. При цьому автор статті Г. Іванова, директор ООЦБК, на загрозу ліквідації єдиної в Україні адміністративної одиниці, де етнічні болгари становили більшість (а отже, мали кращі стартові можливості для самоорганізації), відреагувала м'яко, відзначивши лише серйозну тривогу «серед громадськості» («УБО». – 2005. – № 11. – С. 1).

Без сумніву, найголовнішою проблемою болгарської меншини в Україні стало вивчення рідної мови в системі загальноосвітніх шкіл та використання болгарської мови в навчальному процесі. Полемічною статтею «Де місце твоє, о мово болгарська?» увагу читачів «РК» до нерозв'язаних проблем національної освіти привернув М. Казанжі (1996. – № 3). Головною причиною відсутності в Україні шкіл з болгарською мовою викладання він називає брак інтелігенції, спроможної грамотно й аргументовано пропагувати ідею національної освіти серед інфантильного, за словами автора, населення. У статті «Проблеми Болградської гімназії» Казанжі актуалізував свою позицію (№ 16), навівши об'єктивні й суб'єктивні (пасивність керівництва гімназії, райвно, а також громадських організацій) причини, що стоять на заваді вивченню бессарабськими болгарами рідної мови.

Скорочення годин на вивчення болгарської мови в 1997/1998 навчальному році спонукало Д. Костову відреагувати на чергове порушення прав громади статтею «Чи має болгарська майбутнє?» (1997. – № 41). Проте активісти національного руху змістили акценти, частково переклавши

провину на сам болгарський етнос. К. Стойкова (РБ) назвала стійке небажання місцевого населення вивчати літературний варіант мови психологічним нонсенсом (1998. – № 3). Натомість Д. Бочковар вважає, що до ганебної ситуації призвів низький інтелектуальний рівень болгарської громади і, відповідно, брак національної свідомості (1998. – № 6).

Хочемо наголосити, що Д. Костова, дотримуючись принципу плюралізму думок, навіть у розпал жорсткого протистояння болгарської громади (її передової частини) з адептами застарілих догм інтернаціонального виховання надавала газетні площі для оприлюднення відверто небезпечних підходів в оцінці поточної ситуації. Так, приміром, була озвучена думка одного з представників метрополії, який закликав не драматизувати ситуацію в Україні, з огляду на невідворотність асиміляції міського населення (1998. – № 26. – С. 5).

Наприкінці 90-х рр. у рамках обговорення законопроекту «Про розвиток і застосування мов в Україні» на сторінках газети значно поживалася дискусія щодо переходу шкіл на болгарську мову навчання. Журналістка з Ізмаїла Н. Димитрова, літературний редактор сторінки «Родна реч» у місцевій районній газеті, провівши аналіз навчальних планів для шкіл з національним складом учнів, дійшла висновку про доцільність і доречність запровадження в освітньому процесі рідної мови. Риторичним питанням «Допоки мовчатимемо?» вона запросила до участі в дискусії представників Асоціації та педагогів (1999. – № 14).

Серед величезного масиву матеріалів цієї тематики увагу привертає звернення керівників національних товариств Болграда та Ізмаїла, у якому ті закликали якнайшвидше відмовитися від використання російської мови в освітньому процесі Південної Одещини на користь рідної мови або державної (1999. – № 26. – С. 3). Ще більш категорично свою позицію висловив голова Товариства імені Хана Аспаруха В. Терзі, який в ухваленні закону побачив історичний шанс для болгар України створити осередки національної освіти. Автор закликав, всупереч протидії місцевої влади,

домагатися запровадження в навчальний процес виключно болгарської мови (1999. – № 27). Принципову позицію Вероніки Терзі, яка наполягала на тому, що болгарська громада не готова до переходу на шкільне навчання рідною мовою, оскільки відчуваються брак підготовлених кадрів та навчальної літератури (1999. – № 43. – С. 4), згодом буде рішуче засуджено на сторінках «РК».

З новою силою дискусія спалахнула після публікації статті Василя Терзі «Българска ли е Болградската гимназия» (1999. – № 48). На думку автора, ситуація в гімназії, яка в міждержавних угодах згадується як навчальний заклад з болгарською мовою викладання, дискредитує саму ідею національної освіти. На матеріалі цієї статті можемо спостерегти загострення конфлікту громадянської та етнічної ідентичності представників болгарської меншини. Терзі закликав одноплемінників, що почали, за словами автора, зятято демонструвати український патріотизм, згадати про своє походження.

Серед розмаїття матеріалів привертає увагу сповнена алюзій серія нарисів Н. Караіванова з історії заснування Болградської гімназії напр. 50-х рр. ХІХ ст. Матеріали автора багато в чому ґрунтуються на публіцистиці Г.С. Раковського, Хр. Ботева, Л. Каравелова, які писали про кричущі випадки непрофесіоналізму та моральної деградації окремих вчителів гімназії. Абсолютно очевидні паралелі із сучасністю, яких не приховував і сам автор, ще більш прозорими зробили журналісти «РК», супроводивши один з матеріалів редакційним коментарем про приїзд до Болграда з інспекцією спеціальної комісії обласного управління освіти (2000. – № 7. – С. 3). Необхідно також додати, що робота редакції у цей не простий для неї час вирізнялася динамізмом й оперативністю: уже в наступному номері (рубрика «Резонанс») нарис Н. Караіванова прокоментував Д. Бочковар у статті з промовистою назвою «Історія повторюється. Пильнуйте!».

Під час освітньої дискусії газета не лише друкувала матеріали активістів болгарського національного руху, а й скеровувала її в потрібному напрямку, була рушійною силою протестного руху. Реакцією Д. Костової на слова

Г. Коева про дилетантський характер обговорення ситуації в освітній сфері (2000. – № 14) стала низка власноруч написаних матеріалів (а також за підписом заступника головного редактора С. Драгневої). Газета значно частіше почала звертатися по коментар до компетентних осіб, що працювали у сфері освіти. Розмову з методистом Р. Пенковою (РБ), що привнесла на сторінки видання науковий стиль викладу, розповівши про моделі поведінки директорів шкіл у районах компактного проживання представників етнічних меншин, редакція супроводила типовим навчальним планом для загальноосвітніх шкіл (2000. – № 15). Газета і надалі друкуватиме навчальні плани, перевівши дискусію в площину обговорення його інваріантної та варіативної частин.

Слова начальника Одеського обласного управління освіти Д. Демченка про штучний характер дискусії, передчасність відкриття шкіл з болгарською мовою викладання та спекуляції «РК» навколо цих питань видання супроводило редакційним коментарем, у якому запевнило читачів, що розглядає захист інтересів болгарської меншини як діяльність, спрямовану на зміцнення «державних пріоритетів в розвитку національної політики країни» (2000. – № 25).

Після підписання у липні 2000 р. міждержавного протоколу, який зберігав за Болградською гімназією статус навчального закладу з переважно болгарською мовою викладання, полеміка на сторінках газети вщухла. Проте з огляду на тривалість, масштаб та резонанс вона стала безпрецедентною подією в історії болгарського національного руху.

У 2000 р. редакція «РК», крім опублікування викривальних матеріалів, активно займалася просвітницькою діяльністю. У межах тематичних сторінок, присвячених соціально-економічному розвитку сіл регіону, співробітники видання підготували низку інтерв'ю з керівниками місцевих господарств, головами сільрад, директорами шкіл. Журналісти газети відходили від звичних стандартів жанру інтерв'ю, перетворюючи його на палку полеміку з інтерв'юйованими у спробі обґрунтувати потребу створення

національних шкіл. Особливо виразно це проявилось в матеріалах за підписом А. Жечевої (№№ 29, 32). Знаковим можна назвати спіч власкора «РК» В. Гержик, обуреної позицією директриси школи в Острівному (№ 35). За недостатню увагу до проблеми вивчення болгарської мови в Запорізькій області нищівної критики зазнав віце-президент Асоціації і голова Запорізького обласного культурно-просвітнього товариства В. Мітков (2000. – № 51).

Дедалі частіше журналісти нагадували передплатникам видання, що вивчення рідної мови – це надана національній меншині привілейована можливість, до якої слід поставитися відповідально.

Наслідком послідовної і безкомпромісної боротьби газети за збереження рідної мови став відкритий лист низки активістів болгарської спільноти «Злое перо газети «Роден край». Автори звинуватили газету в надмірній активності шляхом надсилання непідготовлених звернень, погроз та відкритих листів до президентів обох країн, унаслідок чого було досягнуто негативної реакції людей, які прийняли для себе рішення «держатися подальше... от изучения языка» (2001. – № 12). Костова одразу назвала ці претензії необґрунтованими, а трохи згодом у газеті було опубліковано інтерв'ю з директором школи в Червонознам'янці, яка визнала, що в селі вирішили відродити вивчення болгарської мови лише після візиту редакції (2001. – № 31).

Редакція не лише надавала моральну підтримку сільським педагогам у нелегкій справі з популяризації національної культури, а й подбала про методичне забезпечення їхньої професійної діяльності, створивши в січні 2002 р. методичну сторінку для вчителів болгарської мови, літератури та історії «Аз – Буки – Веди», яка почала виходити двічі на місяць.

У 2000-х роках Н. Караіванов, Н. Тодоров покинули Україну, зменшили свою активність лідери національних товариств в Ізмаїлі та Болграді. Редакція відмовилася від мобілізації болгарської спільноти шляхом агресивної подачі матеріалу, проте регулярно реагувала на факти скорочення

годин з вивчення болгарської мови, проводила опитування з цього приводу освітянських чиновників, громадських діячів. Таким чином, газета залишалася в авангарді суспільних процесів, проте викладала свою позицію більш стримано.

3.4. Матеріали культурологічного спрямування та літературно-художній компонент болгарськомовних ЗМІ

Навіть в останні дні існування Радянського Союзу інформаційне наповнення газети «Роден край» (і зокрема його культурологічний складник) було покликане відвернути руйнацію комуністичної системи. У матеріалах І. Кондова на тлі заможного життя етнічних болгарських сіл чітко простежується тенденція до засудження ідей сепаратизму, який у тодішніх історичних обставинах проявлявся в несміливих вимогах автономії. При цьому журналіст відійшов від скомпрометованих добою партійних догм, вдаючись до нових алегоричних образів і навіть притч (1991. – № 7. – С. 3). У газеті було здійснено спробу обмежити небезпечні вектори національного відродження меншин «культурним змаганням» на сцені сільських та районних будинків культури (1991. – № 10. – С. 1). З іншого боку, має право на існування й думка Я. Конєвої про те, що поглиблення формування етнічної національної самосвідомості (яке ми спостерігаємо в цей час на сторінках «РК») стало реакцією «на панування люмпенізованої, все ще радянської маскультури» [80, с. 121].

Належне місце на сторінках газет займають надзвичайно інформативні матеріали про діяльність сільських будинків культури, їхніх керівників, виступи та гастролі самобутніх фольклорних колективів, очолюваних справжніми подвижниками та ентузіастами відродження болгарської культури. Зазвичай авторами подібних матеріалів виступають не професійні журналісти, а безпосередні учасники процесу національного відродження, які, з огляду на брак необхідних навичок, зловживають деталізацією викладу.

Газета регулярно розповідає про проведення конкурсів народної самодіяльності, зокрема обласного фестивалю дитячої та юнацької творчості «Сузір'я», всеукраїнського дитячого фестивалю «Всі ми діти твої, Україно!», фестивалю болгарської народної культури «Буджакско надсвирване». Висвітлюючи проведення цих та інших заходів, журналісти видання часто цитували обласних чиновників, які декларували створення «неповторної атмосфери міжетнічного миру та злагоди».

Увага газети до подібних конкурсів очевидна: крім популяризації болгарської культури (діяльність фольклорних колективів була чи не єдиною формою масового виявлення національної свідомості, санкціонованою партійною верхівкою СРСР), масові заходи за участі діячів болгарського відродження можна було використати з метою популяризації самого видання.

Проте висвітлення цих заходів рясніє численними штампами та кліше, шаблонним є використання в заголовках метафори зі стертою образністю «кузня народних талантів». Молодим співробітникам газети, що «поринали в атмосферу болгарського фольклору» (1999. – № 20. – С. 5), якийсь час бракувало рішучості й послідовності в обстоюванні власної громадянської позиції: репліки на кшталт «упродовж століть бессарабські болгари зберігають свій національний дух» (1998. – № 17. – С. 2) безконфліктно співіснують у спільному проблемно-тематичному середовищі газети з матеріалами, присвяченими актуальній проблемі національного нігілізму. Квінтесенцією невизначеності моральних установок можемо назвати статтю А. Жечевої «Десятирічний ювілей національного руху в Одесі», у якій авторка, констатує збереження «материнської мови, народних традицій, пісень та танців в кожній болгарській родині», спостерігає при цьому щораз сильніші асиміляційні процеси всередині «болгарської нації в Україні» (1999. – № 38).

Спробу ототожнити духовне відродження національних меншин з вибухом народної самодіяльності, обмежити його рамки виступами народних

колективів спостерігаємо в матеріалі Н. Проданової «Мова пісень і танців – це мова миру, дружби і злагоди» (1998. – № 45).

Пояснення сталої уваги видань болгарської меншини до проведення різноманітних фольклорних фестивалів (а надто на столичній сцені) можна знайти на сторінках самих газет: у такий спосіб відбувається «формування громадського визнання» етнічних культур в Україні (УБО. – 2003. – № 22. – С. 4).

З великою шаною автори періодичних видань пишуть про збирачів та популяризаторів фольклорної спадщини бессарабських та таврійських болгар. Популяризуючи твори усної народної творчості, автори «РК» утверджують думку, що жителі Бессарабії, на відміну від співвітчизників з метрополії, зберегли багатший зміст обрядових пісень, їхнє фольклорне звучання, діалектні мовні особливості (26.09.1992). Аналогічну думку обстоює й знаний науковець І. Стоянов (1993. – № 8), а також численні представники болгарських урядових делегацій. Незалежно від наукової достовірності подібних тверджень, публікація творів УНТ й високі оцінки її унікальності сприяли відродженню національної ідентичності бессарабських болгар.

Народні традиції й звичаї, які завдяки герметичному розвитку традиційного суспільства бессарабських болгар збереглися в незміненому вигляді, широко представлені на сторінках етнічної преси. Завдяки публікаціям сільських дописувачів, що представляли різні регіони України, газеті вдалося уникнути одноманітності у розповідях про свята календарно-обрядового циклу. Матеріали цієї тематики зазвичай публікувалися в рубриці «Празници и вярвания на българи».

Рубрика «Народні звичаї» («Народні традиції») з перших днів виходу видання стає традиційною для «УБО». Циклічний характер народних та релігійних свят спонукав редакцію до урізноманітнення викладу, щоб зберегти сталий інтерес читачів до цієї тематики. Серед низки народних свят варто виділити свято на честь покровителя виноградарства Трифона Зарезана

(14 лютого), оскільки автори матеріалів не обмежувалися переказуванням етнографічних особливостей, а порушували нагальні проблеми цієї важливої в житті бессарабських селян галузі і фактично розпочинали серію матеріалів про підготовку до циклу весняно-польових робіт.

Висвітлення газетою особливостей обрядовості популярних серед дітей свят – Коледа (Різдво), Сурва (Василя), Баба Марта (символ приходу весни) – дозволило редакції якоюсь мірою компенсувати зникнення дитячої сторінки та привернути увагу своїх найменших читачів.

Крім характерного для всіх болгарських періодичних видань в Україні всебічного висвітлення заходів, приурочених до Дня визволення Болгарії від османського гніту та Дня слов'янської писемності, вересневі номери газет зазвичай містять замітки, репортажі та інтерв'ю з нагоди проведення всеукраїнських та місцевих болгарських соборів. На думку деяких дослідників, в наш час сільські собори реконструюються ентузіастами в ігровій формі (у вигляді інсценізації), проте вони залишилися єдиним публічним заходом, що за рахунок збереження обрядової канви слугує консолідації етносу, тоді як решта («Сурваки», «Бабинден») живуть лише в народній пам'яті [144, с. 24]. Тож, незважаючи на десакралізацію храмових свят, увага до них авторів болгарськомовних видань цілком виправдана. Адже проведення сільських соборів і подальше їх висвітлення у пресі чи не найбільше сприяє формуванню етнічних стереотипів (комплексу уявлень про зовнішній вигляд представників народу, особливості його способу життя, комунікативні та моральні якості – невід'ємної частини соціалізації особистості [191, с. 347].

У другій половині травня болгарськомовні видання України традиційно висвітлюють заходи з нагоди святкування Дня слов'янської писемності. Особлива увагу при цьому приділяється постатям братів Кирила та Мефодія, в ідеях яких автори з метрополії помітили заклик до побудови єдиної Європи (РК. – 1991. – № 21). Така актуалізація та осучаснення поглядів просвітників IX ст. спостерігається в газеті упродовж 90-х рр. – періоду, коли Болгарія

активно просувалася до членства в Євросоюзі. Очевидно, слід погодитися з думкою Л. Нагорної про те, що етнічна спільнота гуртується, як правило, не так навколо реальних інтересів, як навколо міфів, символів та ностальгійних спогадів про минуле [120, с. 47].

Розмірене й суворе регламентоване «календарно-обрядовим циклом» знаменних подій культурне життя болгарської громади спонукало найбільш пасіонарних її діячів повставати проти трафаретності й узвичаєності культурно-мистецьких акцій. Журналіст «РК» В. Атанасов у замітці «Никакви панахиди!» закликав не захоплюватися зовнішньою обрядовістю на шкоду практичній діяльності (1996. – № 7).

Інтерес болгарської громади до національної культури підживлювали заяви офіційних осіб Болгарії. Так, віце-президент Т. Кавалджиєв неодноразово наполягав, що саме в бессарабських селах, на відміну від метрополії, можна почути автентичну болгарську музику та пісні (1997. – № 25. – С. 6). Цю думку активно тиражуватимуть співробітники редакції (1997. – № 40. – С. 2), тішачи національне самолюбство місцевих болгар і водночас відволікаючи їхню увагу від нерозв'язаних українською владою проблем соціально-економічного та культурно-освітнього характеру.

Одним з перших це спостеріг Д. Бочковар, закликавши громаду відмовитися від традиційного окомиллювання «фольклорними ансамблями та танцями» (1998. – № 6). Ще більш відверто автор виклав свою позицію в статті «Прикмети асиміляції». На думку Д. Бочковара, прорахунки в економічній політиці українська влада прикриває «фольклорною колотнечею» (1998. – № 52). В. Кир'язов, один із засновників газети, у статті з нагоди десятиріччя її виходу «Несколько прихлопов, несколько притопов и одна гайда» – с това днес се прави опит да се замени понятието «българско» наважився порушити святковий настрій і привернути увагу інтелігенції до викривленого розуміння національного відродження й засилля парадних матеріалів на сторінках видання (1999. – № 49).

Сучасні українські дослідники доводять, що порівняно з місцевими німцями, греками, євреями чи гагаузами болгарська ідентичність упродовж 40-х – 60-х рр. ХХ ст. зберігала для її носіїв більшу привабливість, а в наш час процес актуалізації етнічності підігріває й інтерес з боку Болгарії, яка вбачає у «своїй» діаспорі значний трудовий та демографічний ресурс [86, с. 374].

Розмаїття матеріалів культурологічного характеру на сторінках болгарськомовних видань багато в чому залежало від подвижницької діяльності окремих представників діаспори. Незважаючи на те що депортація 1944 р. знищила «цілий шар матеріальної та духовної культури» болгар півострова [27, с. 242], редактор газети кримських болгар «Извор» Л. Радева регулярно публікувала в одеських виданнях статті про культурні досягнення своїх земляків, а завдяки ентузіазму заступника голови Одеського товариства Г. Коева на сторінках «УБО» популярними стають матеріали про участь бессарабських художників болгарського походження у виставках, причому особлива увага автора прикута до подібних заходів у столиці України. Могутній струмінь малярського таланту І. Шишмана став предметом особливих гордощів болгарської меншини, а його активна громадська діяльність та перемога в конкурсі «Людина року – 2004» створили додатковий інформаційний привід для звернення авторів газети до цієї постаті (УБО. – 2005. – № 7. – С. 2). Журналісти «РК» зверталися до висвітлення творчості й інших відомих ізмаїльських художників – О. Кари, І. Шишмана, І. Пастиря, П. Чакира (матеріали З. Денової, Н. Проданової, Л. Бурукової). Культурне та наукове життя Півдня Одещини добре представлене на сторінках «РК» завдяки дописам співробітниці Центру національних культур (Рені) К. Чебан та матеріалам представників Центру болгарської культури (Болград) О. Грінажук, Г. Іванової, І. Пушкова.

Брак деяких власних культурних інституцій змушував болгарську громаду виявляти інтерес до життя співвітчизників у Молдові. Приміром, в одному з номерів «УБО» функціонуванню болгарського професійного театру

з Тараклії «Смешен Петък» був присвячений розлогий матеріал обсягом дві сторінки (2002. – № 12). Назва статті («Наш театр з Молдови») свідчить про тяглість традиції ототожнення болгарських меншин України та Молдови як єдиного мовно-культурного субстрату.

Оскільки етнокультурна палітра Бессарабії стимулює побудову традиції етнічної толерантності, відкритості до культури інших етносів [119, с. 124], значний інтерес болгарських видань спостерігаємо й до життя гагаузів, з якими болгари пліч-опліч проживають на землях Бессарабії близько 200 років і яких деякі дослідники вважають субетносом болгарського народу. Особливо яскраво він проявився на початку 2002 р. – під час висвітлення в «УБО» передвиборної кампанії А. Кіссе (матеріал В. Бошкова). А в історико-етнографічному нарисі М. Шабашової можемо спостерегти щире захоплення стійкістю гагаузів у збереженні етнічної культури в умовах екзогамних шлюбів (2002. – № 12. – С. 6). Загалом, гетеростереотип гагаузів на сторінках болгарських видань залишався стабільно позитивним упродовж усього періоду виходу газет. Ми пов'язуємо це з політичною активністю гагаузів, наслідком чого стало отримання автономії від молдавського уряду, що, своєю чергою, сприяло вибуху етнічної свідомості, появі національних навчальних закладів (зокрема вищих), театру, періодики – тобто тих елементів духовного життя народу, на які з об'єктивних причин виявилася неспроможною болгарська громада України.

У багатьох матеріалах національних видань можемо спостерегти конструювання національною елітою етнічної ідентичності. В умовах характерного для сучасного світу дефіциту культурних відмінностей болгарська інтелігенція, прагнучи мобілізувати етнічну групу шляхом збільшення числа групових рис та символів [183, с. 13], докладала значних зусиль на підтримку процесу культурної дивергенції. Особливе місце при цьому займала популяризація досягнень громади у сфері літератури.

Зважаючи на вкрай низький рівень обізнаності місцевого населення з творчістю класиків болгарської літератури, І. Кондов почав активно

використовувати сторінки «РК» для популяризації болгарських авторів. Розуміння того, що бессарабські болгари виступають окремим субетносом зі своєю, дещо відмінною від материнського етносу системою цінностей, поглядів, уявлень, підштовхнуло редакцію до популяризації творчості місцевих письменників. Так на сторінках газети з'являється поезія П. Бурлака-Вилканова, В. Калоянова, М. Бичварова, проза І. Вилкова, багатоманітна творчість Г. Барбарова (афоризми, пародії, епіграми тощо). Усупереч усталеній у Болгарії думці про архаїчний характер мови бессарабських письменників, це не відповідає дійсності. Навпаки, усі згадані нами автори тяжіли до дотримання норм сучасної болгарської літературної мови [172, с. 204].

Популяризаторами творчості земляків виступили численні позаштатні кореспонденти газети, не байдужі до краси рідного слова. Так завдяки зусиллям вчителя М. Дерменжі читачі «РК» ознайомилися з творчістю Тодора Стоянова (1990. – № 13). Щоправда, частіше авторами подібних матеріалів виступали професійні письменники, завдяки чому на сторінках «РК» з'являлися рецензії та літературознавчі нариси високого рівня. Приміром, упродовж 1991 р. творчості М. Бичварова (№ 18), В. Калоянова (№ 26), П. Люленова (№ 41) присвятив окремі розвідки Г. Барбаров.

У невеличкому нарисі (1991. – № 32), присвяченому постаті П. Бурлака-Вилканова (перша збірка якого «Моя южна равнина» справила колосальний вплив на всіх бессарабських поетів, повернувши їх до рідної мови), Г. Барбаров не лише оцінює художню вартість поезій свого вчителя, а й порушує актуальну на той час проблему взаємозв'язку письменників зі своїми читачами. Автор визнає, що через тривалу денационалізацію болгарського етносу поезія навіть таких зрілих і визнаних майстрів, як П. Бурлак-Вилканов, усе ще шукає свого читача.

Не викликає сумнівів вага опублікованої на сторінках «РК» творчості бессарабських письменників у конструюванні (активізації) болгарської національної ідентичності. Адже поезія окремих місцевих авторів пронизана

запозиченими з національної міфології Болгарії масштабними символами, а серед ключових фігур використовується уся «номенклатура національних героїв», а не лише популярних у Бессарабії [121, с. 338].

З іншого боку, оспіваною батьківщиною в творчості більшості бессарабських поетів виступає Буджак (південна частина Бессарабії), а в разі порушення автором теми «двох батьківщин» ітиметься про рідний край та Болгарію (лише поезія Ніко Стоянова сповнена любові до держави, що стала притулком для його народу (Молдови)). Таким чином, попри всю розмитість географічного маркера батьківщини у творах місцевих авторів [32, с. 538], образ України як рідної держави у творчому доробку українських болгар практично не простежується.

Про значну увагу, яку редактор «РК» А. Гайдаржі приділяв формуванню естетичних смаків своїх читачів, свідчить поява літературної сторінки (28.11.1992): чверть газетної площі номера була віддана різножанровій творчості Г. Барбарова – одного з небагатьох бессарабських письменників, що народився в молдавській частині регіону. Утім, у 90-х рр. цей факт ніяк не впливав на ступінь читацького інтересу до поетичного доробку автора.

Крім Г. Барбарова, в рамках літературної сторінки «РК» презентував творчість Т. Стоянова (12.12.1992), П. Бурлака-Вилканова (23.01.1993). Власне, анонсуючи твори останнього, редакція пообіцяла регулярно публікувати твори десятків співвітчизників з Молдови та України – як знаних та відомих письменників, так і початківців. На заваді цим амбіційним планам стала низка об'єктивних причин, серед яких передусім необхідно згадати брак молодих талантів, здатних на рівних конкурувати з творчістю справжніх корифеїв болгарської літератури.

Заслуговує на увагу реакція газети на висловлювання (популярне і серед чиновництва) голови Одеської організації СПУ Б. Сушинського про низький фаховий рівень сучасних болгарських авторів (26.09.1992). Не ставлячи під сумнів думку професійного письменника і взагалі ніяк її не коментуючи, редакція відводить цілу шпальту під публікацію високохудожніх прозових та

поетичних текстів громадян Молдови, народжених в українській частині Бессарабії. Цим очевидним демаршем («Моя рідна Бессарабія», назва літературної сторінки, стала своєрідним протестом проти нещодавно проведених кордонів) «РК» мав намір продемонструвати, що, незалежно від громадянства, тематика та ідейна спрямованість надрукованих творів є однаково близькою та актуальною для всієї болгарської громади регіону.

Упродовж значного періоду часу для болгарської громади України «РК» залишався чи не єдиним джерелом інформації у сфері національної культури. Не видається перебільшенням думка І. Пушкова про те, що навіть після виходу ґрунтовного дослідження М. Дихана «Писатели-българи в Украйна» (Одеса, 1998) про зміст книжки та її характер читачі переважно дізнавалися з публікацій у газеті [153, с. 4]. Власне, і сам І. Пушков, готуючи до виходу четвертий випуск збірника «Българска Бесарабия», присвячений літературній творчості місцевих письменників, використав близько 20 нарисів, першодруком яких стали публікації в періодичних виданнях регіону (газети «Роден край», «Родно слово», «Български глас»).

Поступово журналісти видання звертають увагу на творчість самобутніх бессарабських авторів – І. Мінковського, Д. Шушулкова. Одним з найбільш популярних авторів «РК» став Д. Караулан – майстер гостросоціальних фейлетонів та, як сам зізнавався, «безневинних» гуморесок.

Незважаючи на низький художній рівень та наявність значного шару діалектної лексики (що визнавали й самі автори), редакція вважала за можливе друкувати твори навіть поетів-аматорів (представників старшого покоління), популяризуючи в такий спосіб красу рідної мови та демонструючи незнищенне творче начало болгарського народу.

Після смерті І. Мавроді письменники Бессарабії рідко зверталися до прозових жанрів великої форми. Вакуум заповнив І. Ненов романом автобіографічного характеру «Мостът на раздялата» (1994), присвяченому сталінським репресіям у повоєнний період. Появу роману, значної події в житті болгарської громади, журналісти видання зустріли з великим

ентузіазмом: було передруковано передмову Б. Сушинського, опубліковано звіт з презентації видання, а також одразу в трьох номерах газети – уривки з книжки (№№ 36, 39, 41).

На хвилі інтересу до творчості митців, репресованих комуністичним режимом, у Болгарії повертають з небуття ім'я таврійського письменника й громадського діяча М. Хаджийського (1916 – 1944). У 1992 р. «РК» уперше ознайомлює українських читачів з творчістю відомого земляка, надрукувавши біографічний нарис Л. Георгієва та передсмертні вірші поета (24.10). З цього часу М. Хаджийський назавжди увійшов до пантеону славетних діячів болгарської культури в Україні, а обізнаність з його творчістю, на думку авторів видання, стала мірилом збереження болгарської ідентичності.

Очоливши газету «Україна: българско обозрение», А. Гайдаржі дотримувався свого бачення концепції розвитку болгарськомовного суспільно-політичного й культурно-просвітницького видання. Уже в сигнальному випуску «УБО» (як спеціального номера газети «Родолубие» від 24.08.2000 р.) редакція приділила належну увагу проблемі розвитку болгарської літератури в Україні: появі збірника літературознавчих нарисів М. Дихана «Писатели-българи в Украина» (Одеса, 2000) була присвячена рецензія А. Станчева, про здобутки та перспективи державного видавництва «Маяк», що спеціалізувалося на друковій літературі мовами нацменшин, розповів головний редактор Ю. Радянський.

В одному з перших номерів видання «УБО» виступила з ініціативою ознайомити своїх читачів з поетичною творчістю земляків (УБО. – 2001. – № 2. – С. 7), поштовхом до чого став вихід книжки Н. Стоянова «Учебник по родолубие» – антології болгарської літератури ХІХ–ХХ ст., в якій була представлена творчість 34 бессарабських поетів. Редакції не вдалося реалізувати свій масштабний проект: на початку 2002 р., під час передвиборної кампанії А. Кіссе, газета в боротьбі за голоси всіх жителів

регіону, незалежно від їхнього етнічного походження, притлумлювала свою болгарськість.

Від травня 2002 р., коли газета вдвічі скоротила обсяг та періодичність виходу, літературна сторінка видання поступилася місцем спорадичним публікаціям. Яскравим прикладом може слугувати замітка постійного дописувача болгарськомовних видань М. Дерменжі (у тексті – Дерменджі), завдяки ініціативі якого «УБО» вшанувала поета Т. Стоянова з нагоди ювілею (2002. – № 28. – С. 4). Матеріал про вшанування відомого сатирика Д. Караулана з'явився в газеті за підписом співробітниці сільської бібліотеки С. Граматик, для якої ця замітка виявилася дебютною (2003. – № 19. – С. 4).

Лише наприкінці 2003 р. в «УБО» з'являється рубрика «Творчість наших читачів»/«Творчість читачів», у якій двічі поспіль (13.12.2003 та 20.03.2004) була представлена поезія К. Чебан з Рені (авторки болгарськомовної сторінки в одній з місцевих газет). Тричі рубрика побачила світ упродовж 2005 р. (усього тоді вийшло 23 номери газети), що загалом свідчить про недостатній контакт газети з читачами та зменшення етнічної активності болгарської громади. На сторінках видання однаковою мірою була представлена російськомовна та болгарськомовна творчість читачів.

На відміну від газети «Роден край», з якою плідно тривалий час співпрацювали знані літературознавці, популярні письменники, нове видання болгарської меншини не могло похвалитися високою професійною підготовкою авторів, що відповідали за цей тематичний напрямок. Приміром, А. Станчев, майстер матеріалів соціально-економічного спрямування, виявився неготовим до аналізу поетичної творчості одного з класиків сучасної болгарської літератури М. Бичварова: потенційно цікавий нарис з життя і творчості поета, який, діставши болгарське громадянство, у новій батьківщині усвідомив свою незатребуваність і перетворився на вигнанця, запам'ятався хаотичним викладом матеріалу (2002. – № 2. – С. 7).

Іншим авторам видання (М. Поповій-Карабаджак, Л. Георгієвій), попри щирий інтерес до творчості героїв матеріалів, бракувало розуміння

методології літературознавчого аналізу. Очевидно, саме через це в матеріалі, присвяченому творчості відомої бессарабської поетеси, редакція «УБО», попри промовисту назву («Поетичний світ Тані Тодорової»), обмежилася короткою біографічною довідкою та публікацією двох поезій (2004. – № 13. – С. 4). З огляду на це доречним видається рішення редакції залучити до співпраці лекторів з Болгарії, доцента ОНУ імені І. Мечникова Е. Налбантову та доцента Південноукраїнського педагогічного університету імені К. Ушинського М. Парзулову, матеріали яких вирізнялися логічною стрункністю та суворістю наукового аналізу.

З нагоди чергової річниці від дня народження І. Вазова редакція опублікувала літературознавчий нарис Б. Шайкевича (2004. – № 14. – С. 3), який за 13 років до того (25.07.1991) з'явився на сторінках «РК». Незважаючи на те що матеріал, викладений у статті, упродовж 90-х рр. увійшов до шкільних програм і через це дещо втратив ефект новизни, привертає увагу прагнення редакції «УБО» поліпшити якість контенту видання.

3.5. Матеріали для дітей та молоді в інформаційному наповненні етнічної преси

Діяльність культурно-просвітніх організацій створювала широкі можливості з формування болгарської ідентичності, проте в сільській місцевості суттєва роль в ознайомленні дітей з болгарською культурою, прищепленні традиційних норм і цінностей належала родинному колу, і передусім представникам старшого покоління [145, с. 9], якому газета «Роден край» надавала посильну методичну допомогу.

З метою соціалізації молодого покоління бессарабських болгар редакція «РК» уже у восьмому номері газети започатковує традицію публікувати казки для своїх найменших читачів. Несподіваним є рішення розмістити матеріал на другій сторінці видання. Проте вже в наступному номері «дитяча

сторінка» опиниться на звичній для себе четвертій сторінці під традиційною рубрикою «Прочитайте своїм дітям».

Уміщені на сторінках видання народні казки були представлені в обробці класиків болгарської літератури. Інколи тексти супроводжувалися короткою інформацією про авторів.

Логічним видається рішення редакції ознайомити читачів з дитячою творчістю сучасних бессарабських та таврійських письменників: Г. Барбарова (цикл «Забавната Дорина»), Ніко Стоянова, В. Калоянова (зб. «Звѣнлив капчук»). Газета широко анонсувала появу укладеної відомими мовознавцями Іваном та Ельзою Стояновими збірки казок «Късметливата Неда» (1994. – № 26).

Привертає увагу кольорова абетка, яку з нагоди Дня слов'янської писемності редакція розмістила на розвороті газети (1993. – № 20). Цікавим став задум з публікування адаптованих для найменших читачів біблійних історій (1993. – № 36). І хоч вихід цих текстів регулярним не став, в рубриці «Дітям» тексти релігійного характеру (зокрема вечірні молитви) з'являлися в газеті і надалі.

Газета регулярно публікує інформацію про проведення літературних конкурсів для дітей, ініційованих різними болгарськими державними інституціями (ідеться про започаткований Болгарським національним радіо літературний конкурс «Искри»), вміщує твори переможців.

Ініціатива редакції з популяризації літературної творчості читачів (рубрика «Перші кроки» з'явилася ще в дев'ятому номері видання) наштовхнулася на об'єктивні перепони: низький художній рівень, порушення граматичних норм, зловживання росіянізмами тяжкими путами внутрішньої самоцензури віднаджували поетів-аматорів від публікацій в «РК». Проте газета охоче відгукнулася на прохання читачів (29.08.1992. – С. 2) про створення спеціальної рубрики. Вона дістала назву «Дитяча творчість» (1993. – № 16) і «Творчість наших читачів» (1994. – № 46).

У січні 1997 р. в газеті з'являється ще одна популярна рубрика – «Християнська етика», у рамках якої редакція починає публікувати уривки з Біблії для дітей, а з січня 2002 р. двічі на місяць починає виходити сторінка «Детски свят». В одному з випусків редакція відійшла від звичного наповнення сторінки і присвятила її «патріотичному святу» – річниці Квітневого повстання 1876 р. (2004. – № 14).

Щоб зацікавити молодіжну аудиторію, редакція анонсувала серію матеріалів, присвячених питанням фізіології людини, особливостям чоловічої та жіночої психіки, проблемам дитячої та підліткової гігієни (1993. – № 12). Однак брак ілюстрацій, невизначеність цільової аудиторії (виклад був спрямований на учнів початкової школи) спонукав газету відмовитися від задуму.

Непослідовність та половинчастість політики редакції в інформаційному наповненні багатьох рубрик («Від 13 до 18», «Молодіжні проблеми» тощо), які були покликані зробити газету по-справжньому цікавою для однієї з найбільш активних категорій населення, демонструють прорахунки керівництва газети в питанні залучення нової читацької аудиторії. На початку 90-х років ніхто з авторів газети на молодіжній тематиці не спеціалізувався, а матеріали видань метрополії не завжди відповідали інтересам бессарабської молоді.

Із січня 1997 р. газета починає виходити на 8 сторінках, що дозволило редакції анонсувати появу більшої кількості матеріалів для дітей. І справді, уже в першому номері року 25% газетних площ було відведено для публікування творів переможців одного з оголошених газетою літературних конкурсів. У наступному номері з'являється авторська рубрика С. Драгнєвої «В помощ на учители и кандидат-студенти», у рамках якої читачі дізналися про життєвий та творчий шлях братів Кирила та Мефодія, П. Хілендарського, Хр. Ботева, І. Вазова та інших класиків болгарської літератури. Представники МОН Болгарії не лише позитивно оцінили рубрику С. Драгнєвої, а й попросили редакцію не обмежувати цим допомогу абітурієнтам і публікувати

уривки з програмних творів, оскільки деякі з них перетворилися на бібліографічну рідкість в Україні (1998. – № 28). Рубрика майже вичерпала себе в серпні 1998 р., проте була відроджена в жовтні цього ж року (№ 42), що дозволило авторці більш детально розповісти про особливості давньої болгарської літератури. У 1999–2000 рр. до роботи над рубрикою редакція залучила викладача Південноукраїнського університету імені К. Ушинського Ст. Цанова (РБ).

Для абітурієнтів, що мали на меті вступати до болгарських вишів, складаючи іспити на території України, видання регулярно публікувало правила прийому, інформацію про графік роботи приймальної комісії, навчальні програми, тестові завдання, списки вступників та їхні перші враження від навчання на прабатьківщині.

Масовий виїзд бессарабської молоді до Болгарії для здобуття вищої освіти спонукав газету звернути увагу на умови проживання студентів в умовах економічної кризи (серія матеріалів Г. Пенєвої на початку 1993 р.), труднощі з інтеграцією їх у болгарське суспільство.

Наприкінці 1994 р. болгарська громада України була схвильована фактом невиконання стипендій і, відповідно, масовим поверненням студентів з болгарських вишів. Газета «Роден край» не лише провела журналістське розслідування з цього приводу (публікації А. Гайдаржі та Д. Костової), а й спільно з АБУ звернулося до президентів обох країн з проханням сприяти врегулюванню ситуації (1994. – № 43).

Студентським проблемам газета почала приділяти дедалі більше уваги. У 1994 р. з нагоди Міжнародного дня студентів 50% площ одного з листопадових номерів було присвячено молодіжній тематиці. На тлі поодиноких матеріалів про романтику студентського життя низка публікацій В. Атанасова, присвячена проблемі соціальної незахищеності студентів одеських вишів, вирізняється актуальністю та новизною (1993. – №№ 45, 46, 49). Нова серія матеріалів навіть змусила автора вибачитися перед читачами за надміру критичний підхід до висвітлення дійсності (1994. – № 39).

У середині 90-х рр. газета дедалі активніше порушує замовчану раніше проблему масового відтоку бессарабської молоді на навчання до Болгарії, наслідком чого стало часткове розв'язання демографічної проблеми в метрополії і, відповідно, інтелектуальна деградація болгарського етносу в Україні. Прокоментувати ситуацію редакція попросила чиновників МОН РБ (1996. – № 28).

Студентка болгарського вишу А. Кострова в інтерв'ю «РК» розповіла не лише про складне матеріальне становище бессарабських студентів, а й про третирування їх у Болгарії як «покоління комуністичних принципів і соціалістичної моралі» (1996. – № 32). Попри те що редакція ніяк не коментувала цей випад, показовим є сам факт появи матеріалу на сторінках видання, яке завжди співпрацювало в тісному контакті з болгарськими освітянськими чиновниками під час роботи приймальної комісії.

Інтерв'ю А. Кострової з'явилося в номері за 10 серпня і вже не могло вплинути на перебіг вступної кампанії цього року. Проте у квітні 1997 р. в рубриці «Гість редакції» редакція опублікувала розмову з ще однією студенткою болгарського вишу Н. Крохмаль, яка поскаржилася, що в метрополії студентів з Бессарабії не вважають болгарами, і порадила батькам абітурієнтів «зняти рожеві окуляри», перед тим як відправляти дітей до Болгарії (№ 16).

У статті журналіста В. Атанасова уперше на сторінках «РК» фігурує слово «рекет» на позначення діяльності в Болгарії бессарабських студентів, що не призвичаїлися до місцевої культури і способу життя й обрали собі інший шлях (№ 24). Автор, матеріали якого завжди вирізнялися глибиною аналізу ситуації, не лише констатував наявність проблеми, а й зі слів С. Теллалової мотивував причини відчуження бессарабських болгар від своїх співвітчизників у метрополії. Ще раз видання повернулося до цієї проблеми в матеріалі Г. Пеневої «Абітурієнт – проблеми, студент – проблеми...» (1997. – № 26), у якому авторка теж надала слово болгарським освітянам. Згадки про

неналежну поведінку українських студентів у Болгарії, чого не приховували болгарські чиновники, спорадично виникали і в інших статтях.

Важко достеменно з'ясувати, як газетні публікації позначилися на перебігу вступної кампанії, проте саме 1997 р. було зафіксоване катастрофічне зменшення числа охочих вступити до болгарських вишів, причини якого, на думку редакції, полягають виключно в складній економічній ситуації, що склалася в обох країнах на той момент (№ 27. – С. 1).

У середині 90-х рр. збільшується питома вага матеріалів, автори яких порушують проблему працевлаштування в Україні випускників болгарських вишів (1995. – № 17. – С. 1, № 42. – С. 2, № 47. – С. 3). Самі журналісти, як і герої їхніх публікацій (а надто представники творчих професій), ситуацію в Україні вважають несприятливою для реалізації умінь і знань учорашніх студентів.

Якісна аналітика серед матеріалів молодіжної тематики траплялася не часто. Одним з небагатьох прикладів таких публікацій можемо назвати статтю І. Сімеонова «Професійна реалізація болгар Арцизького району, випускників вищих навчальних закладів Болгарії» (2000. – № 44). Незважаючи на незначний відсоток молоді, що повернулася в Україну реалізовувати свої професійні уміння, автор закликав владу РБ і надалі збільшувати кількість місць для навчання бессарабських болгар, що сприятиме «поступовому формуванню серед болгарської діаспори справжньої болгарської інтелігенції, що здобула вищу освіту болгарською літературною мовою».

Ситуація з неповерненням випускників набула таких загрозливих масштабів, що стала предметом обговорення під час засідання Координаційної ради Асоціації. Свою лепту в розв'язання проблеми внесла і редакція «РК», опублікувавши інтерв'ю з ректором одного з болгарських університетів, який назвав своїх студентів, українських болгар, носіями великої місії – служіння інтересам діаспори (2000. – № 45).

Оригінальним виявився підхід газети до питання залучення старшокласників до співпраці: редакція запевнила абітурієнтів, що без регулярної публікації матеріалів на сторінках «РК» вони не матимуть змоги подавати заяви до болгарських вишів на спеціальність «журналістика» (1993. – № 31). Наслідком цього кроку стала поява статей, у яких відповіді на сакраментальні для болгарської громади питання «Хто ми? Звідки ми?» почали давати учні старших класів (1994. – № 5). Із січня по червень 1994 р. газета опублікувала п'ять матеріалів одинадцятикласниці А. Стоянової.

Залучення до роботи молодих авторів, їхній радикалізм в оцінюванні дійсності стали причиною міжнародного скандалу. Редакція «РК» опублікувала статтю студентки Софійського університету А. Кострової «Наскільки ми різні?..» (1994. – № 42). Дослідження національного психотипу болгар з історичної батьківщини та болгар бессарабських не спиралося на серйозну наукову методологію і ґрунтувалося на особистих спостереженнях автора. Категоричність висновків А. Кострової (серед особливостей національного характеру були названі факти, які дозволяють говорити про ксенофобію, колабораціонізм, скнарість, брехливість) спонукала Генконсула РБ в Одесі Р. Джамджиєву виступити з відкритим листом (Одесские известия. – 1995. – № 5) на захист болгарського народу від несправедливих нападок, а редакцію газети було звинувачено в розпалюванні пристрастей напередодні візиту в Україну президента РБ Ж. Желева.

Сформувати сталий інтерес до видання серед найменших читачів редакція «РК» намагалася в різний спосіб. Зокрема в травні 1992 р. з нагоди Міжнародного дня дітей газета оголосила конкурс на найкращу дитячу фотографію. У рамках передплатних кампаній видання не лише охоче публікувало побажання читачів збільшити число матеріалів для дітей та юнацтва (21.11.1992. – С. 1), а й оперативно реагувало на них. Завдяки зусиллям дописувачів «РК» з'явилася інформація про окремі спортивні здобутки школярів болгарського походження, дитячі фестивалі народної творчості, події шкільного життя, наводилися рецепти нескладних страв.

Очоливши «Роден край», Д. Костова збільшила число публікацій, присвячених шкільним будням та дозвіллю дітей. Ця тематика найчастіше представлена у матеріалах Н. Касап та Н. Димитрової. Рубрика «Для дітей» була представлена в кожному номері газети.

Дитяча сторінка в новій газеті болгарської меншини – «Україна: българско обозрение» – з'явилася в другому номері видання (у повному кольорі). Оскільки в Україні спеціалізованих дитячих журналів для болгарської меншини не існувало, редакція визнала, що передруковуватиме матеріал з видань метрополії. На початку 2002 р. сторінка виходила регулярно, причому частина матеріалів, зокрема легенда про заснування Києва, вийшла українською мовою (2002. – № 5). Поступово редакція починає орієнтуватися на більш дорослу аудиторію, анонсує появу рубрик «Шукаю друзів» та «Молоде плем'я» для учнів старших класів. Контент сторінки формується шляхом залучення бессарабських авторів, зокрема з'являються учнівські твори. Однак у березні 2002 р. дитяча сторінка щезає з «УБО», поступившись місцем матеріалам з передвиборної кампанії А. Кіссе.

Скорочення обсягу видання до 4 сторінок змусило редакцію відмовитися від дитячої тематики, остаточно переорієнтувавшись на абітурієнтів та студентську молодь із залученням останньої до співпраці (як приклад можемо навести матеріали з нагоди святкування Міжнародного дня студентів, проведення випускних балів та вступної кампанії до болгарських вишів). Також привертає увагу добірка матеріалів, присвячена правилам прийому до навчальних закладів Одещини різного рівня акредитації (2003. – № 12. – С. 2). З розвитком інтернет-технологій потреба в таких матеріалах відпала, що добре усвідомлювали й працівники редакції, відмовившись від надмірної конкретизації викладу.

Оскільки очільники АБУ неодноразово звертали увагу активістів болгарської громади на недостатню роботу з молоддю, про що повідомляла сама газета (2003. – № 11. – С. 2), активізація зусиль редакційного колективу «УБО» в цьому напрямку пов'язана з висвітленням діяльності Одеської

обласної спілки болгарської молоді (колективного члена Асоціації болгар України) та підготовку до проведення Всеукраїнського форуму болгарської молоді.

Співпрацюючи з державними інституціями Болгарії, «УБО» забезпечувала інформаційну підтримку різноманітних дитячих конкурсів (на тему «Болгарія в моїх мріях»), організовуваних болгарською владою серед представників діаспори. Розповідь про переможців конкурсу, публікація їхніх творів (зокрема малюнків) привертала увагу до газети учнів молодшого та середнього шкільного віку. Хочемо наголосити, що, попри брак матеріалу для ґрунтовних наукових досліджень з коректними висновками, побіжний аналіз цих творів, яким притаманна ідеалізація прабатьківщини, може свідчити про потенційно високий рівень міграційних настроїв серед молоді Бессарабії.

Після створення молодіжної секції Асоціації й урізноманітнення форм роботи з молоддю більшає число репортажів з проведення різноманітних заходів, переважно в приміщенні ВЦБК. З березня 2000 р. раз на місяць у газеті «Роден край» починає виходити молодіжна сторінка «Едельвейс». Крім порад утилітарного характеру зі сфери моди, косметології, психології підлітків тощо, редакція публікувала й сповнені патетики роздуми школярів про важливість вивчення рідної мови (2000. – № 41). Продовжуючи шукати найоптимальніший формат сторінки, напередодні проведення вступної кампанії редакція заповнювала її планами абітурієнтів, а згодом – враженнями бессарабських студентів від навчання в Болгарії.

Відколи до співзасновників газети «Роден край» долучився Державний комітет України у справах національностей та міграції, видання стало постійним учасником організовуваних ним акцій, зокрема й серед учнівської молоді.

Висновки до розділу 3

Окреслена в розділі проблематика болгарських національних видань охоплює все розмаїття суспільно-політичного та культурно-духовного життя меншини, а такі поліфункціональні газети, як «Роден край» та «Україна: българско обозрение», претендуючи на статус головного видання родини, намагаються висвітлювати проблеми й загальнонаціонального масштабу.

Попри свою консолідаційну роль у житті болгарської громади Одещини, національна преса (переважно газета «Роден край») не приховувала окремих негараздів в організаційній діяльності культурно-просвітницьких товариств, проте окремим публікаціям бракувало актуальності й гостроти. У 90-х рр. газети «Камбана», «Роден край», «Извор» стала трибуною вираження думок представників різних політичних таборів, світоглядних концепцій та ідеологій. Створення Асоціації болгар України значно поліпшило якість інформаційного наповнення видань, позитивно вплинуло на оперативність у подачі інформації.

Тематичне багатство аналізованих періодичних видань визначається потребами конкретної читацької аудиторії в певних соціально-історичних умовах. Бурхливе відродження етнічної ідентичності болгарської громади наприкінці 80-х – на початку 90-х рр., а також складні суспільно-політичні процеси в Україні, пов'язані з розпадом Радянського Союзу, зумовили значний інтерес до матеріалів історичної тематики. Своїми публікаціями автори «РК» збурили свідомість болгарської громади, змінили обличчя видання, перетворивши його на форпост передових досягнень болгарської історичної науки. На межі тисячоліть статті історичної тематики в національній періодиці були актуалізовані процесами суспільно-політичного характеру, що відбувалися всередині болгарської громади.

Узагалі, болгарські видання в Україні, формуючи своє інформаційне наповнення, виходили з постулату про те, що найважливішими компонентами національної ідентичності є мова, культура та історична пам'ять. Навіть з огляду на значне поширення в болгарському національному

середовищі України демонстраційних моделей ідентичності, маніфестування своєї етнічності, не можна заперечувати позитивну роль болгарськомовної преси в соціалізації молодого покоління.

Особлива увага національних болгарських видань була прикута до проведення фольклорних фестивалів, що часом створювало видимість успішної державної політики у сфері міжнаціональних відносин і відволікало болгарську громаду та її еліту від інших злободенних і не реалізованих українською владою проблем етнічних меншин (зокрема зі створення національних шкіл). Матеріали соціально-економічного спрямування продемонстрували готовність авторів болгарськомовних видань дотримуватися високих професійних стандартів у питанні захисту конституційних прав населення. Попри окремі недоліки, пов'язані з дотриманням професійних стандартів журналістської діяльності, практика залучення активістів болгарського руху до роботи в національній пресі виправдала себе, посиливши зв'язок видань зі своїми передплатниками.

Художньо-літературний компонент етнічної преси (і передусім газети «Роден край») відіграв вагомий роль у відродженні ідентичності болгарської меншини. В умовах зародження болгарського книговидавничого процесу в незалежній Україні журналісти видання доклали значних зусиль для популяризації творчості бессарабських авторів, чому сприяла поява так званої літературної сторінки.

Листи читачів та суспільний резонанс, спричинений окремими публікаціями, засвідчили зростання ролі національної преси в житті болгарської громади всієї країни. Статус додатка до офіційного органу ВРУ «Голос України» не завадив редакції газети «Роден край» виступати з критикою влади, захищаючи інтереси болгарської громади.

ВИСНОВКИ

1. Недостатньою слід визнати увагу вітчизняних журналістикознавців до видавничої діяльності болгарської національної меншини, інші аспекти матеріальної та духовної культури якої загалом добре вивчені фахівцями з історії, права, етнології, етнографії, мовознавства й інших суміжних галузей науки.

Упродовж 90-х рр. значний інтерес до проблем болгарської преси в Україні виявляли автори наукового збірника «Българите в Северното Причерноморие». Наукові контакти вчених Болгарії, України та Молдови, порушені наприкінці 80-х рр., поступово відновлювалися, проте на цьому етапі функціонування збірника основний масив публікацій становили праці вчених з Болгарії, які, позбувшись пут комуністичної ідеології, давали тверезі оцінки відродженню болгарської національної преси в Україні, особливостям та перспективам її розвитку.

У другій половині 90-х рр. осередок досліджень болгарської діаспори перемістився в Україну. Цьому сприяли відкриття центрів болгарської культури в Болграді та Одесі, на базі яких було проведено низку міжнародних конференцій, створення Одеського наукового товариства болгаристів, діяльність Асоціації болгар України, за участі яких було започатковано вихід таких наукових видань, як «Българска Бесарабия» (Болград), «Дриновський збірник» (Харків), «Одеська болгаристика».

Періодику болгарської громади вивчали В. Калоянов, Н. Караїванов, Ю. Колісник, І. Пушков, Е. Стоянова, Н. Яблоновська та ін., проте до цього часу не існувало комплексного дослідження з цієї теми. Події 2014 р. спричинили посилення проявів сепаратизму в окремих регіонах країни, що актуалізувало подальші дослідження у сфері дотримання прав національних меншин. Етнічна преса стала об'єктом пильної уваги науковців як виразник суспільно-політичних настроїв окремих категорій громадян.

На заваді комплексному й цілісному дослідженню преси національних меншин, а надто якщо говоримо про період становлення Української держави як незалежної країни, стоїть неповнота джерельної бази. Економічні проблеми першої половини 90-х рр. негативно позначилися на централізованому надходженні до бібліотек газет національних меншин. Найбільший депозитарій України, Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського (м. Київ), почав регулярно отримувати газету «Роден край» лише наприкінці 90-х рр. Більш повно видання представлено в Одеській національній науковій бібліотеці. Зареєстрована в травні 2001 р. газета «Украина: българско обозрение» також не одразу почала надходити до бібліотек. На сьогодні найповніші комплекти згаданих вище видань зберігаються в редакціях газет, а також у приватних колекціях окремих представників болгарської громади.

Принципово іншими слід назвати особливості функціонування видань культурно-просвітніх товариств «Камбана» («Българин») та «Родолубие». На ці газети, що виходили друком у місцевих друкарнях і безплатно поширювалися переважно в межах Болградського, Ізмаїльського та Арцизького районів, не оголошувалася офіційна передплата, унаслідок чого видання переважно збереглися в осіб, причетних до їх виходу. Натомість газета «Извор» (м. Сімферополь), орган Республіканського товариства імені Паїсія Хілендарського, завдяки принциповій позиції активістів національного руху частково потрапила до фондів Кримської республіканської універсальної наукової бібліотеки імені Івана Франка.

З огляду на вищезазначені особливості виходу болгарськомовних видань відомості про них не завжди коректно фіксували укладачі статистичних збірників Книжкової палати України.

2. Витоки етнічної преси болгарської громади в незалежній Україні слід шукати в літературних сторінках районних та обласних видань Одеської та Запорізької областей. Завдяки зусиллям письменника Ніко Стоянова в болгарській газеті «Дружба» з березня 1986 р. почала регулярно виходити

сторінка «Другар», а з січня 1988 р. – сторінка «Извори» (в арцизькому виданні «Ленинская искра»). Також у січні 1988 р. в газеті «Ленинский путь» (Ізмаїл) вийшла сторінка «Родна реч», одним з редакторів якої став відомий громадський діяч та журналіст Н. Тодоров. З огляду на об'єктивні історичні причини літературні сторінки болгарської громади в запорізькій районній пресі з'явилися дещо пізніше і вирізнялися нерегулярністю виходу («Извор» – у газеті «Приморская степь», «Възраждане» – у газеті «Новий день»). Чималі організаційні можливості органу обласної ради народних депутатів «Запорізька правда» дозволили акумулювати інтелектуальний потенціал болгарської громади і упродовж жовтня 1990 – листопада 1991 рр. забезпечити вихід 13 випусків сторінки «Роден бряг».

3. Упродовж кількох років болгарська національна преса в Україні існувала у вигляді літературних сторінок районних багатотиражок. Національну політику КПРС з культурного відродження етнічних меншин було реалізовано в кількох районах Одещини. Тривалий час зміст цих сторінок не виходив за межі уславлення інтернаціональної дружби. З часом коло порушуваних тем розширилося: з'явилися матеріали історичного та етнографічного характеру, уроки болгарської мови. У 90-х рр. за організаційної й фінансової підтримки місцевих культурно-освітніх товариств та сільгосп підприємств сторінки «Другар» та «Родна реч» продовжили вихід, натомість в Арцизі Товариство імені Хр. Ботева з 1996 р., спираючись на значну підтримку місцевої влади в особі К. Пелівана (голови товариства), започаткувало друк газети «Родолубие».

Менш численна громада запорізьких болгар, інтелігенцію якої значною мірою було винищено в роки сталінських репресій, унаслідок чого темпи асиміляції в регіоні виявилися вищими, ніж у Бессарабії, теж продемонструвала високу видавничу активність. Як і в Бессарабії, поява літературних сторінок була зумовлена активністю місцевих національно-культурних товариств, серед яких найбільш згуртованим виявилось «Сьдружество» (Приморськ) на чолі зі Ст. Намлієвим.

Поява таких популярних видань, як «Роден край», «Камбана», «Родолубие», «Извор», «Україна: болгарско обозрение», «Българите вчера, днес, утре», поставила під сумнів потребу в існуванні літературних сторінок, проте в районах з компактним проживанням болгарського населення попит на них зберігається.

Літературні сторінки в районних та обласних виданнях Запорізької та Одеської областей збурили читацький інтерес до функціонування етнічної преси, тому вихід в 1989 р. спеціального (болгарськомовного) випуску газети «Знамя комунізму» (Одеса) під назвою «Роден край» з ентузіазмом був сприйнятий населенням регіону. Заборона діяльності комуністичної партії спонукала редакцію шукати нові джерела фінансування серед сільгосп підприємств області. Проте справжню фінансову стабільність видання здобуло в 1992 р. після перереєстрації як додатка до офіційного органу ВРУ «Голос України» (на сьогодні співзасновниками газети «Роден край» виступають Міністерство культури України та Одеська обласна рада), що дозволило газеті збільшити обсяг видання з 4 до 12 сторінок та регулярно виходити у форматі тижневика. Орган Асоціації болгар України «Україна: болгарско обозрение» («Обозрение плюс») не зміг гарантувати собі фінансову підтримку держави, тому виходить коштом пожертв представників болгарської громади. Лише в 2008 р. річний комплект видання вперше перетнув позначку у 50 випусків.

«Камбана», «Родолубие», «Извор» виходили раз на місяць і мали різні джерела фінансування: редакція газети «Камбана» отримала грант від одного з міжнародних фондів, газеті «Извор» з огляду на статус кримських болгар як депортованого народу кошти виділяв Рескомнац (Сімферополь).

4. Ступінь впливу болгарських національно-культурних товариств на розвиток етнічної преси максимально високим був у 90-х рр. ХХ ст., коли почали виходити газети «Камбана» (Болград), «Родолубие» (Арциз), «Извор» (Сімферополь). Якщо «Родолубие» та «Извор» позиціонували себе як видання культурно-просвітницького напрямку, то «Камбана», будучи

органом найбільш радикального серед національних осередків Товариства бессарабських болгар імені Святих Кирила та Мефодія, стала виразником поглядів очільників товариства на розвиток суспільно-політичної ситуації в країні. Болгари Криму з огляду на статус депортованого народу могли розраховувати на додаткову фінансову підтримку з боку держави. Нечисленність місцевої діаспори була компенсована значною організаційною мобільністю та пасіонарністю окремих представників громади. Газета «Извор» була заснована 1997 р. Попри нерегулярне фінансування, що вкрай негативно позначалося на періодичності виходу видання, журналістський колектив на чолі з Л. Радевою спромігся створити по-справжньому цікавий місячник, на сторінках якого поряд з традиційними питаннями історії та культури порушувалися проблеми соціально-економічного характеру з життя кримських болгар.

У 2006 р. невдоволення болгарської громади контентом та ідеологічною спрямованістю журналу «Болгары в Украине и в странах СНГ» спонукало засновника видання, науково-виробниче підприємство «Телекомстройсервіс», піти на кардинальне оновлення складу редакції.

Цілковиту незалежність у редакційній політиці зберіг «Роден край», що фінансується з державного та місцевого бюджетів. Спроби керівників Асоціації болгар України (громадської організації) нав'язати газеті свої погляди на діяльність болгарської меншини спричинили гостру публічну полеміку наприкінці 90-х рр. Одним з наслідків конфлікту стала поява в 2001 р. органу АБУ газети «Украина: българско обозрение», матеріали якої багато в чому посприяли успішній політичній кар'єрі лідера організації А. Кіссе. Завдяки злагодженій роботі редакційного колективу, очолюваного досвідченим журналістом А. Гайдаржі (а згодом М. Поповою), та корпоративній дисципліні членів національно-культурних товариств газета за короткий час досягла тиражу в кілька тисяч примірників і почала претендувати на статус головного видання українських болгар.

5. Тематичне багатство аналізованих періодичних видань визначається потребами конкретної читацької аудиторії в певних соціально-історичних умовах. Бурхливе відродження етнічної ідентичності болгарської громади наприкінці 80-х – на початку 90-х рр., а також складні суспільно-політичні процеси в Україні, пов'язані з розпадом Радянського Союзу, зумовили значний інтерес до матеріалів історичної тематики. Своїми публікаціями автори «Роден край» збурили свідомість болгарської громади, змінили обличчя видання. Обсяг матеріалів історичного характеру становив до 25% площ видання (а в журналі «Болгары в Украине...» сягав 50%). Щоб надати моделі історичної пам'яті привабливого для всіх верств суспільства вигляду, окремі журналісти та дописувачі «РК», «Родолубие» вдавалися до значної примітивізації образів історичних осіб – В. Левського, Хр. Ботева та інших. З іншого боку, читачі видань дістали змогу ознайомитися з різними варіантами інтелектуальної чи психологічної рефлексії найрізноманітніших представників соціуму щодо тих чи інших подій в історії болгарського народу.

На сучасному етапі в середовищі українських болгар спостерігається вичерпання емоційних ресурсів етнічності, унаслідок чого починають переважати (особливо в міському середовищі) так звані демонстраційні моделі й форми національної ідентичності, які найбільше проявляються в проведенні етнічних фестивалів, супроводжуваних відтворенням окремих обрядів. Ці процеси можна спостерегти на сторінках етнічної преси в рубриках «Свята й вірування болгар», «Культура», численних репортажах з проведення всеукраїнських та місцевих болгарських соборів. Увага періодики до проведення фольклорних фестивалів часом створювала видимість успішної державної політики у сфері міжнаціональних взаємин і, на думку багатьох дописувачів, відволікала болгарську громаду та її еліту від інших злободенних і не розв'язаних українською владою проблем меншини.

Попри свою консолідаційну роль у житті болгарської громади Одещини, етнічна преса (переважно газета «Роден край») не приховувала окремих

негарздів в організаційній діяльності культурно-просвітницьких товариств. Газети «Камбана», «Роден край», «Извор» у 90-х рр. ХХ ст. стали трибуною вираження думок представників різних політичних таборів, світоглядних концепцій та ідеологій.

Підвищену увагу журналістів національних видань до соціальних проблем жителів сільської місцевості можна пояснити як потребою проведення якісної передплатної кампанії, так і особливостями соціокультурного розвитку болгарської меншини. Незважаючи на виразні процеси міграції та урбанізації, характерні для розвитку громади повоєнної доби, традиціоналізм сільського способу життя врятував етнос від остаточної асиміляції.

б. Попри подібність (а в деяких випадках і тотожність) завдань, що їх ставили перед собою редакційні колективи болгарськомовної періодики, кожне з видань вирізнялося неповторним стилем подачі інформації. Важливу роль у цьому відіграла постать головного редактора. А. Гайдаржі, що стояв біля витоків трьох болгарськомовних газет («Роден край», «Родолубие» та «Україна: българско обозрение»), привніс в очолювані ним видання значну увагу до соціальних проблем сільського населення Півдня України, гостру критику на адресу національної та соціальної політики уряду й Верховної Ради.

Незалежність України було сприйнято частиною болгарської громади як нову загрозу національній ідентичності, збереження якої ускладнювалося поділом донедавна цілісної етнічної спільноти між новими суб'єктами міжнародного права – Україною та Молдовою. Ця обставина змусила керівників Болградського товариства імені Святих Кирила та Мефодія на сторінках «РК» активно пропагувати ідею національно-територіальної автономії, а згодом створити незалежне друковане видання – газету «Камбана», яка вирізнялася з-поміж інших видань болгарської меншини рішучою критикою національної політики України, зокрема в освітній сфері. Надмірний радикалізм газети відштовхнув від неї потенційних читачів і

симпатиків, а еміграція до Болгарії харизматичного лідера товариства й головного редактора газети Н. Тодорова спричинила розкол організації й спинила вихід її періодичного органу (останній номер побачив світ 1996 р.).

Основні принципи проблемно-тематичного наповнення газети «Роден край» сформував ще А. Гайдаржі: журналісти висвітлювали головні події в політичному житті України та світу (значну увагу було приділено ситуації в Болгарії), статус Бессарабії як депресійного регіону актуалізував появу матеріалів соціально-економічного характеру, формат культурно-просвітницького видання спонукав редакцію до 50% площ відводити публікаціям з питань історії та культури болгарського народу, зокрема бессарабських, таврійських та кримських болгар як його субетносів. Значне збільшення обсягу видання наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. дозволило Д. Костовій регулярно випускати дитячу («Детски свят») та молодіжну («Еделвайс») сторінку.

7. Процес розпаду СРСР й породжені цим міжетнічні конфлікти спонукали українських болгар осмислити свій новий соціальний статус – національної меншини. Наприкінці 80-х рр. актуалізація етнічності як принципу соціальної ідентифікації особистості здійснювалася нечисленними культурно-просвітницькими товариствами, осередками яких стали Одеса та південні райони області (передусім міста Болград та Ізмаїл). Різні підходи представників національної еліти до конструювання етнічної ідентичності позначилися на змісті газет «Роден край» та «Камбана». Спільним для журналістів обох видань стало розуміння формування ідентичності з усвідомлення відмінностей, внаслідок чого спостерігаємо на сторінках національної преси пропагування етнічних домінант у вигляді системи культурних цінностей материнського етносу.

На початку нового тисячоліття у зв'язку з появою газети «Україна: българско обозрение» та залученням журналістів видання до передвиборних кампаній очільника Асоціації А. Кіссе спостерігаємо процес політизації етнічності, перетворення етнічного чинника на інструмент політичної

боротьби, що загалом мало позитивний ефект для єдності етносу в умовах зниження його активності (спричиненого еміграцією найбільш пасіонарних представників та дезінтеграційними процесами всередині товариств), падіння рівня етнічної самосвідомості та знецінення національної ідеї.

Видання болгарської громади цього періоду не лише відбивали процес національного відродження, а й самі були його частиною. Поява різних видів друкованої продукції свідчить про реалізацію прав болгарського етносу в Україні. Своєю чергою, досліджувані в роботі видання, попри значні відмінності в періодичності виходу, читацькій аудиторії, контенті, професійності редакційного колективу, своїми публікаціями сприяли утвердженню державотворчих процесів в Україні. Критика на адресу української влади зазвичай мала аргументований характер і здебільшого стосувалася труднощів із забезпеченням освітнього процесу в загальноосвітніх закладах з болгарським складом учнів.

На цьому тлі певним анахронізмом виглядають сповнені антиамериканської риторики журнали «Болгары в Украине и в странах СНГ» та «Болгары в диаспорах», які в українському інформаційному полі перетворилися на осередок русофільства, що в нових суспільно-політичних умовах, незважаючи на високий професіоналізм редактора В. Кир'язова, цікавий контент і гостропубліцистичний стиль викладу, уже не могло забезпечити виданням сталої читацької аудиторії.

Сповідувана В. Кир'язовим політика реставрації радянських ідеологічних догм (культ спільної колиски «трьох братніх народів», виразна антизахідна риторика) не знайшла підтримки серед українських болгар. Необ'єктивна й відверто спекулятивна критика на адресу української влади, помножена на імперські гасла російського великодержавного шовінізму, на початку XXI ст. уже не відповідала духові часу, оскільки болгарськомовні видання рішуче підтримали державотворчу політику Києва з формування політичної нації на поліетнічній та полікультурній основі.

Ідеєю, що об'єднала болгарську меншину в Україні, стало популярне на сторінках національної преси гасло про спільну праатьківщину (Болгарію) та єдину батьківщину (Україну), яка проголошувалася найвищою цінністю для всіх її громадян. Газети активно друкували законодавчі акти у сфері дотримання прав національних меншин, популяризуючи в такий спосіб вітчизняний досвід розв'язання етнополітичних проблем, а впливові представники діаспори називали його взірцевим, прикладом для інших європейських країн.

Загалом, преса болгарської меншини в незалежній Україні на всіх етапах свого розвитку продемонструвала тенденції, характерні для періодичних видань інших етнічних спільнот. Конкретна суспільно-політична ситуація в країні визначала коло порушених тем і проблем, впливала на ракурс висвітлення їх з позицій журналістів та дописувачів. Потреби читацької аудиторії на різних стадіях розвитку суспільства зумовили тематичне багатство національної преси, яка завдяки зусиллям багатьох представників етнічної спільноти охопила всі аспекти культурного, соціально-економічного та суспільно-політичного життя меншини.

8. Болгарські видання в Україні, формуючи своє інформаційне наповнення, виходили з постулату про те, що найважливішими компонентами національної ідентичності є мова, культура та історична пам'ять. На початку ХХІ ст. серед представників болгарської громади набула поширення теза про духовне об'єднання болгар незалежно від вибору ними мови спілкування.

Оскільки періодичні видання болгарської меншини передплачуються переважно на Півдні України (Таврія та Бессарабія), видавці з огляду на етнічний склад населення названих регіонів та мовну ситуацію в них вважали за потрібне культивувати на сторінках газет, крім болгарської, ще й російську та українську мови. Проте ця практика не поширилася на газети «Камбана» та «Родолубие».

Друкуючи матеріали культурологічного спрямування з життя українського народу, преса болгарської спільноти, крім основної своєї функції, долучилася й до процесу етнокультурного розвитку титульної нації, яка наприкінці 80-х рр. зіштовхнулася з аналогічними проблемами, що й національні спільноти. Проте викликає серйозне занепокоєння суттєве зменшення частки матеріалів, опублікованих болгарською мовою. Нечисленний штат співробітників, значний обсяг видання та прагнення В. Кир'язова налагодити діалог з усім українським суспільством спричинили відмову редакції журналу «Болгары в Украине...» від використання рідної мови. Натомість журналісти «РК» та «УБО» тривалий час демонстрували принциповий підхід до повноцінного використання болгарської мови на всіх рівнях комунікації, обстоюючи, зокрема, ідею національної школи. Однак реалії суспільного розвитку країни, подальші процеси урбанізації (та, відповідно, асиміляції) змусили представників меншини відмовитися від національної мови як культурної надвартості та ідеї національної школи як причини культурної закритості й етнічної ізольованості, на зміну чому прийшло розуміння потреби глибшої інтеграції болгар в структуру українського суспільства (при цьому в науковій літературі залишається актуальним твердження про феномен бессарабських болгар як унікального соціального явища – з огляду на збереження ними впродовж століть свого культурного коду). Це, своєю чергою, зумовило неминуче падіння престижності національної мови й звуження її комунікаційних можливостей: частка матеріалів не болгарською мовою в «РК» за весь період існування газети збільшилася з 10–15 до 50 відсотків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 15 години вестник "Роден край" – огнище и трибуна на българското национално възраждане в Украйна [Текст] / съст. Д. Костова [и др.]. – О. : Редакция на вестник "Роден край", 2005.
2. 20 години вестник "Роден край" – огнище и трибуна на българското национално възраждане в Украйна [Текст] : [сборник]. – Одеса : Редакция на вестник "Роден край", 2010.
3. Алексеев Н. Крымские болгары на Кубани. История одной судьбы / Одеська болгаристика : зб. наукових статей викладачів філологічного факультету ОНУ [Текст] / Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, Філолог. факультет ; редкол.: В. О. Колесник (голов. ред.) [та ін.]. – Одеса : ОНУ, 2012. – № 7–8. – С. 118–121.
4. Алпатов В. М. 150 языков и политика. 1917–2000. Социолингвистические проблемы СССР и постсоветского пространства. – М.: Крафт+, Институт востоковедения РАН, 2000. – 224 с., издание 2-е, дополненное.
5. Андриющенко І. О. Концептуалізація етнічної традиції (на матеріалі культури кримських болгар) [Текст] : автореф. дис. ... канд. культурології: 26.00.01 / Андриющенко Ірина Олександрівна ; Таврійський національний ун-т ім. В.І.Вернадського. – Сімф., 2009. – 20 с.
6. Ануфрієв О. М. Етнобуття народів Українського Придунав'я в сучасних умовах культурної диверсифікації [Текст] / О. М. Ануфрієв. – К. : [б.в.], 2000. – 162 с.
7. Арутюнов С. А. Диаспора – это процесс // Этнографическое обозрение. – 2000. – № 2. – С. 74–78.
8. Атанасова Н. Болгарський рух в Україні: деякі питання сучасного розвитку / Културата на българите в Украйна [Текст] : международна научно-теоретична конференция, ноември 1997 г. гр. Болград / Одески

- държавен университет "И. Мечников". Катедра по археология и етнология, Асоциация на българските национално-културни дружества и организации в Украйна. – Одеса : Маяк, 1997. – С. 3–7.
9. Бакуменко О. Олександр Кетков. Літературний портрет [Текст] / Олександр Бакуменко. – К. : Альтерпрес, 2013.
 10. Беліцер Н. До питання щодо корінних народів в Україні: державна політика та ініціативи «знизу» // Відродження. – 1997. – № 1. – С. 10–13.
 11. Беліцер Н. Національні, етнічні та релігійні меншини. Характеристика і відмінності / Кримські студії [Текст] : інформаційний бюлетень. – Б.м. : [б.в.]. – 2002. – № 3-4 (15-16). – С. 37–43.
 12. Бесарабските българи за себе си [Текст] / съст. П.-Е. Митев, Н. Червенков. – София : Международен център по проблемите на малцинствата и културните взаимодействия, 1996. – 317 с.
 13. Бідзіля Ю. М. Періодика транскордоння в контексті міжнаціональної комунікації [Текст] : монографія / Юрій Бідзіля ; Держ. ВНЗ "Ужгород. нац. ун-т". – Ужгород : Аутдор-Шарк, 2016. – 469 с.
 14. Білявська І. Двомовна освіта: спроба міжкультурного підходу // Відродження. – 1997. – № 1. – С. 33–34.
 15. Богуславський О. В. Преса міжвоєнної української еміграції і боротьба за незалежність України: історичний шлях, досвід, дискусії [Текст] : монографія / О. В. Богуславський. – Запоріжжя : Просвіта, 2008. – 452 с. – Бібліогр.: в кінці розд.
 16. Бойко А. А. Політика і релігія у дзеркалі преси / А. А. Бойко // Наукові записки Інституту журналістики: наук. зб. / за ред. В. В. Різуна. – К.: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2004. – Т. 17 (жовт. – груд.). – С. 19–25.
 17. Болгари в Україні [Текст] : наук.-допом. бібліогр. покажчик (1917-1941) / Книжкова палата України ; уклад. Н. А. Дехтярьова [та ін.] ; заг. ред. М. І. Сенченко. – К. : [б.в.], 2000. – 148 с.: іл. – (Етноси України).

18. Бонев Ч. Етническият облик на Карпато-Днестърските земи през VI – VII век (по археологически данни) / Българите в Северното Причерноморие [Текст] : изследвания и материали. – Велико Търново: Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“, 1995. – Т. 4 – С. 53–70.
19. Брейтман Ю. Ю. Национальный состав сельского населения Буджака (по данным переписи 1989 года) / Друга Всеукраїнська науково-практична конференція молодих науковців "Національні та етносоціальні процеси в Україні" [Текст] : матеріали / Молодіжна організація "Буковинське братство", Буковинське етнографічне товариство. – Чернівці : [б.в.], 1997. – С. 37–39.
20. Бурдяк В. Особливості розвитку етнічної самосвідомості болгар у період суспільної трансформації / Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології [Текст] : (Зб. наук. праць, присвячений 125-річчю Чернівецького національного ун-ту ім. Юрія Федьковича та 2000-літтю християнства) / наук. ред. О. І. Сич ; Чернівецький держ. ун-т ім. Ю.Федьковича. Кафедра етнології, античної та середньовічної історії. – Чернівці : Золоті литаври, 2000. – Том. 2. – С. 130–142.
21. Българска Бесарабия [Текст] : Български поети и писатели от Бесарабия / Съст., предг. и отг. ред. И. Пушков. – Болград: Одес. обл. център за българска култура в гр. Болград, 2007. – Вип. 4.
22. Васильєва А. До питання про чисельність болгар в Україні (за матеріалами переписів 1989 р. та 2001 р.) / Българите в Северното Причерноморие [Текст] : изследвания и материали. – Одеса – Велико Търново, 2009. – Т. 10. – С. 249–253.
23. Вівчарик М. М. Українська нація: шлях до самовизначення [Текст] / М.М. Вівчарик [та ін]. – К. : Вища школа, 2001. – 288 с. – Бібліогр.: с. 286.

24. Владимиров Г. Българо-украински политически и духовни контакти до XVI в. / История на българите. Изкривявания и фалшификации. – София : Тангра ТанНакРа ИК, 2002. – Ч. 1. – С. 72–81.
25. Водиничар Е. Церковь. Легитимность. Секуляризация. Возрождение (по материалам болгарской общины в Бессарабии) // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Історія. Філософія. Політологія : зб. наук. пр. – Одеса : Фенікс, 2012. – Вип. 4. – С. 28–32.
26. Всеукраїнській болгарській асоціації – 10 років. – Одеса: Маяк, 2003. – 228 с.: 16 л. іл.
27. Гайворонская О. Б. Тема депортации в устном народном творчестве болгар Крыма / Этнография Крыма XIX – XXI вв. и современные этнокультурные процессы [Текст] : материалы и исслед. / Респ. ком. Автоном. Респ. Крым по делам межнац. отношений и депортир. граждан, Крым. респ. учреждение "Этнографический музей", Крым. отд-ние Ин-та востоковедения им. А. Е. Крымского Нац. акад. наук Украины. – Симф. : [б. и.], 2012. – Вып. 2 / [отв. ред. М. А. Араджиони, Ю. Н. Лаптев]. – С. 242–252.
28. Ганкевич В. Ю., Гогунская Т. А. Болгарская тематика в отражении крымскотатарской газеты «Терджиман» (конец XIX – начало XX в.) / Дриновський збірник [Текст] / [ред.кол.: С. Ю. Страшнюк (голов. ред.) та ін.]; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна [та ін.]. – Х. ; Софія : Академічне вид-во ім. Марина Дринова, 2009. – Т. 3. – С. 210–217.
29. Ганчев А. Бессарабские болгары, обучающиеся в Болгарии в поисках национальной идентичности / Българите в Северното Причерноморие [Текст] : изследвания и материали. – Одеса: Друк, 2006. – Т. 9. – С. 265–274.
30. Ганчев А. И., Пригарин А. А. Одесское научное общество болгаристов: 1995 – 2005 гг. / Дриновський збірник [Текст] = Дриновски сборник / голов. ред. С. Ю. Страшнюк ; Харківський національний ун-т ім. В. Н. Каразіна, Центр болгаристики та балканських досліджень ім. Марина

- Дринова, Болгарська академія наук, Інститут історії БАН, Інститут балканістики БАН, Комісія істориків Україна-Болгарія. – Харків ; Софія : Академічне вид-во ім. Марина Дринова, 2008 . – Т. 2. – С. 43–50.
31. Ганчев О. І., Леснікова Г. В. Етнічна і громадянська ідентичність болгар Бессарабії: проблеми сумісності / Етнографія Крима ХІХ – ХХІ вв. и современные этнокультурные процессы [Текст] : матеріали и исслед. / Респ. ком. Авт. Респ. Крым по делам межнац. отношений и депортир. граждан, Крым. респ. учреждение "Этногр. музей", Крым. отд-ние Ин-та востоковедения им. А. Е. Крымского Нац. акад. наук Украины. – Симф. : СГГ, 2012. – Вып. 3 / [отв. ред.: М. Араджиони, Л. Науменко]. – С. 145–151.
 32. Георгиева Цв. Идентификацията на «родното» («родината») в поезията на бесарабските българи / Българите в Северното Причерноморие [Текст] : изследвания и материали. – Велико Търново: Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“, 2000. – Т. 7. – С. 531 – 540.
 33. Георгієва С. Етапи формування болгарського соціуму села Зоря (Камчік) Саратського району Одеської області / Българска Бесарабия: Випуск пети. Част първа / Съст., отг. ред. И. Пушков. – Болград: Одес. обл. центр за бълг. култура в гр. Болград, 2009. – С. 45–50.
 34. Георгієва С. І. Тенденції розвитку болгарської діалектної системи в Україні // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: філологія : зб. наук. праць. – Одеса : Фенікс, 2011. – Вип. 3. – С. 4–8.
 35. Горевалов С. І. Військова журналістика України: історія та сучасність [Текст] / С. І. Горевалов ; Військовий ін-т при Державному ун-ті "Львівська політехніка". – Л. : [б.в.], 1998. – 387 с. – Бібліогр.: с. 368–386.
 36. Гоян О. Я. Комерційна радіожурналістика в Україні: становлення, розвиток, перспектива: Автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.01.08 /

- О. Я. Гоян ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Ін-т журналістики. – К., 2007. – 36 с. – укр.
37. Грек И. Проблеми на национално-културно развитие на българите в Молдова / Българите в Северното Причерноморие [Текст] : изследвания и материали. – Велико Търново: Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“, 1996. – Т. 5. – С. 431–442.
 38. Грек И. Проблемы выживания сельских болгар Украины и Молдовы в XXI веке / Българите в Северното Причерноморие [Текст] : изследвания и материали. – Одеса: Друк, 2006. – Т. 9. – С. 179–193.
 39. Грек И. Проявление идентичности в этнопсихологии болгар и гагаузов Молдовы во второй половине XVIII-XX веков (историко-политологический дискурс) / Българска Бесарабия: Випуск пети. Част първа / Съст., отг. ред. И. Пушков. – Болград: Одес. обл. центр за бълг. култура в гр. Болград, 2009. – С. 51–88.
 40. Грек И. Современные этнонациональные проблемы болгар Молдовы и Украины / Българите в Северното Причерноморие [Текст] : изследвания и материали. – Велико Търново: Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“, 2000. – Т. 7. – С. 623–631.
 41. Грек И., Червенков Н. Българите от Украйна и Молдова. Минало и настояще / Превод от руски език Калина Канева. – София : Издателска къща «Христо Ботев, 1993.
 42. Грек И. Ф. И. И Мещерюк – исследователь истории и культуры болгар и гагузов Бессарабии, их научно-общественный деятель-возрожденец середины XX столетия / История и культура болгар и гагаузов Молдовы и Украины [Текст] : сб. ст. к 100-летию со дня рожд. И. И. Мещерякова / науч. ред. И. Ф. Грек ; Институт межэтнических исследований АНМ, Научное общество болгаристов РМ. – Кишинев : SSB, 1999. – С. 20–40.
 43. Гриценко П. Ю. Болгарські говірки України як феномен культури / Відродження мов і культур західних та південних слов'ян в Україні

- [Текст] : зб. ст. / Нац. акад. наук України [та ін.] ; [ред. кол. : В. М. Русанівський (голов. ред.) та ін.]. – К. : Вежа, 1995. – С. 42–49.
44. Губогло М. Н. Идентификация идентичности [Текст] : этносоциологические очерки / М. Н. Губогло ; РАН, Институт этнологии и антропологии им. Н.Н.Миклухо-Маклая. – М. : Наука, 2003. – 764 с.
45. Гуцало Л. В. Національно-територіальне районування в УСРР (20-30-ті роки ХХ ст.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.05 / Л. В. Гуцало ; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2007.
46. Дёмин О. Русификация в сфере образования болгарского населения Северного Причерноморья в XIX веке: археология политики / Българите в Северното Причерноморие [Текст] : изследвания и материали. – Одеса: Друк, 2006. – Т. 9. – С. 145–152.
47. Денека О. І. Українська еміграційна преса у Франції 20-30-х рр. ХХ ст.: становлення, розвиток, проблематика [Текст] : дис. ... канд. філол. наук: 10.01.08 / Денека Олександра Іванівна ; НАН України, Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника. – Л., 2006. – 177 с.
48. Дихан М. Д. Болгарські національні райони в Україні у 20-30-х роках [Текст] : короткий іст. нарис / М. Д. Дихан. – О. : Маяк, 2004. – 140 с. – Альтернативна назва : Българските национални райони в Украйна през 20-30-те години.
49. Дихан М. Д. Болгари-політемігранти у соціалістичному будівництві на Україні / М. Д. Дихан. – К : Видавництво Київського університету, 1973.
50. Добрев П. Българските огнища на цивилизация на картата на Евразия [Текст] : стопанство, бит и култура на ранните българи / П. Добрев. – София : ТАНГРА ТанНакРа Общобългарска фондация, 1998. – 262 с.
51. Дойнов С. Българите в Украйна и Молдова през Възраждането (1751–1878) [Текст] / С. К. Дойнов ; предг. К. Д. Косев. – София : Академично издателство "Марин Дринов", 2005. – 361 с. – Бібліогр.: с. 346-358.

52. Друк України (2004) : Стат. зб. / Уклад.: Л. Дем'янова, С. Буряк. – К. : Кн. палата України імені Івана Федорова, 2004. – 144 с.
53. Друковані засоби масової інформації України : Довід.: У 2-х ч. Ч. 1. Газети / уклад. В.Т. Поляков та ін.; Держ. наук. установа «Книжк. палата України ім. І.Федорова». – К., 2006. – 500 с.
54. Друковані та електронні засоби масової інформації України : Станом на 1 жовт. 1999 р.: Довід.: У 3 ч. Ч. 1, кн. 2. Газети: 2348 назв / уклад.: Г.П. Неліпа; Держ. ком. інформ. політики України. – К., 2000.
55. Етнічний довідник [Текст] : у 3-х ч. / голов. ред. В. Євтух [та ін.] ; НАН України, Ін-т соціології / Ч. 1 : Етнічні меншини в Україні : поняття та терміни / Л. Аза [та ін.]. – К. : [б.в.], 1997. – 141 с.
56. Етнічність в історії та культурі: матеріали і дослідження [Текст] : зб. / Одеський держ. ун-т ім. І.І.Мечникова. Історичний факультет. Кафедра археології та етнології України, Одеська обласна держ. адміністрація. Комітет з питань національностей і міграцій ; упоряд. О. А. Прігарін ; відп. ред. В. Н. Станко. – О. : Гермес, 1998. – 208 с.: рис. – Бібліогр.: в кінці ст.
57. Євтух В. Б. Етнополітика в Україні: правничий та культурологічний аспекти [Текст] / В. Б. Євтух. – К. : УАННП "Фенікс", 1997. – 214 с.
58. Жук В. Н., Нурутдінов Ф. Новий погляд на історію Полтавщини й України [Текст] : (за давньобулгарськими літописами) / В. Н. Жук, Ф. Нурутдінов. – Полтава : АСМІ, 2008. – 156 с.
59. Жуковський О. І. Національні меншини Правобережної України у 20-ті роки ХХ століття: суспільно-політичний та культурний розвиток: Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / О. І. Жуковський ; Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці, 2006.
60. Захаржевська В. О. Роль Укрдержнацменвидаву в розвитку духовної культури болгарської діаспори в Україні / Відродження мов і культур західних та південних слов'ян в Україні [Текст] : зб. ст. / Нац. акад.

- наук України [та ін.] ; [ред. кол. : В. М. Русанівський (голов. ред.) та ін.]. – К. : Вежа, 1995. – С. 71–75.
61. Зварич І. Т. Етнополітика в Україні: регіональний контекст [Текст] : [монографія] / І. Т. Зварич ; НАН України, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І. Ф. Кураса. – К. : Дельта, 2009. – 320 с. – Бібліогр.: с. 289–316.
62. Зелінська Н. В. Поетика наукового тексту: українська наукова публіцистика ХІХ – початку ХХ ст.: Автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.01.08 / Н.В. Зелінська ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Ін-т журналістики. – К., 2004. – 36 с. – укр.
63. Златева Е. Български медиадискурс в Одеска област: думи и интерпретации / Българите в Северното Причерноморие [Текст] : изследвания и материали. – Одеса: Друк, 2006. – Т. 9. – С. 461–468.
64. Златева Е. Фрагменти от анализа на българоезичния медиен дискурс в Одеска област (Украйна) / Българите в Северното Причерноморие [Текст] : изследвания и материали. – Велико Търново: Университетско издателство «Св. св. Кирил и Методий», 2004. – Т. 8. – С. 273–276.
65. Иванов В. Основні теорії масової комунікації і журналістики: навч. посіб. / Валерій Иванов ; за наук. ред. В. В. Різуна. – К. : Центр Вільної Преси, 2010. – 258 с.
66. Иванов Є. Болгарська діаспора Півдня України в контексті болгарсько-українських відносин / Българите в Северното Причерноморие [Текст] : изследвания и материали. – Одеса – Велико Търново, 2009. – Т. 10. – С. 239–247.
67. Иванова Т. Ю. Тоталітарний режим і національні меншини Півдня України (20-30-ті рр. ХХ ст.) [Текст] : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Иванова Тетяна Юрїївна ; Миколаїв. держ. ун-т ім. В. О. Сухомлинського. – Миколаїв, 2009. – 229 с.

68. Інформаційний простір Буковини на початку третього тисячоліття [Текст] : [наук.-довід. посіб.] / Чернів. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича ; [упоряд. Д. І. Миронюк]. – Чернівці : Букрек, 2012.
69. Калоянов В. Бележки за културно-просветното дело на българите в Запорожка област (Украйна) / Българите в Северното Причерноморие [Текст] : изследвания и материали. – Велико Търново, 1992. – Т. 1. – С. 180–187.
70. Калоянов В. Българите в Таврия (1860 – 1939 г.) / Владимир Калоянов. – София, 2005.
71. Кара Н. Състояние и функциониране на българския език в Молдова / Българите в Северното Причерноморие [Текст] : изследвания и материали. – Велико Търново: Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“, 1997. – Т. 6. – С. 407–411.
72. Караиванов Н. События и герои родной истории : статьи. – Арциз : Диамант, 2005.
73. Квилинкова Е. Н. Роль религиозного и языкового факторов в сохранении этничности / Человек в истории и культуре [Текст] : сб. науч. работ в честь 70-летия лауреата Гос. премии Украины, акад. РАЕН, проф., д-ра ист. наук Владимира Никифоровича Станко / Ин-т археологии НАН Украины [и др.] ; [отв. ред. А. А. Пригарин]. – О. ; Терновка : Друк, 2007. – С. 327–331.
74. Киссе А. И. Возрождение болгар Украины [Текст] : [очерки] / А. И. Киссе. – О. : Optimum, 2006. – 288 с.
75. Колісник Д. В. Преса української політичної еміграції як джерело вивчення гетьманського руху (міжвоєнний період): Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06 / Д. В. Колісник ; НАН України. Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. – К., 2007. – 20 с. – укр.

76. Колісник Ю. В. Преса національних меншин України або як навчитись любити свою націю [Текст] / Ю. В. Колісник. – Черкаси : Брама-Україна, 2006. – 144 с.
77. Колісник Ю. В. Преса національних меншин України як засіб їх самоствердження в умовах становлення української державності (1992-1999 рр.) [Текст] : дис. ... канд. філол. наук: 10.01.08 / Ю. В. Колісник ; Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. – Л., 2000. – 173 с.
78. Комар Я. Етнокультурний розвиток болгарської меншини в умовах міста / Българите в Северното Причерноморие [Текст] : изследвания и материали. – Одеса – Велико Търново, 2009. – Т. 10. – С. 443–452.
79. Кондев А. Националната доктрина и българската диаспора / Българите извън България [Текст] : сборник с материали от Международния симпозиум, състоял се на 20 и 21 юни 1997 г. в Бургас / съст. М. Парзулова. – Велико Търново : Знак'94, 1997. – С. 83–87.
80. Конєва Я. П. Народознавство в болгарських школах України / Відродження мов і культур західних та південних слов'ян в Україні [Текст] : зб. ст. / Нац. акад. наук України [та ін.] ; [ред. кол. : В. М. Русанівський (голов. ред.) та ін.]. – К. : Вежа, 1995. – С. 121–124.
81. Коннертон П. Як суспільства пам'ятають [Текст] / П. Коннертон ; пер. з англ. та наук. ред. С. Шліпченко. – К. : Ніка-Центр, 2004.
82. Корнеєв В. М. Комунікаційні технології як засоби проектування соціальної дійсності / В. М. Корнеєв // Наукові записки Інституту журналістики / КНУ ім. Т. Шевченка, Ін-т журналістики; редкол.: В. В. Різун (гол.ред.) [та ін.] . – К., 2014. – Т. 56. липень-вересень. – С. 176–181.
83. Костова Д. «Роден край» – очаг болгарской культуры Украины / Културата на българите в Украйна [Текст] : международна научно-теоретична конференция, ноември 1997 г. гр. Болград / Одески държавен университет "И. Мечников". Катедра по археология и

- етнология, Асоциация на българските национално-културни дружества и организации в Украйна. – Одеса : Маяк, 1997. – С. 52–53.
84. Костова Д. Роль газеты «Роден край» в формировании национальной идентичности болгар Украины / Българска Бесарабия [Текст] : проблеми на език и литература, история и изкуство на българите в Украйна и Молдова/ Одески обл. център за бълг. култура в град Болград ; редкол.: И. М. Пушкив (отг. ред.) [та ін.]. – Болград, 2005. – Вип. 3. – С. 113–116.
85. Коч С. Механізм функціонування етнічної ідентичності діаспори на прикладі греко-болгарських поселень Півдня України / Българите в Северното Причерноморие [Текст] : изследвания и материали. – Одеса: Друк, 2006. – Т. 9. – С. 257 – 264.
86. Коч С. Трансформации в этническом самосознании болгар Бессарабии XIX – XX в. / Българите в Северното Причерноморие [Текст] : изследвания и материали. – Одеса – Велико Търново, 2009. – Т. 10. – С. 369–376.
87. Коч С. В. Особенности процессов этнической идентичности в среде болгар-поселенцев Одесской области / Дриновський збірник [Текст] / [ред.кол.: С. Ю. Страшнюк (голов. ред.) та ін.]; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна [та ін.]. – Х. ; Софія : Академічне вид-во ім. Марина Дринова, 2009. – Т. 3. – С. 286–294.
88. Коч С. В. Стереотип поведения и его взаимосвязь с толерантностью / Человек в истории и культуре [Текст] : сб. науч. работ в честь 70-летия лауреата Гос. премии Украины, акад. РАЕН, проф., д-ра ист. наук Владимира Никифоровича Станко / Ин-т археологии НАН Украины [и др.] ; [отв. ред. А. А. Пригарин]. – О. ; Терновка : Друк, 2007. – С. 332–339.
89. Коч С. В., Узун Ю. В. Диаспоры Юга Украины в системе региональных геополитических отношений // Науковий вісник Міжнародного

- гуманітарного університету. Серія: Історія. Філософія. Політологія : зб. наук. пр. – Одеса : Фенікс, 2012. – Вип. 4. – С. 139–148.
90. Кравченко С. Діалог культур на сторінках газети "Wiadomosci Literackie" (Варшава, 1924 – 1939) / С. Кравченко // Образ. – К., 2005. – Вип. 6. – С. 33–40.
91. Кривицька О. Етноконфліктний потенціал України / Національна інтеграція в полікультурному суспільстві: український досвід 1991-2000 років [Текст] : збірник / НАН України, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ; відп. ред. І. Ф. Курас, О. М. Майборода. – К. : [б.в.], 2002. – С. 97–129.
92. Крим в етнополітичному вимірі [Текст] / М. Панчук [та ін.] ; голов. ред. І. Ф. Курас ; НАН України, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. – К. : Світогляд, 2005.
93. Крупський І. В. Національно-патріотична журналістика України [Текст] : (Друга половина ХІХ – перша чверть ХХ ст.) / І. В. Крупський. – Львів : Світ, 1995. – 184 с.
94. Кулик В. М. Дискурс українських медій: ідентичності, ідеології, владні стосунки [Текст] : [монографія] / Володимир Кулик ; Укр. наук. ін-т Гарвард. ун-ту [та ін.]. – К. : Критика, 2010. – 655 с.
95. Лалл Д. Мас-медіа, комунікація, культура: Глобальний підхід [Текст] / Д. Лалл ; пер. О. Гриценко [та ін.] ; ред. О. Г. Гриценко. – К. : К.І.С., 2002. – 264 с.: фотоіл.
96. Лойко Л. І. Міжнародно-правова суб'єктність громадських організацій національних меншин // Актуальні проблеми міжнародних відносин [Текст] = Actual problems of international relations : зб. наук. пр. / Київ. нац. ун-т ім. Т. Г. Шевченка, Ін-т міжнар. відносин ; редкол.: Л.В. Губерський (голов. ред.) [та ін.]. – Київ : ІМВ, 2005. – Вип. 56. – Ч. 2. – С. 101–106.

97. Луцишин Г. І. Національні меншини у політичному житті України [Текст] : автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / Луцишин Галина Іванівна ; Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. – Л., 2002.
98. Мануїлова К. В. Політика українізації і національні меншини півдня Української СРР у 20-30-ті рр. ХХ ст. [Текст] : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Мануїлова Катерина Віталіївна ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. – О., 2011. – 11 с.
99. Масненко В. Спільна історична пам'ять як чинник національної інтеграції у сучасному полікультурному суспільстві: випадок України / Національна інтеграція в полікультурному суспільстві: український досвід 1991-2000 років [Текст] : збірник / НАН України, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ; відп. ред. І. Ф. Курас, О. М. Майборода. – К. : [б.в.], 2002. – С. 239–264.
100. Мелещенко О. К. Комп'ютерні і телекомунікаційні технології як гарант інтеграції журналістики України в світовий інформаційний простір: Автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.01.08 / О.К. Мелещенко ; Київ. ун-т ім. Т.Шевченка. — К., 1998. — 39 с. — укр.
101. Мельникова А. А. Язык и национальный характер [Текст] : взаимосвязь структуры языка и ментальности / А. А. Мельникова. – СПб. : Речь, 2003. – 318 с.
102. Методика изучения периодической печати : сборник статей / Под. ред. проф. Б.И. Есина. – М.: Издательство Московского университета, 1977.
103. Мечковская Н. Б. Социальная лингвистика [Текст] : пособие для студ. гуманит. вузов и учащихся лицеев / Н. Б. Мечковская. – 2. изд., испр. – М. : Аспект Пресс, 2000. – 207 с.
104. Микитенко О. О. Між глобалізацією та ідентичністю: акценти сучасної славістики / Слов'янський збірник [Текст] : зб. наук. пр./ Одес. нац. ун-т ім. І.Мечникова, Філол. ф-т. – О., 2008. – Вип. XIII. – С. 90–98.
105. Миланов А. Ключови проблеми на компактните български общности извън България, отразени в техните издания през последното

- десетилетие / Българите извън България [Текст] : сборник с материали от Международния симпозиум, състоял се на 20 и 21 юни 1997 г. в Бургас / съст. М. Парзулова. – Велико Търново : Знак'94, 1997. – С. 21–24.
106. Миланов Е. Българското просветно дело зад граница 1990 – 2005 / Българите в Северното Причерноморие [Текст] : изследвания и материали. – Одеса: Друк, 2006. – Т. 9. – С. 195–206.
107. Милачков В. Документи за основаването на вестник «Добруджански глас», орган на българското малцинство в Румъния (1934 – 1935) / Дриновський збірник [Текст] / [ред.кол.: С. Ю. Страшнюк (голов. ред.) та ін.]; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна [та ін.]. – Х. ; Софія : Академічне вид-во ім. Марина Дринова, 2009. – Т. 3. – С. 527–534.
108. Митков В. В. Българите на Запорожка земя: страници от историята и културата [Текст] / В. В. Митков ; Асоциация на българите в Украйна, Запорожко областно дружество за българска култура, Запорожко научно дружество "Я.Новицки". – Запорожие : Тандем-У, 2008.
109. Мицик В. В. Права національних меншин у міжнародному праві [Текст] / В. В. Мицик ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2004. – 287 с.
110. Міжнаціональні відносини і національні меншини України: Стан, перспективи [Текст] / упоряд. Р. Ш. Чілачава, Т. І. Пилипенко ; ред. Р. Ш. Чілачава. – К. : Голов. спец. ред. літ. мовами нац. меншин України, 2004.
111. Міжнаціональні стосунки в ЗМК [Текст] : навч. програма / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Інститут журналістики ; уклад. Н. М. Сидоренко. – К. : [б.в.], 2000. – 18 с. – Бібліогр.: с. 12–17.
112. Мілова М. І. Політична взаємодія в умовах конфронтації: болгарський досвід розбудови демократії // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Історія. Філософія. Політологія : зб. наук. пр. – Одеса : Фенікс, 2012. – Вип. 4. – С. 102–108.

113. Мітряєва С. І. Міжнаціональні аспекти консолідації українського суспільства (регіональна модель) [Текст] / С. І. Мітряєва ; Національний ін-т стратегічних досліджень при Адміністрації Президента України. Закарпатський філіал. – К. ; Ужгород : [б.в.], 2001. – 172 с.
114. Многонациональный Одесский край: образ и реальность [Текст] : документы. Очерки. Материалы [в 3 т.] / ред. М. Н. Губогло, А. П. Якубовский ; РАН, Центр по изучению межнациональных отношений Ин-та этнологии и антропологии им. Н.Н.Миклухо-Маклая. – М. : Старый сад, 1997.
115. Мова болгар України в її усній та писемній формі [Текст] / Стоянов І. А., Стоянова Е. П., Дадіверін І. Г. – О. : Оптімум ; К. : Київський славістичний ун-т, 2002. – 494 с.
116. Моїсеєва Т. О. Українська преса Австралії (1949-2007) як чинник збереження національно-духовних цінностей [Текст] : дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.04 / Моїсеєва Тетяна Олександрівна ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т журналістики. – К., 2008. – 224 с.
117. Москаленко В. А. Українсько-болгарські літературні та наукові зв'язки кінця ХІХ – початку ХХ ст. – К : Наукова думка, 1987.
118. Мумджиева С. Българската общност в Бесарабия в края на ХХ век – параметри на етнокултурното развитие / Българите в Северното Причерноморие [Текст] : изследвания и материали. – Велико Търново: Университетско издателство «Св. св. Кирил и Методий», 2004. – Т. 8. – С. 243–250.
119. Мумджиева С. Българската общност в Бесарабия – тенденции в етнокултурната ситуация / Българска Бесарабия [Текст] : проблеми на език и литература, история и изкуство на българите в Украйна и Молдова/ Одески обл. център за бълг. култура в град Болград ; редкол.: И. М. Пушков (отг. ред.) [та ін.]. – Болград, 2005. – Вип. 3. – С. 123–128.

120. Нагорна Л. Українська етнонація: криза ідентичності / Національна інтеграція в полікультурному суспільстві: український досвід 1991-2000 років [Текст] : збірник / НАН України, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ; відп. ред. І. Ф. Курас, О. М. Майборода. – К. : [б.в.], 2002. – С. 45–61.
121. Налбантова Е. Поезията на българите от Украйна и Молдова – трудните пътища на идентичността / Българите в Северното Причерноморие [Текст] : изследвания и материали. – Одеса: Друк, 2006. – Т. 9. – С. 331–346.
122. Наумов В. В. Лингвистическая идентификация личности [Текст] / В. В. Наумов. – М. : КомКнига, 2006. – 240 с.
123. Національний склад населення України та його мовні ознаки за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року [Текст] / Державний комітет статистики України ; ред. О. Г. Осауленко. – К. : [б.в.], 2003.
124. Національні відносини в Україні у ХХ ст. : збірник документів і матеріалів / Упор. М. І. Панчук [та ін.]. – К. : Наукова думка, 1994.
125. Національні меншини в Україні [Текст] : інформаційно-бібліографічний покажчик / упоряд. І. Винниченко, В. Горовий ; Інститут досліджень діаспори. – 2. вид., доп. – К. : Видавничий дім "Стилос", 2003. – 252 с.
126. Ненов И. Социално-психологически особености на съвремената радиоаудитория (въз основа на социологическо изследване на радиоаудиторията в Южна Одеска област) / Културата на българите в Украйна [Текст] : международна научно-теоретична конференция, ноември 1997 г. гр. Болград / Одески държавен университет "И. Мечников". Катедра по археология и етнология, Асоциация на българските национално-културни дружества и организации в Украйна. – Одеса : Маяк, 1997. – С. 49–52.
127. Нікон Н. Ідентифікація болгар у багатонаціональній Одесі // Соціальна психологія. – 2010. – № 5. – С. 138–146.

128. Ноздрина Л. Ф. Комплектование этнографической и фольклорной коллекций Бердянского краеведческого музея «Болгары в Таврии. История и современность» / Этнография Крыма XIX – XXI вв. и современные этнокультурные процессы [Текст] : материалы и исслед. / Респ. ком. Авт. Респ. Крым по делам межнац. отношений и депортир. граждан, Крым. респ. учреждение "Этногр. музей", Крым. отд-ние Ин-та востоковедения им. А. Е. Крымского Нац. акад. наук Украины. – Симф. : СГГ, 2012. – Вып. 3 / [отв. ред.: М. Араджиони, Л. Науменко]. – С. 95–102.
129. Носкова І. А. Кримські болгари в ХІХ – на початку ХХ століття: історія та культура [Текст] : дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Носкова Інна Аркадіївна ; Одеський національний ун-т ім. І.І.Мечникова. – О., 2003.
130. Нягулов Б. Бесарабският българин Иван Желязков и българското малцинствено движение в Румъния / Българите в Северното Причерноморие [Текст] : изследвания и материали. – Велико Търново: Издателска къща «Аста», 1993. – Т. 2 – С. 230–246.
131. Нягулов Б. Българската иредента в Бесарабия – между фикцията и реалност / Българите в Северното Причерноморие [Текст] : изследвания и материали. – Велико Търново: Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“, 2000. – Т. 7. – С. 411–426.
132. Нягулов Б. Малцинствата в етническата политика на България и Украйна: сравнителни аспекти / Българите в Северното Причерноморие [Текст] : изследвания и материали. – Одеса: Друк, 2006. – Т. 9. – С. 237–256.
133. Нягулов Бл. Щрихи към портрета на етнонационалния елит на бесарабските българи от Украйна и Молдова (1918 – 1991 гг.) / История и культура болгар и гагаузов Молдовы и Украины [Текст] : сб. ст. к 100-летию со дня рожд. И.И.Мещерякова / науч. ред. И. Ф. Грек ; Институт межэтнических исследований АНМ, Научное общество болгаристов РМ. – Кишинев : SSB, 1999. – С. 147–153.

134. Огульчанський Ю. А. Етнічна структура українського суспільства: уявні та дійсні проблеми [Текст] : популярний нарис / Ю. А. Огульчанський. – К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006.
135. Олійник М., Скляр В. Болгари Одещини: чисельність та розселення (за матеріалами переписів населення 1989 та 2001 рр.) / Българите в Северното Причерноморие [Текст] : изследвания и материали. – Одеса – Велико Търново, 2009. – Т. 10. – С. 255–265.
136. Орлова Л. К. К вопросу о роли этнических стереотипов / Человек в истории и культуре [Текст] : сб. науч. работ в честь 70-летия лауреата Гос. премии Украины, акад. РАЕН, проф., д-ра ист. наук Владимира Никифоровича Станко / Ин-т археологии НАН Украины [и др.] ; [отв. ред. А. А. Пригарин]. – О. ; Терновка : Друк, 2007. – С. 340–346.
137. Павленко В. В. Українсько-болгарські взаємини 1918-1939 рр. [Текст] / В. В. Павленко ; Нац. акад. наук України, Ін-т історії України. – К. : [б.в.], 1995.
138. Панайотов Г. Опит за ситуиране на етномащинствените общности и групи в съвременна Молдова / Българите в Северното Причерноморие [Текст] : изследвания и материали. – Велико Търново: Университетско издателство „Св. Св. Кирил и Методий“, 1994. – Т. 3. – С. 255–266.
139. Паримський І. С. Національна преса [Текст] : сучасні проблеми теорії / І. С. Паримський. – К. : Інститут журналістики КНУ ім. Тараса Шевченка, 2007. – 288 с.
140. Пачев С. І. «Болгари Північного Причорномор'я»: зріз сучасного стану наукових досліджень / Дриновський збірник [Текст] = Дриновски сборник / голов. ред. С. Ю. Страшнюк ; Харківський національний ун-т ім. В. Н. Каразіна, Центр болгаристики та балканських досліджень ім. Марина Дринова, Болгарська академія наук, Комісія істориків Україна-Болгарія. – Харків ; Софія : Академічне вид-во ім. Марина Дринова, 2012. – Т. 5. – С. 476–480.

141. Пейчев В. В. Етнически процеси и особености на езиково развитие на таврийските българи / Българите в Северното Причерноморие [Текст] : изследвания и материали. – Велико Търново: Университетско издателство «Св. св. Кирил и Методий», 2004. – Т. 8. – С. 251–257.
142. Пенева-Бесарабска Г. Любовта към родното огнище и прародината в творчеството на бесарабските поети и писатели / Културата на българите в Украйна [Текст] : международна научно-теоретична конференция, ноември 1997 г. гр. Болград / Одески държавен университет "И. Мечников". Катедра по археология и етнология, Асоциация на българските национално-културни дружества и организации в Украйна. – Одеса : Маяк, 1997. – С. 22–33.
143. Перотті А. Виступ на захист полікультурності [Текст] / А. Перотті ; Рада культурного співробітництва. – Львів : Кальварія, 2001. – 127 с.
144. Петрова Е. В. Одесские болгары: апгрейд этнической идентичности на рубеже столетий ценности // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Історія. Філософія. Політологія : зб. наук. пр. – Одеса : Фенікс, 2012. – Вип. 4. – С. 23–27.
145. Пимпирева Е. Г. Семейство у бессарабских болгар в постсоциалистический период – роли, нормы, ценности // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Історія. Філософія. Політологія : зб. наук. пр. – Одеса : Фенікс, 2012. – Вип. 4. – С. 4–11.
146. Поезія болгарського відродження [Текст] : твори / уклад. Г. С. Пенєва-Бесарабська. – О. : Маяк, 2001. – 94 с. – (Класики болгарської літератури : на допомогу болгарським учням України ; кн. 19). – Альтернативна назва : Българска възрожденска поезия.
147. Пономарів О. Д. Українське слово для всіх і для кожного [Текст] / Олександр Пономарів. – К. : Либідь, 2013. – 359 с.

148. Потеряйко Г. В. Особливості політичної суб'єктивації національних меншин в Україні: Автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / Г. В. Потеряйко ; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2005.
149. Проданова М. Български празници и традиции [Текст] / М. Проданова. – Пловдив : БАРД, 2006.
150. Професионализъм и традиции. 110 години организирано журналистическо движение в България / Съст. З. Константинова, М. Златева. – София : Университетско издателство «Св. Климент Охридски», 2006.
151. Пукіш В. С. До питання про сучасний стан громад кримських татар і кримських болгар на Кубані / Етнографія Крима ХІХ – ХХІ вв. и современные этнокультурные процессы [Текст] : материалы и исслед. / Респ. ком. Автоном. Респ. Крым по делам межнац. отношений и депортир. граждан, Крым. респ. учреждение "Этнографический музей", Крым. отд-ние Ин-та востоковедения им. А. Е. Крымского Нац. акад. наук Украины. – Симф. : [б. и.], 2012 . – Вып. 2 / [отв. ред. М. А. Араджиони, Ю. Н. Лаптев]. – С. 201–210.
152. Пушков И. Национальное движение болгар Украины: некоторые вопросы современного развития / Българска Бесарабия [Текст] : проблеми на език и литература, история и изкуство на българите в Украина и Молдова/ Одески обл. център за бълг. култура в град Болград ; редкол.: И. М. Пушков (отг. ред.) [та ін.]. – Болград, 2005. – Вип. 3. – С. 117–122.
153. Пушков И. Тема на сборника «Български поети и писатели от Бесарабия» / Българска Бесарабия [Текст] : Български поети и писатели от Бесарабия / Одески обл. център за бълг. култура в град Болград ; редкол.: И. М. Пушков (съст., предг. и отг. ред.). – Болград, 2007. – Вип. 4. – С. 3–5.
154. Пушков И. Хронологична розпис на вестник "Роден край" на 1996 година / И. Пушков. – Болград : ООЦБК, 2000. – 52 с.

155. Разкази на българските писатели: Сборник [Текст] / упоряд. Л. В. Маслова, О. Д. Сашків. – О. : Маяк, 2001. – 288 с.
156. Різун В. В. Теорія масової комунікації [Текст] : підруч. для студ. галузі 0303 "журналістика та інформація" / В. В. Різун. – К. : Просвіта, 2008. – 260 с.
157. Рудницька Т. М. Етнічні спільноти України: тенденції соціальних змін [Текст] / Т. М. Рудницька ; НАН України, Ін-т соціології. – К. : [б.в.], 1998.
158. Руссев Н. Д. Болгары в средневековой истории карпато-днестровских земель: обзор проблематики / Человек в истории и культуре [Текст] : сб. науч. работ в честь 70-летия лауреата Гос. премии Украины, акад. РАЕН, проф., д-ра ист. наук Владимира Никифоровича Станко / Ин-т археологии НАН Украины [и др.] ; [отв. ред. А. А. Пригарин]. – О. ; Терновка : Друк, 2007. – С. 208–217.
159. Сборник на българска бесарабска проза (XIX-XX век) [Текст] / съст. Н. Стоянов. – О. : Маяк, 2002. – 127 с.
160. Семёнов Ю. И. Этнос, нация, диаспора // Этнографическое обозрение. – 2000. – № 2. – С. 64–73.
161. Серажим К. С. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність (на матеріалах сучасної газетної публіцистики) [Текст] : моногр. / Катерина Серажим. – К. : Видавець Паливода А. В., 2010. – 351 с.
162. Сидоренко Н. М. Українська таборова преса першої половини ХХ століття: проблеми національно-духовного самоствердження [Текст] : дис. ... д-ра філол. наук: 10.01.08 / Сидоренко Наталія Миколаївна ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2000. – 425 с.
163. Симеонов И. Проблемът за формиране на българска интелигенция всред българската общност в Украйна / Българска Бесарабия [Текст] : проблеми на език и литература, история и изкуство на българите в Украйна и Молдова/ Одески обл. център за бълг. култура в град

- Болград ; редкол.: И. М. Пушков (отг. ред.) [та ін.]. – Болград, 2005. – Вип. 3. – С. 129–131.
164. Скляр В. М. Зміни національного складу та мовної структури населення України за 1959-1989 рр. [Текст] : дис. ... канд. іст. наук: 09.00.12 / Скляр Володимир Миколайович ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2001.
165. Сніцарчук Л. Українська преса Галичини (1919-1939 рр.) і журналістикознавчий дискурс [Текст] / Л. Сніцарчук ; НАН України, Львів. нац. наук. б-ка України ім. В. Стефаника, Від-ня "Н.-д. центр періодики". – Л. : ЛННБУ ім. В. Стефаника, 2009. – 416 с.
166. Солдатова Г. У. / Психология межэтнической напряженности [Текст] / Г. У. Солдатова. – М. : Смысл, 1998. – 389 с.
167. Стаменова А. Періодичні видання Болгарії та України (остання чверть ХІХ ст.) / Збірник праць наукового-дослідного центру періодики. – Львів, 2009. – Вип. 1 (17). – С. 157–170.
168. Стоянов И. За ролята и мястото на южноруските българи при появата на русофобството / Българите в Северното Причерноморие [Текст] : изследвания и материали. – Велико Търново: Университетско издателство „Св. Св. Кирил и Методий“, 1994. – Т. 3. – С. 169–177.
169. Стоянов И. А. Език на българите в Украйна и Молдова в социологичен аспект / Българите в Северното Причерноморие [Текст] : изследвания и материали. – Велико Търново: Университетско издателство „Св. Св. Кирил и Методий“, 1994. – Т. 3. – С. 295–304.
170. Стоянова А. Аспекти на съвременното състояние и перспективи на развитието на българите от Украйна като единен етнос / Българска Бесарабия [Текст] : проблеми на език и литература, история и изкуство на българите в Украйна и Молдова/ Одески обл. център за бълг. култура в град Болград ; редкол.: И. М. Пушков (отг. ред.) [та ін.]. – Болград, 2005. – Вип. 3. – С. 132–135.

171. Стоянова Е. Българският периодичен печат в Молдова, Украйна и Русия (1859 – 1993) / Българите в Северното Причерноморие [Текст] : изследвания и материали. – Велико Търново: Университетско издателство „Св. Св. Кирил и Методий“, 1994. – Т. 3. – С. 359–375.
172. Стоянова Е. П. Феномен збереженого слова: етномовний та соціолінгвістичний аспект острівного писемного дискурсу [Текст] / Е. П. Стоянова ; Київський славістичний ун-т. – К. : [б.в.], 2004. – 280 с.
173. Стоянова Э. П. История одного языкового острова, 1861-1993 [Текст] : письменность болгарской диаспоры на Украине в социолінгвістическом и стилистическом аспекте / Э. П. Стоянова. – София ; Велико Търново : [б.и.], 1997. – 244 с.
174. Страшнюк С. Опит за възраждане на българските училища в Украйна в края на 50-те години на ХХ в. (За писмата на И.И. Мещерюк до Н.С. Хрущов и техните последствия) / Българите в Северното Причерноморие [Текст] : изследвания и материали. – Велико Търново: Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“, 1996. – Т. 5. – С. 399–418.
175. Събор на българите в Украйна [Текст] : по страниците на вестник "Роден край". – Одеса : Ред. на в. "Роден край", 2007.
176. Ташев Сп. Процеси на реемиграция сред българите в Северното Причерноморие (1989 – 1999) / Българите в Северното Причерноморие [Текст] : изследвания и материали. – Велико Търново: Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“, 2000. – Т. 7. – С. 601–607.
177. Тельпис Ю. М. Раскулачивание 1948 года в болгарских сёлах Измаильской области (по материалам Болградского, Ново-Ивановского и Тарутинского районов) / История и культура болгар и гагаузов Молдовы и Украины [Текст] : сб. ст. к 100-летию со дня рожд. И.И.Мещерякова / науч. ред. И. Ф. Грек ; Институт межэтнических исследований АНМ, Научное общество болгаристов РМ. – Кишинев : SSB, 1999. – С. 139–146.

178. Теремко В. І. Видавництво – XXI. Виклики і стратегії [Текст] : монографія / Василь Теремко. – К. : Академвидав, 2012. – 323 с.
179. Терзі В. М. Концепція і методичні основи створення навчальних посібників з болгарської мови для середньої школи / Відродження мов і культур західних та південних слов'ян в Україні [Текст] : зб. ст. / Нац. акад. наук України [та ін.] ; [ред. кол. : В. М. Русанівський (голов. ред.) та ін.]. – К. : Вежа, 1995. – С. 124–131.
180. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация [Текст] : учеб. пособие для студ., аспирантов и соискателей по спец. "Лингвистика и межкультурная коммуникация" / С. Г. Тер-Минасова. – М. : Слово, 2000. – 262 с.
181. Тимошенко Ю. О. Українсько-болгарські відносини в 90-х роках ХХ століття [Текст] : дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02 / Тимошенко Юрій Олександрович ; Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2004.
182. Тишков В. А. Исторический феномен диаспоры // Этнографическое обозрение. – 2000. – № 2. – С. 43–63.
183. Тишков В. А. О феномене этничности // Этнографическое обозрение. – 1997. – № 3. – С. 3–21.
184. Тодоров В. І. Болгари Українського Придунав'я: етногеографічна характеристика [Текст] : автореф. дис. ... канд. геогр. наук: 11.00.02 / Тодоров В'ячеслав Іванович ; Одеський національний ун-т ім. І. І. Мечникова. – О., 2009. – 20 с.
185. Тодоров Н. Проблеми на социолінгвистичното проучване на езика на българите в Бесарабия / Българите в Северното Причерноморие [Текст] : изследвания и материали. – Велико Търново: Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“, 2000. – Т. 7. – С. 561–564.
186. Тодоров Н. Родноезиковото обучение в районите с компактно българско население в Украйна и Молдова / Българите в Северното Причерноморие [Текст] : изследвания и материали. – Велико Търново:

- Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“, 1997. – Т. 6. – С. 463–472.
187. Тодоров П. Бесарабските българи и българската национална идея / Българите в Северното Причерноморие [Текст] : изследвания и материали. – Велико Търново: Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“, 1996. – Т. 5. – С. 449–453.
188. Тодоров П. България и съдбата на българите от Украйна и Молдова (1941 – 1945 г.) / Българите в Северното Причерноморие [Текст] : изследвания и материали. – Велико Търново: Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“, 1995. – Т. 4 – С. 309–324.
189. Тодорова Т. За някои форми на руското влияние върху езика на българския печат в Бесарабия в края на ХХ век / Българите в Северното Причерноморие [Текст] : изследвания и материали. – Велико Търново: Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“, 2000. – Т. 7. – С. 565–568.
190. Гост Д. Про стосунки з меншинами // Відродження. – 1997. – № 1. – С. 10.
191. Тхоржевська Т. В., Богуславська Ю. Ю. До питання про сформованість етнічних стереотипів / Человек в истории и культуре [Текст] : сб. науч. работ в честь 70-летия лауреата Гос. премии Украины, акад. РАЕН, проф., д-ра ист. наук Владимира Никифоровича Станко / Ин-т археологии НАН Украины [и др.] ; [отв. ред. А. А. Пригарин]. – О. ; Терновка : Друк, 2007. – С. 347–357.
192. Тютюнджиев И. Казашки военни акции по Българското Черноморие през първата половина на XVII век / Българите в Северното Причерноморие [Текст] : изследвания и материали. – Велико Търново: Университетско издателство „Св. Св. Кирил и Методий“, 1994. – Т. 3. – С. 113–116.
193. Узун Ю. В. Практика мультикультурализма как индикатор геополитической субъектности государства и развитости гражданского

- общества // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Історія. Філософія. Політологія : зб. наук. пр. – Одеса : Фенікс, 2012. – Вип. 4. – С. 129–133.
194. Українська політична нація: генеза, стан, перспективи [Текст] / В. С. Крисаченко [та ін.] ; ред. В. С. Крисаченко ; Національний ін-т стратегічних досліджень. – К. : НІСД, 2004.
195. Українсько-болгарські культурні взаємини ХХ ст [Текст] : зб. наук. праць / АН УРСР, Укр. ком. славістів, Болгар. акад. наук, Болгар. ком. славістів ; відп. ред. редкол. В. М. Русанівський. – К. : Наукова думка, 1988.
196. Фетов Г. Болградската гимназия като център на културата и просветата на българската диаспора в Украйна / Културата на българите в Украйна [Текст] : международна научно-теоретична конференция, ноември 1997 г. гр. Болград / Одески държавен университет "И. Мечников". Катедра по археология и етнология, Асоциация на българските национално-културни дружества и организации в Украйна. – Одеса : Маяк, 1997. – С. 9–16.
197. Хвіст В. О. Демографічні зміни у складі населення незалежної України: українознавчий аспект [Текст] : дис. ... канд. іст. наук: 09.00.12 / Хвіст Вікторія Олексіївна ; Національний аграрний ун-т. – К., 2003.
198. Хітрова Т. В. Місцева преса як фактор формування української «історичної пам'яті» / Т. В. Хітрова // Журналістика : наук. збірник / за ред. Н. Сидоренко. – К. : Інститут журналістики КНУ імені Тараса Шевченка, 2014. – Вип. 13 (38). – С. 75–97.
199. Хітрова Т. В. Особливості становлення періодики національних меншин у Запорізькому краї на початку ХХ ст. // Держава та регіони. – Серія: Гуманітарні науки. – 2007. – № 1. – С. 136–140.
200. Хоменко І. А. Дослідження чинників прихованого впливу в медіа-контенті: методики, програмне забезпечення, апаратура / І. А. Хоменко // Актуальні питання масової комунікації / КНУ ім. Т. Шевченка, Ін-т

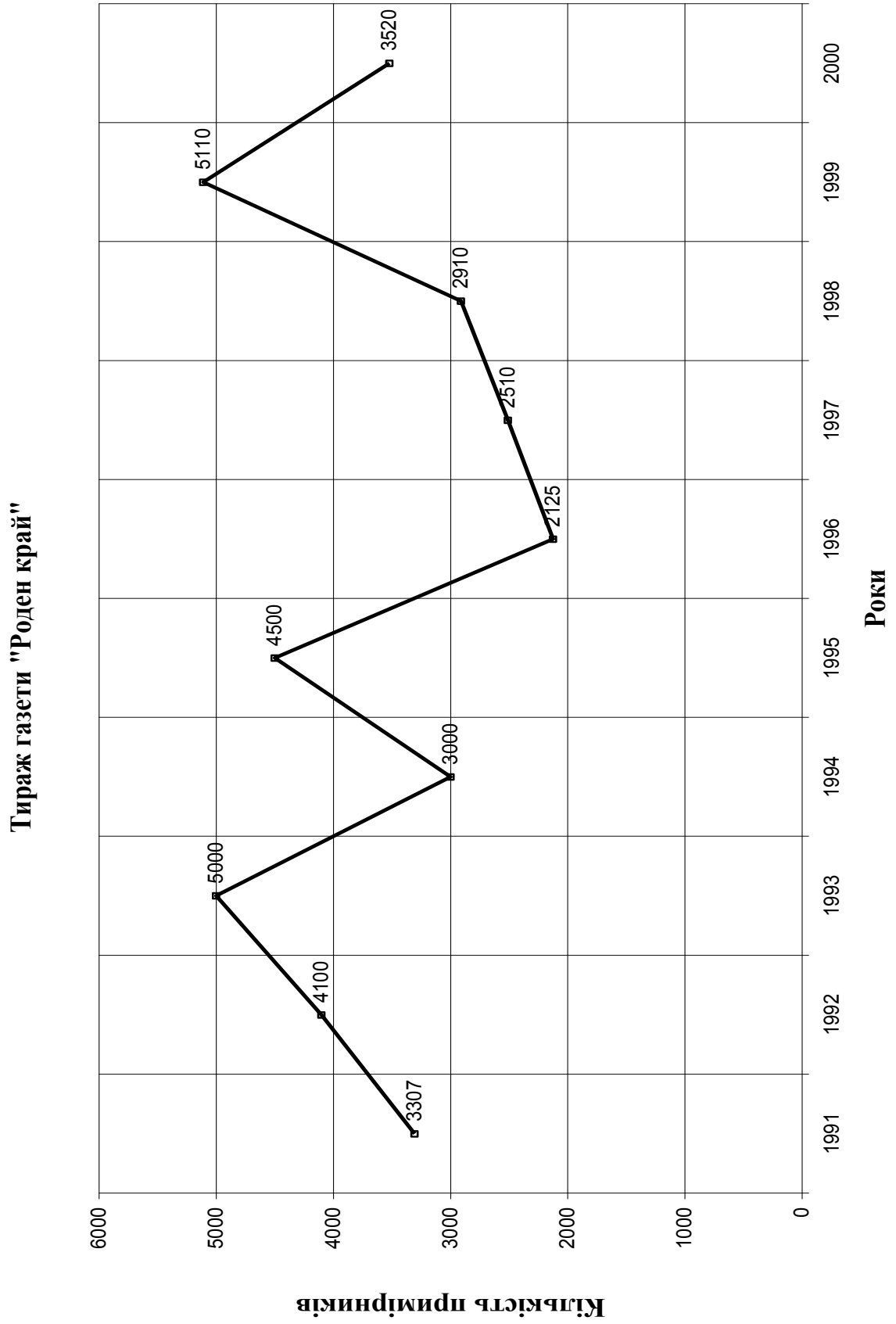
- журналістики; редкол.: В. Різун (гол.ред.) [та ін.] . – К., 2007. – Вип. 8. – С. 54–59.
201. Хоменко М. М. Співробітництво України з ОБСЄ у сфері дотримання прав національних меншин // Актуальні проблеми міжнародних відносин [Текст] = Actual problems of international relations : зб. наук. пр. / Київ. нац. ун-т ім. Т. Г. Шевченка, Ін-т міжнар. відносин ; редкол.: Л. В. Губерський (голов. ред.) [та ін.]. – Київ : ІМВ, 2001. – Вип. 28. – Ч. 1. – С. 23–35.
202. Чебан О. М. Етнокультурне у свідомості поліетнічного соціуму (на матеріалах Придунав'я) [Текст] : дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03 / Чебан Оксана Михайлівна ; Південноукраїнський держ. педагогічний ун-т ім. К.Д.Ушинського. – О., 2003. – 186 с.
203. Чекмишев О. В. Моніторинг ЗМІ в системі соціальних комунікацій: історико-теоретичний та прагматичний аспект [Текст] : автореф. дис. ... д-ра наук із соц. комунікацій : 27.00.01 / Чекмишев Олександр Вікторович ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т журналістики. – К., 2012. – 35 с.
204. Червенков Н. Н. Болгары Молдовы: связи с метрополией – Болгарией / Человек в истории и культуре [Текст] : сб. науч. работ в честь 70-летия лауреата Гос. премии Украины, акад. РАЕН, проф., д-ра ист. наук Владимира Никифоровича Станко / Ин-т археологии НАН Украины [и др.] ; [отв. ред. А. А. Пригарин]. – О. ; Терновка : Друк, 2007. – С. 490–498.
205. Чийшия: очерки истории и этнографии болгарского села Городнее в Бессарабии [Текст] / А. В. Шабашов [и др.] ; Одес. нац. ун-т им. И. И. Мечникова, Одес. археолог. музей НАН Украины, Науч. о-во болгаристов Респ. Молдова. – О. : Астропринт, 2003. – 790 с.: рис. – (Материалы и исследования по этнографии балканских этнических общностей Украины).

206. Чмир О. Р. До розробки концепції викладання болгарської мови в школах України / Відродження мов і культур західних та південних слов'ян в Україні [Текст] : зб. ст. / Нац. акад. наук України [та ін.] ; [ред. кол. : В. М. Русанівський (голов. ред.) та ін.]. – К. : Вежа, 1995. – С. 131–132.
207. Чолов П. Въпросите за раните българи и Волжка България в руската и съветска историография / История на българите. Изкривявания и фалшификации. – София : Тангра ТанНакРа ИК, 2002. – Ч. 1. – С. 39–71.
208. Чорний С. М. Національний склад населення України в ХХ сторіччі [Текст] : довідник / С. М. Чорний. – К. : ДНВП "Картографія", 2001. – 86 с.: табл. – (Серія "Україна на межі тисячоліть").
209. Швець В. Рецепція Болгарії на сторінках газет українських болгар «Роден край» (Одеса)» / В. Швець // Езиков свят. – 2015. – Т. 13. – Кн. 2. – С. 54–62.
210. Швець В. Літературна сторінка газети "Роден край": у пошуках національної ідентичності / В. Швець // Журналістика. – 2015. – Вип. 14. – С. 150–162.
211. Швець В. М. Еволюція редакційної політики журналу «Болгары в Украине, России и в других странах СНГ» / В. М. Швець // Держава та регіони. Серія: Гуманітарні науки. – 2012. – № 3 (30). – С. 88–93.
212. Швець В. М. Журнал «Болгары в Украине, России и в других странах» СНГ» в українському культурному просторі / В. М. Швець // Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації. – 2012. – № 3 (11). – С. 111–116.
213. Швець В. М. Організаційна роль газети «Роден край» (Одеса) у створенні та популяризації діяльності національно-культурних товариств болгарської громади в Україні / В. М. Швець // Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences. – 2015. – Issue 64. – III (10). – P. 65–68.

214. Швець В. М. Преса національних меншин України як чинник етнічної консолідації (на прикладі газети кримських болгар «Извор») / В. М. Швець // Держава та регіони. Серія: Гуманітарні науки. – 2012. – № 4 (31). – С. 147–151.
215. Швець В. М. Тематичні доміанти часопису «Болгары в Украине, России и в других странах СНГ» / В. М. Швець // Держава та регіони. Серія: Гуманітарні науки. – 2011. – № 4. – С. 147–151.
216. Шевченко О. В. Освітня діяльність болгарських переселенців на Півдні України (XIX – початок XX ст.) / Відродження мов і культур західних та південних слов'ян в Україні [Текст] : зб. ст. / Нац. акад. наук України [та ін.] ; [ред. кол. : В. М. Русанівський (голов. ред.) та ін.]. – К. : Вежа, 1995. – С. 31–35.
217. Шевчук А. Г. Региональные особенности этноконфессионального ренессанса в Крыму на рубеже XX–XXI вв. / Этнография Крыма XIX – XXI вв. и современные этнокультурные процессы [Текст] : материалы и исслед. / Респ. ком. Авт. Респ. Крым по делам межнац. отношений и депортир. граждан, Крым. респ. учреждение "Этногр. музей", Крым. отд-ние Ин-та востоковедения им. А. Е. Крымского Нац. акад. наук Украины. – Симф. : СГГ, 2012. – Вып. 3 / [отв. ред.: М. Араджиони, Л. Науменко]. – С. 274–285.
218. Шевчук-Бела Я. В. Правове становище національних меншин півдня України у складі Російської імперії наприкінці XVIII – на початку XX ст. (на матеріалах Одеси) [Текст] : дис. ... канд. юрид.: 12.00.01 / Шевчук-Бела Яна Валеріївна ; Одеська національна юридична академія. – О., 2008. – 202 с.
219. Шитюк М. М. Масові репресії на півдні УРСР в 20-ті – на початку 50-х років: Автореф. дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.01 / М. М. Шитюк ; НАН України. Ін-т історії України. – К., 2001.
220. Шишманов И. Дневник 1879 – 1927 г. / Подг. за печат И.Бурилкова, Ц. Билярски. – София : ИК «Синева», 2003.

221. Шкляр В. І. Інтеграційні процеси у мас-медіа й етнополітичні проблеми / Володимир Шкляр // Національна ідея та національна своєрідність у засобах масової інформації: Асиміляція чи інтеграція в багатонаціональні суспільства Центрально-Східної Європи : матеріали «Круглого столу», Київ, 20–22 груд. 1996 р. – К. : Дослідницький центр історії української преси, 1997. – С. 7–9.
222. Шкляр Л. Національні меншини в політико-правовому просторі України: (проблеми культурної самоорганізації та розвитку) / Національна інтеграція в полікультурному суспільстві: український досвід 1991-2000 років [Текст] : збірник / НАН України, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ; відп. ред. І. Ф. Курас, О. М. Майборода. – К. : [б.в.], 2002. – С. 62–86.
223. Шульга Н. А. Этническая самоидентификация личности [Текст] / Н. А. Шульга ; НАН Украины, Ин-т социологии. – К. : [б.в.], 1996. – 199 с.
224. Юрьев С. С. Правовой статус национальных меньшинств (теоретико-правовые аспекты). 2-е изд. – М.: Эдиториал УРСС, 2000. – 368 с.
225. Яблоновська Н. В. Етнічна преса Криму: історія та сучасність [Текст] / Н. В. Яблоновська. – Сімф. : Кримнавчпеддержвидав, 2006. – 312 с. – Бібліогр.: с. 284–311.
226. Язык – культура – этнос [Текст] / С. А. Арутюнов [и др.] ; РАН, Научный совет по истории мировой культуры. – М. : Наука, 1994. – 234 с.

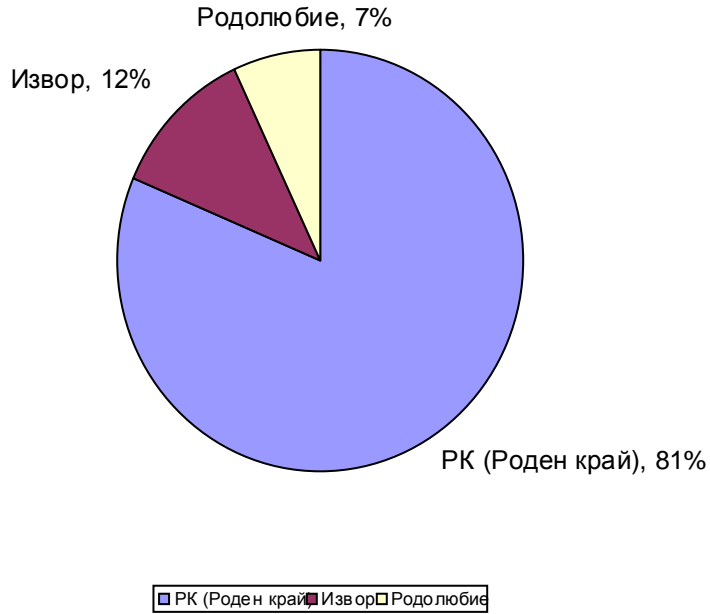
Додаток А

Додаток Б

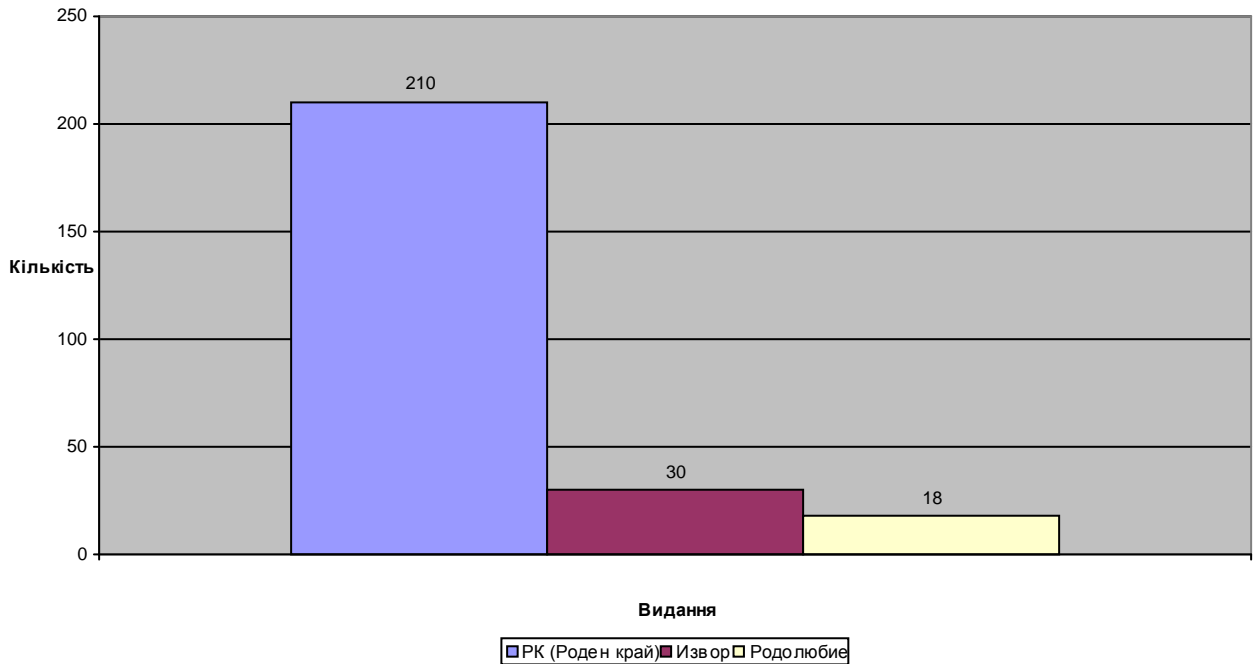
Діаграма 1.

Співвідношення кількості номерів газетних видань болгарської меншини за 1997 – 2000 роки

Діаграма 2.

Кількість випусків газетних видань болгарської меншини за 1997 – 2000 роки

Додаток В

Випуск літературних болгарських сторінок
у районних виданнях Одеської області

	Другар / Дружба (Болград)	Родна реч / Ленинский путь (Ізмаїл)	Извори / Ленинская искра (Арциз)
1986 р.	7	–	–
1987 р.	10	–	–
1988 р.	21	11	6
1989 р.	15	6	7

Додаток Д

«Роден край» – спецвипуск газети «Знамя коммунизма» (1989 р.)

Пролетарии от всички страни, съединявайте се!

РОДЕН КРАЙ

 ПРОЛЕТАРИИ ВСЯК СТРАН, СОЕДИНЯЙТЕСЯ!
ЗНАМЯ
КОММУНИЗМА

июль 1989 г. * СПЕЦИАЛЬНЫЙ ВЫПУСК НА БОЛГАРСКОМ ЯЗЫКЕ * ЦЕНА 5 КОП.

КЪМ НАШИТЕ ЧИТАТЕЛИ

Вие държите в ръцете си брой от «Роден край» — специално издание на одеския областен вестник «Знамя коммунизма» на български език. Някой е възможно да недоумява: за какво е замислено това издание? Заради това ли, че у нас все още дадем своя принос за развитието на националната култура, традиция, запаването самообителността на българите, населяващи нашата област?

Фоторепортаж
от град
на езеро Ялпуг

НИМЕ СМЕ ОТ БОЛГРАД

